

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ZENÂNNÂME
ENDERÛNLU FÂZİL

NEBİYE ÖZTÜRK

11811

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANİSYON MERKEZİ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. ŞEYMA GÜNGÖR

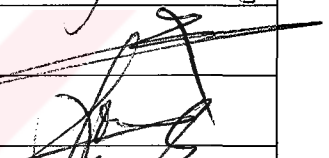
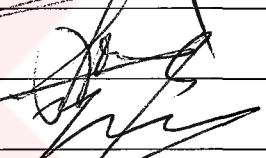
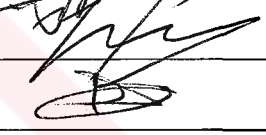
T 121872

121872

İstanbul, 2002

TEZ ONAYI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI Anabilim Dalında ders dönemindeki Eğitim - Öğretim Programını başarı ile tamamlayan 11811 numaralı **NEBİYE ÖZTÜRK'ÜN** hazırladığı “**ZENANNAME-ENDERUNLU FAZİL**” konulu **Yüksek Lisans Tezi** ilgili **Tez Savunma Sınavı**, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 10.Maddesi uyarınca **24.04.2002 ÇARŞAMBA** günü saat **14.00'de** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin*kabulü*.....'ne (1) **OYBİRLİĞİ** / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ (2)	İMZA
PROF.DR.KEMAL YAVUZ	<i>kabul</i>	
PROF.DR.MUHAMMET NUR DOĞAN	<i>kabul</i>	
DOÇ.DR.ŞEYMA GÜNGÖR	<i>kabul</i>	
DOÇ.DR.YEKTA SARAÇ	<i>kabul</i>	
DOÇ.DR.GÜLNİHAL KÜKEN	<i>kabul</i>	

ÖZ

“Zenânnâme - Enderûnlu Fâzıl” başlığı ile gerçekleştirilen bu çalışma, esas olarak, daha önce yapılan çalışmalarda sınırlı sayıda bölümleri Lâtin harflerine aktarılmış olan Zenânnâme adlı eserin tenkitli metninin hazırlanmasına dayanmaktadır.

Şimdiye kadar bütünüyle bilimsel yayını yapılmamış olan Zenânnâme, filolojik niteliklerinin de kolayca tespit edilebilmesi amacıyla transkripsiyon alfabesi ile verildi. Tenkitli metnin hazırlanması ile ilgili esas alınan ölçütler ve sistem, ayrı bir başlıkla ele alındı. İncelemeye esas teşkil eden kaynak ile karşılaştırılan nüshaların tavsifleri yapıldığı gibi, baskılar ve yazma nüshalar arasındaki dikkati çeken farklılıkların belirginleşmesi için, diğer bazı baskı ve yazmalarla ilgili ayrıntılı tavsifler de yapıldı.

Okumada, beyitler kendi içinde düzenli bir sistemle numaralandırıldı. İnceleme kısmına örnek olarak alınan beyitlerin de eser içinde yerinin kolaylıkla tespit edilebilmesi için baş kısımlarına sayfa numaraları ve o sayfa içinde kaçınca beyit oldukları belirtildi. Eserin okunmasında esas alınan fonolojik ve morfolojik esaslar, genel hatlarıyla transkripsiyon sistemi içinde verildiği gibi, bu özellikler sınırlı da olsa ilgili bölümde örneklendi.

Çalışmamızda hem Zenânnâme’yle hem de Fâzıl Bey’in diğer eserleri ile ilgili bilgiler çoğunlukla genel kaynaklara göre değil, kendi araştırma verilerimize dayandırıldı. Bundan sonraki geniş araştırmalara zemin olabilmesi düşüncesiyle ve Fâzıl Bey’in edebî anlayış, dil ve üslûp özelliklerinin daha net çizgilerle yansıtılabilmesi amacıyla eserdeki atasözlerine, deyimlere ve halk söyleyişlerine yer verildi. Eserdeki bölümler özetlendi.

Ayrıca bibliyografyanın sonuna eser boyunca geçen şehir, millet ve ülke isimleri dizini eklendi.

ABSTRACT

This work, titled “Zenânnâme-Enderunlu Fazıl (About Ladies-Fazıl of Gynaeceum)”, is based mainly on the preparation of a critical text of Zenânnâme, whose few chapters have been written in Latin alphabeth previosly.

Zenânnâme, which had not been published comletely in a scientific way up to this date, was presented with a transcription alphabet in order to allow for the identification of its philological qualities. The criteria and the system on which the preparation of the critical text was based was dealt with under a separate heading. The copies compared with the source that provided the basis of the examination was commended; similarly, in order to mark up the differences between the editions and

the copies, detailed dissertations about some other prints and manuscripts were also included.

The couplets were systematically numbered within themselves in reading. In order to make it easier to find the place in the work of a couplet that was included in the examination part, the page number and the order of the couplet in that page were given in the header of the couplet. The phonological and morphological principles observed in the reading were not only outlined generally in the transcription system, but were also illustrated in the related chapter.

In our study, the information on both Zenânnâme and the other works of Mr. Fazıl have mostly been based not on general sources, but on our own research findings. In order to provide the grounds for broader studies to come and to represent more specifically the literary mentality, linguistic and stylistic qualities of Mr. Fazıl, the proverbs, idioms and folk phrases in Zenânnâme have been included in the study. The chapters in Zenânnâme were summarised.

The names of the cities, nationalities and countries passing throughout Zenânnâme have been indexed in an alphabetical order at the end of the study.

ÖNSÖZ

Yüzyıllar boyunca süren uzun ömrü içinde Divan Edebiyatı, sayısı henüz tam anlamıyla belirlenememiş çok sayıda değerli eserin verildiği bir dönemdir. Bu dönem içerisinde verilen eserlerin ve adı edebiyat tarihlerine geçmiş olan şâirlerin hepsinin aynı edebî değeri taşımadığı kuşkusuzdur. Fakat tartışmasız kabul etmek gerekir ki edebiyat tarihi ile ilgili kesin yargılara varabilmek ve bir şiir geleneğini tüm yönleriyle tespit edebilmek için; o dönem içerisinde usta sanatkarlar ve şâheserler kadar, ikinci derecede önem taşıyan şâirler ve onların eserlerini de ayırt etmeksizin edebiyat sahasına kazandırmak gerekir.

Divan Edebiyatı için her ne kadar stilize bir yapıdan söz edilse de bu dönem içinde verilen eserlerin -edebî değeri ne olursa olsun- millî kültürü ve zamanın toplumsal yaşamını yansıttığı gerçeğini kabul etmek kaçınılmazdır.

Ayrıca bu dönem içerisinde, her sanat dalında olduğu gibi, tartışmasız olarak kendini gösteren bir takipçilik ve taklitçilikten söz etmek de mümkündür. Fakat ne olursa olsun bu tür sanatçıların eserlerinde de orijinal çizgiler ve özgün bakış açıları yakalamak olasıdır.

Bütün bu açılardan değerlendirildiğinde edebiyat tarihlerinde adı ikinci sınıf ve hatta taklitçi şâirlerle birlikte zikredilen, üslûbu ortak bir söylemle, bayağı olarak nitelendirilen Enderûnlu Fâzıl'ın da edebiyat tarihinde objektif bir değerlendirmeye yerini alabilmesi, başta eserlerinin okunup anlaşılması ile mümkün olabilecektir.

Şâirin, kısmî çalışmalar hâriç, hemen hiçbir eserinin yeni Türk harfleriyle yayınlanmamış olması ve bu konuda yapılan çalışmaların yetersizliği, hem edebiyat tarihi bakımından bir eksiklik teşkil etmekte, hem de şâirle ilgili verilen bilgilerin yüzeysel kalmasına neden olmaktadır.

Zenânnâme'nin okunması, yazma nüshaları ve Arap harfleriyle yapılan basma nüshaları arasında karşılaşılan farklılıkların ortaya konulması amacıyla yapılan bu çalışma, öncelikle sözü edilen eksikliğin hiç değilse bir parçasını gidermeye yönelik olarak gerçekleştirildi.

Çalışmanın esas amacı edebiyat araştırması olmamakla birlikte, bu konuda bundan sonra yapılacak geniş araştırmalara taban oluşturması bakımından Enderûnlu Fâzıl'la ve Zenânnâme'yle ilgili sınırlı bir değerlendirme de bu tezin kapsamı içinde düşünüldü.

Bu çalışmada gerek konunun seçiminde, gerekse konuyla ilgili yapılan araştırma ve incelemelerde desteğini eksik etmeyen; özellikle metnin okunmasında karşılaştığım zorlukların giderilmesinde düşünce ve deneyimlerinden faydalandığım değerli hocam Doç. Dr. Şeyma Güngör'e ve yardımlarından ötürü Süleymaniye Kütüphânesi Müdürü Dr. Nevzat Kaya'ya yürekten teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZ	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLO VE RESİMLERİN LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1
MAHALLİLEŞME CEREYANI, ENDERÛNLU FÂZİL VE ZENÂNNÂME	1

I. BÖLÜM

ENDERÛNLU FÂZİL

A. HAYATI	6
B. ESERLERİ	12
1. Divan	12
2. Defter-İ Aşk	13
3. Hûbânnâme	14
4. Çenginâme (Rakkâsnâme)	15
5. Zenânnâme	15
C. ÜSLÛBU VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ.....	17
D. EDEBİYAT TARİHİ İÇİNDEKİ YERİ	20

II. BÖLÜM

ZENÂNNÂME

A. ESERİN YAZILIŞ SEBEBİ VE TARİHİ	22
B. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ.....	23
1. Nazım Şekli ve Vezni.....	23
2. Eserin Bölümleri ve Beyit Sayıları.....	24
C. ESERİN MUHTEVA BAKIMINDAN DEĞERLENDİRMESİ.....	26
D. BÖLÜM ÖZETLERİ	32
1- Zenânnâme	32
2- Derbeyân-ı Sebeb-i İn Te'lîf	33
3- Zîkr-i Mukaddime-i Manzûme	35

4- Derbeyân-ı Zen-i Hind-i Şarkî	37
5- Sıfat-ı Hâlet-i Nisvân-ı Acem	37
6- Sıfat-ı Hâl-i Nisâ-yı Bağdâd	38
7- Derbeyân-ı Zen-i Ümm-i Dünyâ	38
8- Sıfat-ı Hâl-i Zenân-ı Sudan	39
9- Sıfat-ı Hâlet-i Nisvân-ı Habeş	39
10- Sıfat-ı Hâlet-i Nisvân-ı Yemen	39
11- Sıfat-ı Hâl-i Zenân-ı Mağrib	39
12- Zikr-i Nisvân-ı Cezâyir Tunus	40
13- Sıfat-ı Hâlet-i Nisvân-ı Hicâz	40
14- Sıfat-ı Hâlet-i Nisvân-ı Dimişk	40
15- Sıfat-ı Hâlet-i Nisvân-ı Haleb	40
16- Sıfat-ı Hâl-i Zenân-ı Anatol	40
17- Zikr-i Ahvâl-i Zen-i Bahr-i Sefid	41
18- Sıfat-ı Hâl-i Zen-i İspanya	41
19- Zikr-i Ahvâl-i Zen-i İslâmbol	41
20- Zikr-i Efrenc-i Bilâd-ı İslâm	41
21- Sıfat-ı Hüsn-i Zen-i Millet-i Rum	43
22- Sıfat-ı Hâl-i Nisâ-yı Ermen	43
23- Sıfat-ı Hâlet-i Nisvân-ı Yehûd	43
24- Zikr-i Ahvâl-i Zen-i Çingâne	44
25- Zikr-i Nisvân-ı Bilâd-ı Rumeli	44
26- Zikr-i Ahvâl-i Zen-i Arnabûd	44
27- Sıfat-ı Hâl-i Zenân-ı Boşnak	44
28- Zikr-i Ahvâl-i Zenân-ı Tatar	44
29- Sıfat-ı Medh-i Zenân-ı Gürci	45
30- Sıfat-ı Hüsn-i Zenân-ı Çerkes	45
31- Zikr-i Bazı Ezmilel-i Tersâyân	4546
32- Sıfat-ı Hâl-i Zen-i Millet-i Leh	46
33- Zikr-i Nisvân-ı Gürûh-ı Nemçe	46
34- Sıfat-ı Kubh-ı Zen-i Millet-i Rus	46
35- Zikr-i Ahvâl-i Zen-i Efrenc	46

36- Sıfat-ı Hâl-i Zen-i İngiliz	46
37- Zikr-i Ahvâl-i Zenân-ı Flemenk	47
38- Zikr-i Hâl-i Zen-i Dünyâ-yı Cedîd	47
39- Saded-i Gâile-i Emr-i Nikâh	47
40- Nebze-i Kıssa-i Hammâm-ı Nisâ	48
41- Cümle-i Ehl-i Mahalle ve İmâm	50
42- Derbeyân-ı Zarar-ı Fart-ı Cimâ'	51
43- Saded-i Fezleke-i Manzûme	51
E. ZENÂNNÂME'DE DİL ÖZELLİKLERİ	52
1. Fonetik Ve Morfolojik Özellikler.....	52
2. Eserin Dili	55
a. Deyimlerden Örnekler	57
b. Atasözlerinden Örnekler.....	57
c. Halk Söyleyişlerinden ve Yöresel Tabirlerden Örnekler	58

III. BÖLÜM

METNİN OKUNMASINDA ESAS ALINAN SİSTEMLER VE TAVSİFLER

A. BU NÜSHA NİÇİN SEÇİLDİ ?	59
B. TENKİTLİ METNİN HAZIRLANMASI HAKKINDA.....	60
C. TAVSİFLER	61
1. Metne Esas Alınan Nüshanın Tavsifi ve Bazı Açıklamalar	61
2. Yazma Nüshalar	63
3. Basma Nüshalar	65
4. Yeni Türk Alfabetiyle Yapılan Baskıya Dair	67
5. Zenânnâme'nin İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Diğer Yazma Nüshaları	68
D. TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	69

IV. BÖLÜM

METİN

METİN	72
SONUÇ	154
BİBLİYOGRAFYA	156
EKLER	160
İNDEKS.....	191

RESİM VE TABLOLARIN LİSTESİ

- Ek-I. Zenânnâme'nin ilk yaprağından [İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Kitaplığı, nr.5502, (s.161)]
- Ek-II. Zenânnâme'nin ilk yaprağından [Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa Kitaplığı, nr. 1009, (s.162)]
- Ek-III. Zenânnâme'nin ilk yaprağından [Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 4537, (s.163)]
- Ek-IV. Zenânnâme'nin ilk yaprağından [Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İbrahim Hakkı Bey Kitaplığı, nr. 3492,(s.164)]
- Ek-V. İncelenen Nüshalar Arasında Tespit Edilen Farklılıkların Listesi (s.165-19)
- Tablo-I (s.165-166)
 - Tablo-II (s.167-168)
 - Tablo-III (s. 169-170)

KISALTMALAR

a	: yazma nüshalardaki yaprağın ön yüzü
a.e.	: aynı eser
a.g.e.	: adı geçen eser
b	: yazma nüshalardaki yaprağın arka yüzü
Bkz.	: bakınız
C.	: cilt
cm.	: santimetre
H.	: Hicrî
Haz.	: hazırlayan
Hz.	: Hazret-i
mm.	: milimetre
nr.	: numara
ölç.	: ölçüsünde
ölm.	: ölümü
s.	: sayfa
st.	: satır
stn	: sütun
t.y.	: tarihi yok

GİRİŞ

MAHALLÎLEŞME CEREYANI¹, ENDERÛNLU FÂZIL VE ZENÂNNÂME

18.yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun, neredeyse kemikleşmiş olan siyasî, askerî ve iktisadî sorunlarına çare bulmanın çok çeşitli yollarının denendiği, tarih sahnesinde hareketli bir dönemdir.

Devletin düşmekte olduğu uçurumlardan kurtarılabilmesi için bazı köklü ıslahat hareketlerinin ve yenilikçi atılımların yapılmasını amaçlayan çok çeşitli yöntemler, yerinde davranış ve düşüncüler olmasına rağmen oldukça yüzeysel kalmıştır.

Bütün alanlarda olduğu gibi kültür ve medeniyet tarihinde de gerekli yeniliklerin gerçekleştirilebilmesi yolunda Lâle Devri, Osmanlı İmparatorluğu'nun batı kültürüyle yakınlık kurarak olumlu etkileşimini sağlayabilmek için bir hazırlık devresiydi.

Bu yüzyılda orduda ve devletin idâri mekanizmalarında görülen gerileme, özellikle yüzyılın ikinci yarısında varlığını Osmanlı'nın neredeyse bütün müesseselerini derinden etkiler hale gelmişti.

Medenî müesseselerin başında gelen medreseler de, işlevleri de yetiştirdikleri nitelikli insan gücü açısından oldukça zayıflamıştı. Medreseden yetişen insanların kültür seviyesi düşmekteydi. Medresede yetişen bazı kuvvetli âlimler de Osmanlı'nın içine düştüğü buhranlı duruma çare bulacak nitelikte değildi.

¹ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C.II, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1998, s.745.

İmparatorluğun içine düştüğü durumu dönemin edebiyatında hissettiren çizgiler varlığını korumakla birlikte, geleneksel edebiyatın çok güçlü olması ve ona karşı duyulan büyük alışkanlık yeni özelliklere sahip, toplumla edebiyat arasındaki aralığı yakınlaştıracak nitelikte bir edebî hareket oluşmasını engelliyordu.

Dilin sadeleşmesi, şiirde ve nesirde halk söyleyişlerinin kullanılması, Yüksek Zümre Edebiyatı ile Halk Edebiyatı arasındaki yakınlaşmanın çoğalması gibi dönemi için dikkate değer kıpırdamışların olması klâsik edebiyat alışkanlığının her şeye rağmen ağırlığını koruyan hâkimiyeti karşısında edebiyatın genel karakterini değiştirecek ölçüde etkili olamıyordu.

Sosyal hayatın sancıları bu anlamda edebiyatta da kendini belli ediyordu. Edebiyat alanında gelgitlerle belli belirsiz başlayan bu huzursuzluk; Klâsik Türk Edebiyatı'nda yerli söyleyişe yönelme, halk ifadelerine değer verme olarak tomurcuklandı. Edebî alandaki bu hareketlenmeler, devrin edebî beğenilerinin de değiştiğinin göstergesiydi. İran edebiyatına hayranlık duyulan zamanlar artık gerilerde kalıyordu.

Sosyal hayatta belirginleşen değişme ve yenilenme sancıları edebiyata da yansımış ve yüzyılda için için kuvvetlenen bir edebî cereyanla kendisini hissettirmiştir.

Türk dilinin ve Türk edebiyatının kendi içinde olgunlaşması ve millîleşmesi anlamında, yerli ve halk etkisinde bir edebi harekettir “Mahallîleşme Cereyanı”. Bu cereyan, izleri öteden beri hissedilen dilde sadelik ve edebiyatta millîleşme eğilimlerinin, 18. asırda bilinçli bir şekilde usta şâirlerin katılımıyla güç toplamasından doğan bir yerlileşme düşüncesidir.

Bu düşünce edebiyata halk hayatını taşımış, halk zevkinden ve halk sanatından çizgiler kazandırmıştır. Türkçe'ye halk dehasının güzelleştirdiği seslerle, halk deyimleri ve halk söyleyişleriyle zengin, esprili, sade bir güzellik vermiştir.

Hem geçmiş asırlardaki Halk Edebiyatı faaliyetlerinin saraylara kadar ulaşan zengin ve etkili başarıları, hem yine geçmiş asırlardaki bazı Divan şâirlerinin halk zevkine daha yakın eserler vermek yolunda göze çarpan sadelikleri Türk edebiyatında yerlileşmenin ilk kıvılcımlarıdır.

Önceki asırlarda Tâcizâde Câfer Çelebi, Taşlıcalı Yahyâ, Atâî, Sâbit, Ahmet Paşa, Necâtî, Fuzûlî ve Bâkî gibi usta şâirlerin eserlerinde yer yer ve bazen dikkati çekecek kadar halka ve halk söyleyişine yaklaşan ve günlük konuşma dilinin özelliklerini taşıyan ifadeler önemli bir yer tutmaktaydı.

Nâbî'nin şiir dilinde kullanılan Arapça, Farsça kelimelerin yoğunluğuna belirgin karşı çıkışı bu yolda genel bir eğilimin ifadesiydi.

18.yüzyılda ise hemen yüzyılın başlangıcında Sâdi Çelebi şiirin sade Türkçe sözlerle yazılması gereğinde oldukça ısrarlıydı. Aynı yüzyılda reis-i şâirân seçilen Osman Zâde Tâib de eserlerinde genellikle sade bir dil kullanmaya özen göstermiş ve Münşeât'ının önsözünde bilinen kelimelerin kullanılmasında ısrarlı olduğunu kuvvetle belirtmiştir.

Nedim'de bu hareketin anlamı, dönemi içinde zirveye ulaşmıştır denilebilir. Nedim'in son derece anlaşılır bir Türkçe'yle yazdığı ve millî bir nazım şekli olan şarkıları, halkın ve yüksek zümrenin sevinçte ve kederde birleşmelerini sağlayacak güçtedir. Onun şiirinde halk zevkinin etkileri çok daha belirgin bir şekilde hissedilir.

Klâsik anlayışa sadık kalma ve bir ekolün estetik geleneğini devam ettirme isteği gibi nedenlerle; Divan Edebiyatı'nda özellikle şiirde izleri kuvvetle hissedilen bu cereyan, başlı başına bir edebî çığır niteliği kazanamamıştır.

Bununla beraber, 19. yüzyılın ortalarına doğru, değişen sosyal ve kültürel yapı içinde Batı edebiyatının etkilerine karşı direnişte ve millî kalma düşüncelerinde Mahallîleşme Cereyanı'nın olumlu etkilerinden söz edilebilir.

Hem mahallîleşme çabasının niçin kuvvetli bir edebî çığır niteliği taşımadığını sebepleriyle anlayabilmek, hem edebiyatımızda o dönem içerisinde kaçınılmaz kılık değiştirme ihtiyacının sebeplerini değerlendirebilmek için bu çağda geçiş dönemi şâiri olarak nitelendirilen Enderûnlı Fâzıl gibi isimlerin ve eserlerinin incelenmesi önem teşkil etmektedir.

Nedim'in 18.asrın sonlarına doğru zayıf bir devamı olarak kabul edilen Fâzıl Bey de şiirinde hem halk yaşantısını canlı örnekleriyle işlemesi, hem halk deyişlerine sıkça yer vermesi bakımından bu cereyan içinde varlığını hissettirmiştir.

Fâzıl Bey; geleneksel şiir otoritelerine isyanıyla, kendine has mahallî rengiyle, bireysel düşünceleriyle, şiirine seçtiği konuların farklılığıyla ve serbestliğiyle dikkat çeken bir şâirdir.

Gibb, "A History Of Ottoman Poetry" adlı eserinde Türk romantizminin Fâzıl Bey'in yapıtlarıyla sonuçlandığını söyler. Bu açıdan Fâzıl Bey'in ve eserlerinin anlaşılması önemlidir.

İncelememize konu olan Zenânnâme taşıdığı orijinal özelliklerle edebiyat tarihinde ayrıcalığı olan bir eserdir.

Edebî değerinden çok muhteva özelliği ile dikkati çeken Zenânnâme'de ; deyimler, atasözleri ve halk söyleyişleriyle beslenmiş bir dil kendini açıkça gösterir.

Ayrıca halk yaşantısından şiire taşınan günlük yaşayışlar, Fzıl Bey'in mahallileşme konusundaki tavrının belirgin bir ifadesidir.

Zennnme'nin en dikkate değer bölümlerinden biri olan hamam tasvirinde yer alan;

146 a 11. Senin de pbcuñ atıldı dama
İki çıplak yaķıřur şammma

gibi söyleyişlerde Mahallileşme Cereyanı'nın izleri görülür.

I. BÖLÜM

ENDERÛNLU FÂZIL

A. HAYATI (1756-7? – 1810)

Asıl adı Hüseyin olan şairin doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Akkâ'nın¹ Safad kasabasında doğmuştur. Âilesi o yörenin hâkimi Ziydan aşiretindendir.

Döneminde Fâzıl-ı Enderûnî (Enderûnlu Fâzıl) adıyla ün kazanmış olan şâir, I. Abdülhamit devrinde Akkâ Muhafızı iken Osmanlı Devleti'ne karşı isyân başlatan Tâhir Ömer Bey'in torunudur.

Tâhir Ömer Bey'in isyânı, Kapudân-ı Derya Cezâyirli Gâzi Hasan Paşa (ölm.1790) tarafından bastırılmış, Akkâ zaptedilmiş, Tâhir Ömer Bey ise katledilmiştir (H.1189-M.1775).

Bu olaydan sonra Tâhir Ömer Bey'in oğlu Ali Tâhir, hem Akkâ'yı ele geçirmek, hem katledilen babasının intikamını almak için harekete geçmiş, fakat Şam Vâlisi Mehmet Paşa tarafından kolayca ortadan kaldırılmıştır (H.1190-M.1776). Ali Tâhir, Fâzıl Bey'in babasıdır.²

Kimsesiz kalan Fâzıl Bey, kardeşi Hasan Kâmil, amcaları Osman, Ahmet ve Sâlih; Gâzi Hasan Paşa tarafından himaye edilerek 1776'da İstanbul'a getirilmişlerdir.

¹ Akkâ İsrail'de bir kıyı şehridir. 638'de Roma İmparatorluğu'nun elinde olan bu önemli liman şehri Araplar tarafından ele geçirildi. Haçlı seferleri sırasında birkaç kez el değiştirdi. 1291'de Memlûklerin yönetimine girdi. Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinde (1517) Osmanlı İmparatorluğu'na katıldı. Akkâ, 1918 sonuna kadar Osmanlı egemenliğinde kaldı.

² Ata Bey'in Enderûn Târihi ve Sicill-i Osmânî, Fâzıl Bey'i, Tâhir Ömer Bey'in oğlu olarak gösterirler.

Fâzıl Bey'in küçük kardeşi Hasan Kâmil'in ölümüne söylediği tarih manzumesindeki bilgiler esas alınrsa; Hasan Kâmil Bey 1201 (1786)'de 28 yaşında öldüğüne göre, 1173 (1759)'te doğmuştur. Ondan birkaç yaş büyük olduğu tahmin edilen Fâzıl Bey'in de 1170 civarında doğduğu kabul edilirse, İstanbul'a getirildiğinde Fâzıl Bey büyük olasılıkla 18-19 yaşlarındaydı.³

Fâzıl Bey ile kardeşi Hasan Kâmil'in yaşları küçük olduğu için padişâhın fermânı ile Enderûn-ı Hümâyûn Mektebi'ne alındılar.

Fâzıl Bey Hazîne-i Hümâyûn'a, kardeşi Hasan Kâmil ise Kiler Koğuşu'na yerleştirildi.

Enderûn-ı Hümâyûn Mektebi Osmanlı sarayı bünyesinde varlığını beş asır devam ettiren, medrese dengi bir eğitim kurumudur. Osmanlıların büyük irfan merkezi olan bu mektebe; memleketin ileri gelen ailelerinden okumaya hevesli olan gençlerle, saray hizmetlerinde bulunmak üzere yeniçerilik için toplanan devşirmelerden pâdişâhın beğenisi ile seçilen ve "iç oğlanı" tabir edilen delikanlılar alınırdı. Enderûn'a alınan talebelerin giyim ve kuşam zarâfeti kadar, yüz ve vücut bakımından da seçkin olmaları gerekirdi.

Enderûn Mektebi'nde geleceğin hükûmet ricali, hattatlar, oymacılar, nakkaşlar, mûsikişinaslar, şâirler; kısaca devlet idaresinde söz sahibi olacak aydın kimselerle üstün vasıflı sanatçılar yetiştirilirdi. Onlara İmparatorluğun bu seçkin müessesesinde edep ve erkân gösterilir, son derece sistemli bir eğitimle kafa ve gönül yapıları geliştirilirdi.

Enderûn'da çok ciddi bir terbiye ve tahsil gören Fâzıl Bey'in hayatı aşk. mâcerâlarıyla doludur. Bunlardan üçü Enderûn'da geçmiştir.

³ Ali Cânip Yöntem, "Fâzıl", *İslâm Ansiklopedisi*, C.IV, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.529-531

Şâir, başından geçen aşk öykülerini anlattığı Defter-i Aşk adlı mesnevî tarzındaki uzun manzumesinde cinsel eğilimlerini son derece açık ve cesur bir tavırla dile getirir. Bu eserde, bir delikanlıyla olan ilk aşk öyküsünü, isim vermeden uzun uzadıya anlatır; âşık olduğu ikinci gencin adını, vasfını ve hatta onu çok etkileyen ölüm tarihini bile verir:

(1253 Kahire baskısı, Defter-i Aşk, Ma'sûk-ı Diğer'den, s.9-10)

“Yine bir 'aşk ile medhûş oldum
Kaçtığım dâme yine düş oldum

Bir civânpâreye oldum bende
Hoş edâ, tâze beden, nâzende

Şöhret-i ismi Süleymân Bey idi
Yüreği âşıka taşdan pek idi

...
Rûzigâr atdı Süleymâne beni
Hedhûd itdi âña bu nâle-i zeni

...
Biñ ile yüz dağı toksan iki
Berhevâ oldı Süleymân meleği”

Şâirin gönlünü kaptırdığı üçüncü sevgilisinin “Şehlâ Hafız” adıyla bilinen Hânende Şehlevendim Abdullah Ağa olduğu anlaşılıyor:

(1253 Kahire baskısı, Ma'sûk-ı Diğer'den, s.10-11)

“Handesi vuşlatı eyler imâ
Gamzesi lîkin ider istihzâ

...
İsmi halk içre o şâhib-i naḥvet
Şehlevendim ile buldı şöhret

...
Hüsni yokdur sesine düş oldum
Ânı yok nâzına medhûş oldum”

Eğlenceye olan aşırı düşkünlüğü, çapkınlığı ve cinsî tutkuları ile tanınan Fâzıl Bey bu üçüncü aşkı yüzünden Enderûn'dan çıkarılmıştır (1198 / 1783).

Yaratılıştaki rindlik ve safahat düşkünlüğü tüm ömrü boyunca Fâzıl'ın sıkıntı çekmesine neden olmuştur. Enderûn'dan çıkarıldıktan sonra İstanbul sokaklarında 12 yıl boyunca başıboş bir hayat yaşamış, perişanlık ve sıkıntı çekmiştir.

İstanbul sokaklarında sefâlet içinde yaşarken Galata meyhânelerinin birinde yeni bir aşk mâcerasına tutulduğu, bu aşkın 7 ay gibi bir zaman sürdüğü yine Defter-i Aşk adlı manzumesinden anlaşılmaktadır.

Bu süre içerisinde, zamanın ileri gelenlerine ve devrin hükümdârı III. Selim'e dokunaklı kasideler sunarak durumunu anlatmaya çalışır. Bu kasidelerin bir kısmı oldukça hüznüldür. Bir kısmı ise; meselâ Reisülküttâb Râşid Efendi'ye verdiği "Allah Kerîm" ve Vâlide Kâhyâsı Yusuf Efendi'ye sunduğu "İnşallah" redifli kasidelerde olduğu gibi, boş sözlere karşı alaylı ifadelerle doludur.⁴

Fâzıl Bey padişaha takdim ettiği bir "gazel-i müzeyyel"de kaderine râzı olduğunu söylüyorsa da feci ve sefil geçen günlerin acısına dayanamadığı bu kasideden anlaşılmaktadır.⁵

Sonunda şâir, "nânpâre"⁶ye nâil olmuş ve Rodos vakıflarıyla ilgili bir tevliyetten⁷ ibaret olan bu vazifesi sayesinde az da olsa rahata kavuşmuştur.

Fâzıl Bey bu memûriyeti kendisine gelir bakımından yeterli görmemiş ve hâcegânlık⁸ rütbesine nakledilmesini istemiştir. Bu isteği kabul gören şâir Halep

⁴ Yöntem, a.e., s.529.

⁵ A.e., s.529.

⁶ Nânpâre : Geçim için verilen vazife anlamında kullanılan bir tabirdir. Memûriyet, bir iş isteği hakkında resmî makamlara verilen arzuhâllerle, büyüklere yazılan isti'tafnâmelerde (şefkat ve inâyet dileği) kullanılırdı. Zarurete düşenler için "nânpâreye muhtaç" söyleyişinde kullanılan bu kelime "ekmek parçası, ekmek dilimi" anlamına gelir (M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. II, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993, s.654)

⁷ Tevliyet : Vakıf işlerine bakmak anlamında kullanılan bir tabirdir.

⁸ Hâcegânlık : Devlet dairelerindeki yazı işlerinin başında ve Defterdârlık, Nişancılık gibi görevlerde bulunanlar hakkında kullanılan tabirdir. Bunun yerine "Hâcegân-ı Divân-ı Hümâyûn" da denilirdi.

Defterdârlığı'nda bir memuriyetle görevlendirildi. Maâdin-i Hümâyûn Eminliği görevinde bulundu. Gürcistan, Kafkasya ve Doğu illerine teftiş göreviyle gönderildi.

Fâzıl Bey, III. Selim'e takdim ettiği iki kasidede, kaleleri ve bütün hevâliyi teftiş memûriyeti ile gönderildiği doğu illerinde zorluklarla karşılaştığını ve 9 ay süren seyahatinden İstanbul'a borç içinde, perişan bir şekilde döndüğünü anlatır:

...
İdüb bu mâlihulyâ ile Fâzıl
Sitanbula kudüm-ı müflisâne

Olunca hizmetim maqbûl-ı dergâh
Didiler bu garîb-i nâtüvâne

Saîa şad-âferin pöh pöh Fâzıl
Güzel sa'y eylemişsin şadıkâne

Hemen bu âferin kaldı elimde
Atıldım gûşe-i üftâdegâne

Fâzıl Bey İstanbul'da bulunduğu zamanlar önce Eyüp'te, sonraları Beşiktaş'ta ikâmet etmiştir.

İstanbul'da bulunduğu sıralarda Nef'i tarzı hicivleriyle etrafı tedirgin ettiği düşünülen Fâzıl Bey, hakkındaki bazı şikâyetlerden dolayı 1214 (1799)'te Rodos adasına sürüldü.⁹

Rodos adasına vardığı gün, veliahtlık zamanından beri III. Selim'in mütemedi ve akıl hocası olan Reisülküttâb Ebûbekir Râtîp Efendi'nin idâmını öğrenmesi Fâzıl Bey'i derinden etkiledi. Bu üzücü hadisenin kendisinde meydana getirdiği şiddetli şokun etkisiyle şâirin gözleri görmez olmuştur.

Şâirin görme duyusunu kaybetmesiyle ilgili, Fatin Tezkiresi'nde bu bilgiye uygun olarak: "... Cezîre-i Rodosa nef' ile iz'âc olunub o esnâda Sâlif-üt-tercûme

⁹ Sabahattin Küçük, "Enderûnlu Fâzıl", *İslâm Ansiklopedisi*, C.XI, Diyanet Vakfı Yayınları, s.188.

Re'isülküttâb Râtip Efendinin şüret-i i'dâmı âyine-i fezâda cilve-nümâ olduğda numâileyh kemâl ile havfe tâbi' olub o münâsebetle 'illet-i 'amâya mübtelâ olarak..." ifadesi yer alır.¹⁰ Fakat Târih-i Ata, şâirin görmez oluşunu: "... Şehâdet-i Selim Hânî vak' a-i mü'ellimesi günü nişâre başladığı eşki esef-güsteri 'akıbet hadeķa-i çeşmi cihân-ı biynine te'sir ederek mübtelâ-yı 'illet-i 'amâ ..." sözleriyle III. Selim'in ölümüne duyduğu derin üzüntüye bağlar (Târih-i Ata, C-4, s.242).

Romatizmaları da zaman içerisinde ilerleyen Fâzıl Bey bu hastalıklı halinden ötürü affa uğradı ve İstanbul'a dönmesine izin verildi. Bu dönemde III. Selim'e sunduğu "iki gözüm" redifli kasidesinde Fâzıl Bey hem kör, hem romatizmadan muzdarip olduğunu bildirmektedir. Affedilmesinde, gurbetteyken yazdığı bu kasidenin önem taşıdığı düşünülmektedir.

Fâzıl Bey bundan sonraki on yılını¹¹ yatalak olarak geçirmiştir. Bu on yıl süresince şâir câize alıp geçimini sağlayabilmek amacıyla, kör ve hastalıklı olduğu halde, birçok kasideler ve tarihler yazıp, hükümdâra ve devlet büyüklerine sunmak zorunluluğunda kalmıştır.¹²

Beşiktaş'ta ikâmet ettiği yıllarda gözlerini tedaviye uğraştığı bilinmektedir.

Şânizâde Târihi Fâzıl Bey'in, ölümünden bir iki yıl önce gözlerinin açıldığını haber vermektedir.

Fâzıl Bey 1225 Zilhiccesinin sonlarında (Aralık, 1810) ölmüş, Eyüp'teki Kızılmescit Kabristanı'nda Nakşibendî türbesine gömülmüştür.

¹⁰ Fatin, Tezkire, s.321.

¹¹ Fatin Tezkiresi'nde bu hastalık dönemini yedi yıl olarak belirtilmektedir.

¹² Câize : Eski şâirlerin yazdıkları methiyeler karşılığında aldıkları para ve bağışlara denirdi.

B. ESERLERİ

1. Divan

Büyük bir cilt teşkil eden Divanın ilk 32 sayfasında; geneli Türkçe, pek azı Arapça ve Farsça olmak üzere münâcât, na't ve mi'râciyye ile Abdülkâdir Geylânî, Bahaeddin Nakşebend ile Celâleddin Rûmî gibi zatlar için yazılmış medhiyeler bulunmaktadır. 159 sayfa tutan kaside kısmında “İbtidâ-yı Kasâid” başlığı altında, başta III. Selim olmak üzere, devrin ileri gelenlerine sunulmuş, uzunca 84 manzume yer almaktadır.

Fâzıl Bey kasidelerinde devrinin hayatını aksettirmesi yanında kendi talihsizliğini de dile getirir. Bu şiirler öz ve anlatım bakımından klâsik kaside örneklerine kıyasla daha canlı ve geniş olup, günlük hayata ve çevreye daha çok yönelmiştir. Ayrıca bu kasidelerin bir kısmı dinî içeriklidir. Fâzıl Bey, 84 kaside ile zamanının en çok kaside söyleyen şâirlerindedir.¹³

56 sayfalık “İbtidâ-yı Tevârih” bölümünde, bir kısmı görme duyusunu kaybettikten sonra yazılmış birçok târihle birlikte; feleğe, bir Yahudi güzeline ve içki yasağına dair “kaside-i nevzuhûr” ile “pîr-i mugân”a güyâ verdiği “temessük-i bâde” gibi mizahî sayılacak parçalar vardır.¹⁴

“İbtidâ-yı Gazeliyyât” kısmı 50 sayfa tutmaktadır. Bu bölümde 164 manzume yer almaktadır.

Son 23 sayfada “İbtidâ-yı Şarkıyyât” başlığı altında 32 şarkıdan sonra az sayıda muhammes, müseddes, 142 adet kıta ve bazı beyitler yer almaktadır. Bunlar arasında bir tahmis ile bir de tesdis bulunmaktadır.

¹³ Halûk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1994,s.55-56.

¹⁴ Yöntem, a.g.e., s.531.

Fâzıl Bey'in Divan tarzı manzumelerinde Nef'î, Nâbî, Nedîm ve Sâbit üslûbunu andıran söyleyişlere rastlanır. Bu şiirlerde adı anılan büyük Divan üstatlarını taklit ve takip gayreti kendini hissettirir. Teknik bakımdan ustalıklı olmakla beraber, hemen her şiirinde yer yer parıldayan, yer yer sıradanlaşan bir üslûbu vardır. Gazellerinde nispeten daha iyi söyleyişler olduğu söylenebilir. Şâirin sade bir lisanla söylediği şarkılarında Nedim'den beri şarkı geleneğinin gerektirdiği mahallî çizgiler gazellerine oranla daha kuvvetlidir.¹⁵

Mesnevîleriyle karşılaştırıldığında Fâzıl Bey'in Divan'ı, daha ağırbaşlıdır ve klâsik şiir zevkine en çok yaklaşan eseridir.¹⁶

Divan 1258 (1842)'de Mısır'da Bulak Matbaası'nda tâlik yazı ile basılmıştır. Bulak baskısının son 19 sayfasında şâirin Defter-i Aşk adlı mesnevîsi de yer almaktadır. Aynı sene eserin İstanbul'da da baskısı yapılmıştır.

2. Defter-İ Aşk

Fâzıl Bey'in Divan'ının sonuna ilâve edilen Defter-i Aşk adlı manzume 19 sayfadır ve 438 beyit uzunluğundadır.¹⁷ Fâzıl Bey bu mesnevîsinde düştüğü ve sonraları pişmanlık duyup tövbe ettiği aşk mâceralarını hikâye etmektedir. Şâirin saray mektebindeyken giydiği kıyafetin inceliklerini, Türkçe'yi Arap şivesi ile konuştuğunu ve hayatıyla ilgili bazı ayrıntıları bu eserinden öğrenmek mümkün.

İlâhî aşkı tarifle başlayan eserin mahallî özellik taşıması eseri kıymetlendirmektedir. İçerisinde yer alan bir çingene düğünü Defter-i Aşk'ın en ilgi çekici yönünü oluşturur. Bu çingene düğünü tasviri çok pitoresktir.¹⁸

¹⁵ Banarlı, a.g.e., s.783.

¹⁶ A.e., s.873

¹⁷ 1253 ve 1286 baskılarında bu sayı 438 olarak tespit edildi. Fakat kaynakların bazılarında (Halûk İpekten, Eski Türk Edebiyatı'nda Nazım Biçimleri) beyit sayısı 393 olarak bildirilmektedir.

¹⁸ Yöntem, a.g.e., s. 529.

Defter-i Aşk'ın ilk baskı tarihi 1253 (1837)'tür. Eser bu baskıda Hûbânnâme, Zenânnâme, Çenginâme ve Sünbülzâde Vehbi'nin Şevkengîz'i ile birlikte yer almaktadır. İkinci kez 1258 (1842)'de, Mısır'da şâirin Divanıyla birlikte Bulak Matbaası'nda basılmıştır. 1286 (1869) İstanbul baskısında Hûbânnâme, Zenânnâme, Çenginâme ve yine Sünbülzâde Vehbi'nin Şevkengîz'i ile birlikte yer alır.

3. Hûbânnâme

Hûbânnâme 796 beyitten oluşan uzunca bir mesnevîdir. 1255 taşbaskısında beyit sayıları farklılıklar göstermektedir (Konuyla ilgili ayrıntılar tavsif bölümünde verildi). Sonundaki 11 beyitlik “Deritâyiş-i Cânib-i Âlî” adlı bölümden, eserin Reisülküttâb Râtip Efendi'ye ithaf edildiği anlaşılmaktadır. “Sebeb-i Nazm-ı İnşâ” adlı bölümünden, şâirin bu eseri sevgilisinin “Hangi millette güzel çoktur?” sorusuna cevaben yazdığı bilinmektedir.

Baş kısmında tasavvufî tarzda bir güzellik tahlilinin yer aldığı eserde, Fâzıl Bey'in coğrafya bilgisi ve coğrafya üzerindeki erkek güzellerinin tasvirleri yer alır.

Bu mesnevîde sırasıyla; Hindistan, İran, Bağdat, Mısır, Zenci, Habeş, Yemen, Mağrib, Cezâyir, Tunus, Hicaz, Şam, Halep, Anadolu, Rumeli, Adalar, İstanbul, Rum, Ermeni, Yahudi, Çingene, Tatar, Arnavut, Boşnak, Gürcü, Çerkes ve Avrupa milletlerinden Fransa, Flemenk, İspanya, İngiliz, Avusturya, Rus ve Yeni Dünya (Amerika) erkek güzellerinin tasvirleri yapılmıştır.¹⁹

Mahallî hayatın çeşitli renkleriyle ortaya konulduğu Hûbânnâme'nin, konusu itibâriyle klâsik edebiyatımız için yeni olduğu söylenebilir.

Eserin çeşitli baskıları vardır. İstanbul'da 1253 (1837), 1255 (1839), 1286 (1869) yıllarında basılan Hûbânnâme, 1253 ve 1286 baskılarında Defter-i Aşk,

¹⁹ 1253 ve 1886 baskıları esas alındı.

Zenânnâme, Çenginâme ve Şevkengîz ile; 1255 baskısında ise Zenânnâme ve Rakkâsnâme (Çenginâme) mesnevîleriyle birlikte yayınlanmıştır.

4. Çenginâme (Rakkâsnâme)

117 murabba kıtadan²⁰ oluşan bu manzumede şâirin ifadesine göre, bir mecliste zamanın ünlü köçekleri hakkında tartışma yapıldığı, Fâzıl Bey'in de bu münakaşanın üzerine gelmesiyle tartışmaya hakem tayin edildiği anlatılmaktadır.

Şâir bu manzumede Yahudi, Ermeni, Rum ve pek azı da Çingene ve Hırvat gibi başka milletlere mensup olan İstanbul'un meşhur köçeklerini birer birer, isimlerini sayarak tasvir etmektedir.

Çenginâme'nin de dikkate değer yönü zamanının örf ve âdetlerini yansıtmasıdır.

Eser, Çenginâme adıyla 1253 (1837) ve 1286 (1869)'da Defter-i Aşk, Hûbânnâme ve Zenânnâme'yle birlikte İstanbul'da Ali Rıza Efendi Matbaası'nda basılmıştır. Bu baskının sonuna Sünbülzâde Vehbi'nin 777 beyitlik Şevkengîz'i de ilâve edilmiştir.²¹ Rakkâsnâme adıyla 1255 (1839)'te Hûbânnâme ve Zenânnâme'yle birlikte yayınlanmıştır.

5. Zenânnâme²²

Bu eser Fâzıl Bey'in Hûbânnâme'yi bütünleyen ikinci hacimli mesnevîsidir. Kaynakların birçoğunda Zenânnâme'deki beyit sayısı 1101 olarak belirtiliyorsa da eserin 1253 ve 1286 baskılarında 1102; 1255 baskısında 1112 beyit yer almaktadır.

²⁰ 1253 ve 1286 baskıları esas alındı.

²¹ Kaynaklarda Şevkengîz'in 640 beyit olduğu bildirilmekle beraber incelememizde 777 beyit olduğu tespit edildi.

²² Çalışmamızın kapsamında Zenânnâme ile ilgili ayrıntılı bilgiler yer aldığı halde, araştırmacılar için kolaylık oluşturmaları bakımından burada özetlemeyi uygun gördük.

(Yazma nüshalarda ise beyit sayıları farklılıklar göstermekte. Yazma tavsiflerinde ayrıntılı bilgi yer almaktadır.)

Şâir, mesnevînin baş kısmında Divan şiiri âdâbınca kadından bahsetmenin yersiz olduğunu söyleyerek özür diler. Ayrıca kadınlara karşı meyli olmadığını söyleyerek kadınlardan söz etmek istemediğini belirtir. Fâzıl Bey eserinde sırasıyla Hindistan, Acem, Bağdat, Mısır, Sudan, Habeşistan, Yemen, Fas, Cezâyir, Tunus, Hicaz, Şam, Halep, Anadolu, Akdeniz Adaları ve Kıbrıs, İspanya, İstanbul, Rum, Ermeni, Yahudi, Çingene, Rumeli, Arnavut, Boşnak, Tatar, Gürcü, Çerkes, Boğdan, Bulgar, Hırvat, Polonya, Avusturya, Rus, Avrupa , İngiliz, Hollanda, Amerika kadınlarını tanıttıktan sonra nikahın sakıncasını dile getiren bir manzume ekler. Hemen ardından kadınlar hamamını tasvir eden çok ilgi çekici bir bölüm ile mahalle baskını anlatır. Eserini, aşırı cinsel ilişkinin zararları üzerine söylenmiş bir bölüm ile bitirir. Eserin bitiminde bir de sonuç manzumesi yer alır.²³

Zenânnâme, Hûbânnâme'ye göre daha geniş ve daha ilgi uyandırıcı bir eserdir. Bu manzumenin dikkate değer iki önemli parçasından biri kadınlar hamamının, diğeri de bir mahalle baskınının tasvir edildiği bölümlerdir. Bu iki parça o dönem yaşantısını canlı tablolar halinde yansıtır.

Eserin İstanbul'da 1253 (1837), 1255 (1839) ve 1286 (1869)'da baskıları yapılmıştır. 1253 ve 1286'da Defter-i Aşk, Hûbânnâme, Çenginâme ve Şevkengîz ile birlikte yayınlanmıştır. 1255 baskısı taşbaskıdır ve bu baskıda Hûbânnâme'yle Rakkâsnâme de yer almaktadır.

Eser J. Decourdemanche tarafından "Le Livre des Femmes" adıyla Fransıca'ya tercüme edilerek 1879'da Paris'te de yayınlanmıştır.

²³ Başlık sıralamasında okunan yazma nüsha esas alındı.

Zenânnâme 1839 yılında Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa tarafından âdâba aykırı görülerek toplattırılmıştır.

C. ÜSLÛBU VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ²⁴

Fâzıl Bey'in hemen bütün eserlerinde hayatının, çevresinin, yaşadığı olayların görüntü ve yankıları dikkati çeker. Bu açıdan söylemek gerekir ki tabiatındaki belirgin çizgiler; eğlenceyi sevmesi, rindâne tavırları, mizahî anlayışı, cinsî eğilimleri şiirine ve üslûbuna da yansımıştır.

Eserlerinde takip ettiği bir yoldan, köklü bir düşünce ve anlayıştan söz edilemeyeceği gibi şûhane ifadeleri de estetik zevk ve incelikten yoksundur.

Dünya zevklerinin şiirde ustalıkla işlenmesine öncelikli örneği teşkil eden Nedim'de de bu şûhâne söyleyişten söz etmek mümkün olmakla birlikte, Fâzıl Bey'de bu durum basitçe bir zevk düşkünlüğü olarak kendisini gösterir.

Şiirlerinde teknik açıdan sağlam olmasına rağmen şâirin, düşünce ve duygular bakımından derinliğe sahip olamaması, olsa bile bu zarafeti şiirine yeterince taşıyamaması, zevk itibarıyla klâsik şiirin kaldıramayacağı sıradan ifadelere fazlaca kapılmış olması Fâzıl Bey'in sanat değerini azaltmıştır. Şiirlerinde belli bir üslûpta istikrarlı olmaması, söyleyişinin yer yer dikkat çekici sağlamlıkta iken yer yer toplumun ahlak anlayışındaki sınırları bile zorlayacak nitelikte bayağılaşması, onun şiirini sözü edilecek kuvvetli bir şahsiyetten yoksun bırakmıştır.

18.yüzyıldan itibaren hemen bütün Divan şâirlerinde dönemin büyük ustaları Nedim ve Nâbi'den etkilenmeler görülür. Fâzıl Bey'in şiirlerinde de bu ustalarla birlikte dönemin bir başka kuvvetli ismi Sâbit'ten izler yakalamak mümkündür.

²⁴ Bkz., *Büyük Türk Klasikleri*, C.VII, Ankara, Ötüken Yayınları, 1995, s.124-138 ; Banarlı, a.g.e., s.783-784. ; John Gibb, *A History Of Ottoman Poetry*, C. IV, London, Luzac, 1905, s.220-241.

“Sürme çekmiş ıtırşâhiler sürünmüş kaşına
Şimdi girmiş dahî tahminimde on beş yaşına”
Nedim

“Şöyle zannım girmiş on beş yaşına
İtırşâhiler sürünmüş kaşına”²⁵
Fâzıl Bey

Bu izlerin varlığı şâirin, Divan şiiri teknik ve estetiği içerisinde kalarak, adı geçen büyük şâirlerin yolunda ortaya koymaya çalıştığı bir üslûp olduğunu düşündürmektedir. Fakat üslûbunun, Şânizâde Tarihi’nde belirtildiği üzere “lisanda perhizsiz” olması, daha birçok unsurla birleşerek Fâzıl Bey’in şiirini taklit intibâından kurtaramamaktadır.

Sözü gösterişli hâle getirme çabasından uzaklaşarak, kendilerine özgü bir söyleyiş samimiyeti geliştiren Nedim ve Nâbi takipçilerinde olduğu gibi Fâzıl Bey’de de soyut kavramları aşma ve gerçek hayata doğru gidiş göze çarpar. Şâirde hayat ve çevreye daha yakından, etraflı bir bakış söz konusudur. Günlük yaşayışı şiire taşıması realist bir tavırla birleşmiştir. Özellikle Zenânnâme’de gerçek hayattan ilham alma anlayışı kendisini belirgin şekilde hissettirmektedir. Sıradan hayatın içerisinde mizahın varlığı nasıl göz ardı edilemeyecekse, eserlerinde günlük yaşantıdan canlı tabloları yansıtan Fâzıl Bey’in üslûbunda da güçlü bir mizah çizgisinin varlığı dikkati çeker.

Fâzıl Bey’in, klâsik şiir zevkine uyan söyleyişlerinin hâkim olduğu Divanının varlığı, diğer eserlerinin daha çok geleneksel anlayışı kırma ve yeni bir tarza doğru yönelme isteğinden kaynaklandığını düşündürtecek kadar dönemi için değişik çizgilere sahiptir.

²⁵ Ziya Arıkan, “XVIII. Asır Şâirlerinden Fâzıl-ı Enderûnî”, Basılmamış Mezuniyet Tezi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1945, s.25.

Fâzıl Bey'in bu değişik çizgilere sahip olan üçü mesnevî şekliyle ve dördüncüsü murabba kıtalarla oluşturulmuş eserlerinde sıradan halkın kullandığı söz ve deyimlere sıklıkla rastlamak mümkündür. Bununla beraber Arapça ve Farsça'nın, anlamı boğacak kadar yoğunlaştığı söyleyişleri de dikkat çeker. Bu durum, Fâzıl Bey'in Arapça ve Farsça'ya olan hâkimiyetinin de kuvvetli oluşunun bir göstergesidir. Şâirin Osmanlı idâresinde de olsa Arap topraklarında doğup büyümüş olması Arapça bilgisini o derece kuvvetli kılmıştır ki Fâzıl Bey Defter-i Aşk'ta da belirttiği üzere Türkçe'yi bile Arap şivesiyle konuşmuştur.

18. yüzyıl materyalist anlayışın hüküm sürdüğü bir dönemdir. Dünya insanı bakışını, keşifler dünyasının son derece hareketli olduğu bu dönemde kendisine çevirmeye yönelmiştir. İnsanın göz ardı edilemeyecek bir enerji dünyası olduğu bu dönemde iyice belirginleşmiş, "birey" olma bilinci insanlık tarihine bu yüzyılda adım atmıştır.²⁶

Geleneksel yapının dışına çıkarak hem alışlagelmiş Divan şiiri yapısını aşmaya çalışan bir eğilimle, hem toplumun ahlâkî normlarının dışına çıkan cesur tavırlarıyla Fâzıl Bey birey olma ve bireye ait duyguları ön plâna çıkarma konusunda başarılı olmuştur denebilir.

Bu açıdan değerlendirildiğinde Enderûnlı Fâzıl edebiyat tarihimizde bireysellikten gelen bir orijinalite ve pitoreski temsil eder.²⁷

Konu itibarıyla eski ve yeni şiirin arasında kalmışlık Fâzıl Bey'de de dikkati çeker. Eski edebiyatın son tipik örneklerinden kabul edilebileceği gibi ara sıra belirgin çerçeveden sıyrılıp çıkmış görünür. Bu sebeple onun ve çağdaşlarının incelenmesi geçiş devresinin anlaşılması açısından önemlidir.

²⁶ a.e. s. 26

²⁷ Yöntem, a.g.e., s.529.

D. EDEBİYAT TARİHİ İÇİNDEKİ YERİ²⁸

Fâzıl Bey'in yaşamış olduğu hayatın kısılgı, çeşitli mâcerâlarla, sıkıntı ve acılarla dolu oluşu, onun bolca eser vermesini önlememiştir.

Divanındaki kasidelerin sayısı itibariyle 18.yüzyılın sonunda en çok kaside söyleyen şâirlerden biri; şiir zevki, edebiyat tarihçileri tarafından zayıf bulunsa da neredeyse hamse oluşturacak çoklukta mesnevî sahibi olması ona klâsik edebiyatın içinde dikkate değer bir sanatçı özelliği kazandırmıştır.

Edebiyatımızda daha çok mesnevîleriyle iz bırakan Fâzıl Bey'in zümrevî Divan şiiri anlayışından çoğu kez ayrılarak türlü hayat manzaralarını şiire taşımış olması, yaşadığı hayatı ve çevreyi realist çizgilerle ortaya koyması, ona 18.yüzyıl edebiyatında önemli bir yer sağlamıştır.

Yaşadığı asırda İstanbul eğlence hayatına ve mesire yerlerine oldukça uygun bir üslûpla söylediği manzumelerin, zamanın halk hayatını ve halk neşesini yansıtan birer belge değeri taşıması Fâzıl Bey'e edebiyat tarihimizde iz bırakan şâirlerden biri olma ayrıcalığını kazandırmıştır.

Divan şiirinin stilize edilmiş yapısı, 18.yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı saltanatı içerisinde yaşanan siyasî ve toplumsal birtakım hareketlenmelerin de etkisiyle, farklı çizgiler taşımaya yönelmiştir. Bu asırda Divan şiirinin, Nedim, Nâbi ve Sâbit gibi büyük üstatlarının şiirde klâsik çizgi dışına çıkarak yaşanan hayata, topluma ve çevreye yönelmiş olmaları, içinde bulundukları dönem açısından son derece önemlidir. Bu yöneliş devrin edebiyatı içerisinde, kökleri daha önceki dönemlere dayanmakla birlikte, yeni bir harekete ivme kazandırmış ve "Mahallîleşme Cereyanı"na sağlam bir zemin hazırlamıştır.

²⁸ Küçük, a.g.e. , s.188.

Enderûnlu Fâzıl, 18.yüzyılın sonları ve yeni yüzyılın başlangıcında, kendisinden önce adı geçen büyük üstatlarla başlayan bu edebî hareketlenmenin devamında gelen isimlerden kabul edilmektedir.

III. Selim döneminde büyük şöhret kazanması, şarkı formunda birbirinden güzel eserlere imza atmış olması,²⁹ Osmanlı döneminde toplattırılan ilk kitabın sahibi³⁰ olarak dedikodulara ve tartışmalara sebebiyet verip dikkatleri üzerine çekmesi ve hatta bu eserin Fransızca'ya tercüme edilmesi şâirin öyle azımsanacak bir varlığı olmadığına işaret eder.

Bununla birlikte bütün bu özellikleri, şâirin klâsik şiir içerisinde büyük sanatkâr olarak değerlendirilmesi için yeterli değildir. Edebiyat tarihçileri Fâzıl Bey'i ikinci derecede, fakat edebiyat tarihinin kılık değiştirdiği geçiş döneminin ihmâl edilemeyecek bir şâiri olarak nitelendirirler.

²⁹ Atilla Şentürk, "Fâzıl-ı Enderûnî", *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s.633.

³⁰ Murat Bardakçı, *Sarayda Gece Dersleri*, İstanbul, Gür Yayınları, 1992, s.105.

II. BÖLÜM

ZENÂNNÂME

A. ESERİN YAZILIŞ SEBEBİ VE TARİHİ (?)

Zenânnâme'nin yazılış nedeninin anlaşılması biraz da Zenânnâme'den önce telif edilmiş olan Hûbânnâme'nin yazılış nedenine bağlıdır.

Fâzıl Bey Hûbânnâme'nin yazılış nedenini eserinin hemen başında “Derbeyân-ı Sebeb-i Manzûme” kısmında şöyle açıklar :

“...Birgün o nazlı, ululanmanın mücidi ve naz bilgini padişah, içki meclisinde otururken bir iki kadeh çekmişti.

Nazlı ağzını açıp ben kölesine, bu düşkününe dedi ki: “Ey kahır ve zulüm verici Fâzıl’ım! Zülfümün bağlı kölesi... İncelikleri kendisinde toplayan genç ve bilgi sahiplerinin önde geleni olduğunu biliyorum. Bunca zaman aşkla yanmışsın, her hünerde kazanılmışsın.

İsterim ki beni içimdeki şüpheden kurtarıp aydınlatasın: Hangi millette güzel çoktur ve kimlerin çok sevgilisi var acaba? Hangisi güzellik içerisinde nazık tavrılıdır? Nazlı işve ve işveli yürüyüş kimdedir? Dağdan dağa, ilden ile bütün güzelleri anlat ve hata etmemek için iyi düşün. Önce özelliklerini anlat, sonra da resmini tasvir et. Tamamladığın zaman, bu son günlerimde lütuf kadehimi içersin.”

Bunun üzerine Fâzıl Bey sevgilisinin isteğini büyük bir coşkuyla karşılayıp Hûbânnâme’yi yazar. Bu eserde dünyanın birçok ülkesindeki gençleri fizyolojik ve psikolojik özellikleriyle tanıtır.

Bu uzunca mesnevî, döneminde konusu itibariyle de ilgi görmüştür. Hûbânnâme'yi çok beğenen sevgili, bu kez de Fâzıl Bey'den kadınları öğrenmeyi arzular ve bunun için özel olarak onu evinde ziyâret etmeye gider. Hûbânnâme'nin kendisine çok tatlı geldiğini, şimdi de kendisi için kadınların özelliklerini anlatan başka bir kitap yazmasını ister.

Bununla da kalmaz; dünya kadınlarının güzelini, çirkinini, iyisini, kötüsünü anlatırken bunları resimlemesini de ister. Eserin adını da “Zenânnâme” olarak düşünmüştür.

Fakat Fâzıl Bey bu istek karşısında yazmaya pek hevesli değildir. Sevgilisinin ısrarlı tutumu ve hatta tehditleri karşısında yapacak bir şeyi kalmamıştır, yeni eserini yazmaya başlar. Şâir, Zenânnâme'nin “Derbeyân-ı Sebeb-i İn Te'lif” bölümünün sonunda Hûbânnâme'yi bir delikanlı, Zenânnâme'yi de onun kız kardeşi gibi niteler. Çünkü Zenânnâme, Hûbânnâme'de bahsi geçen milletlerin kadınları üzerinedir.

Eserin telif tarihi bilinmemektedir. Zenânnâme'nin içerisinde de yazılış tarihine işaret edecek herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

B. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

1. Eserin Nazım Şekli Ve Vezni

Uzun aşk hikâyelerinin, öğretici, dîni ve ahlâki konuların, destanların, şehrengizlerin yazılmasında tercih edilen mesnevîlerde en sıklıkla kullanılan vezin *Fe'ilâtün, Fe'ilâtün, Fe'ilün*'dür. Zenânnâme de klâsik şiirde mesnevî yazılırken sıklıkla tercih edilen bu aruz kalıbı ile yazılmıştır. Hûbânnâme'de de aynı aruz vezni kullanılmıştır.

2. Eserin Bölümleri Ve Beyit Sayıları

Fâzıl Bey'in 1115 beyit (2230 mısra) uzunluğundaki Zenânnâme adlı mesnevîsi, Hûbânnâme'sinin devamı niteliğindedir. Eserin bütününde 44 alt başlık, 1 müfred beyit, 6 (konuyla ilgili olmak üzere) müstakil beyit bulunmaktadır.

1-	Zenânnâme	15 beyit
2-	Derbeyân-ı Sebeb-i İn Te'lif	84 beyit
3-	Zıkr-i Muḳaddime-i Manzûme	79 beyit
4-	Derbeyân-ı Zen-i Hind-i Şarkî	9 beyit
5-	Şıfat-ı Hâlet-i Nisvân-ı 'Acem	20 beyit
6-	Şıfat-ı Hâl-i Nisâ-yı Bağdâd	17 beyit
7-	Derbeyân-ı Zen-i Ümm-i Dünyâ	46 beyit
8-	Şıfat-ı Hâl-i Zenân-ı Sûdân	24 beyit
9-	Şıfat-ı Hâlet-i Nisvân-ı Habeş	14 beyit
10-	Şıfat-ı Hâlet-i Nisvân-ı Yemen	17 beyit
11-	Şıfat-ı Hâl-i Zenân-ı Mağrib	9 beyit
12-	Zıkr-i Nisvân-ı Cezâyir Tûnus	11 beyit
13-	Şıfat-ı Hâlet-i Nisvân-ı Hicâz	71 beyit
14-	Şıfat-ı Hâlet-i Nisvân-ı Dimişḳ	46 beyit
15-	Şıfat-ı Hâlet-i Nisvân-ı Haleb	10 beyit
16-	Şıfat-ı Hâl-i Zenân-ı Anaṭol	18 beyit
17-	Zıkr-i Ahvâl-i Zen-i Baḫr-i Sefid	12 beyit
18-	Şıfat-ı Hâl-i Zen-i İspanya	9 beyit
19-	Zıkr-i Ahvâl-i Zen-i İslâmbol	122 beyit
20-	Zıkr-i Efrec-i Bilâd-ı İslâm	15 beyit
21-	Şıfat-ı Hüsn-i Zen-i Millet-i Rûm	42 beyit
22-	Şıfat-ı Hâl-i Nisâ-yı Ermen	29 beyit
23-	Şıfat-ı Hâlet-i Nisvân-ı Yehûd	9 beyit
24-	Zıkr-i Ahvâl-i Zen-i Çingâne	5 beyit

25-	Zıkr-i Nisvân-ı Bilâd-ı Rûmeli	6 beyit
26-	Zıkr-i Ahvâl-i Zen-i Arnabûd	7 beyit
27-	Şıfat-ı Hâl-i Zenân-ı Boşnak	8 beyit
28-	Zıkr-i Ahvâl-i Zenân-ı Tatar	5 beyit
29-	Şıfat-ı Medh-i Zenân-ı Gûrci	15 beyit
30-	Şıfat-ı Hüsni Zenân-ı Çerkes	13 beyit
31-	Zıkr-i Ba'zı Ezmilel-i Tersâyân	9 beyit
32-	Şıfat-ı Hâl-i Zen-i Millet-i Leh	5 beyit
33-	Zıkr-i Nisvân-ı Gûrûh-ı Nemçe	6 beyit
34-	Şıfat-ı Kûbh-ı Zen-i Millet-i Rus	19 beyit
35-	Zıkr-i Ahvâl-i Zen-i Efrence	11 beyit
36-	Şıfat-ı Hâl-i Zen-i İngiliz	6 beyit
37-	Zıkr-i Ahvâl-i Zenân-ı Flemenk	5 beyit
38-	Zıkr-i Hâl-i Zen-i Dünyâ-yı Cedîd	5 beyit
39-	Şaded-i Gâile-i Emr-i Nikâh	48 beyit
40-	Nebze-i Kışsa-i Hammâm-ı Nisâ	62 beyit
41-	Cümle-i Ehl-i Maḥalle ve İmâm	47 beyit
42-	Beyt-i Nakş-ı Digeḥ-i Âşüfte	4 beyit
43-	Müfred	1 beyit
44-	Diğer	1 beyit
45-	Diğer	1 beyit
46-	Diğer	1 beyit
47-	Diğer	1 beyit
48-	Diğer	2 beyit
49-	Derbeyân-ı Zârar-ı Farṭ-ı Cimâ'	23 beyit
50-	Şaded-i Fezleke-i Manzûme	51 beyit

C. ESERİN MUHTEVA BAKIMINDAN DEĞERLENDİRMESİ

Bu büyük mesnevîde Fâzıl Bey dünyanın neredeyse bütün kadınlarını fiziksel özellikleriyle tanıtmakla birlikte, İstanbul'dan çok uzakta yaşayan bu kadınların davranışlarını, giyim kuşamlarını, geleneklerini gerçeğe yakın biçimde başarıyla sergilemiştir.

Eserde, Fâzıl Bey'in hayat coğrafyası ile kesişen yerlerin kadınları, genel itibarıyla daha ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Şâir, doğduğu yer olan Safad yöresi ve bu bölgeye yakın addedilebilecek Hicaz, Yemen, Bağdat; yaşadığı yer olan İstanbul; görev yaptığı Anadolu şehirleriyle Halep, Şam kadınlarını ilgili bölümlerde uzun uzadıya tasvir etmiştir. Bu bölümlerde hem daha fazla beyit kullanmış, hem de bu yöreleri ve insanlarını yakından tanıtan bir üslup sergilemiştir.

102 a 9. O cevānibde Şafad büldānı
Cümle bîcāzibedir nisvānı

102 a 10. Gerçi ol musakkaṭ re 'sım vatanım
Söylemez lîk medār-ı edhenim

102 a 11. Tūtalım olsa da ḥüsn ü ānı
Neyleyim ḥoşca deĝil erkānı

102 a 12. Suḥen tenhā deĝil gūş-ārā
Olamaz tūṭī gibi şekker ḥā

102 a 13. Anda ammā bu 'acāib kânūn
Fuḳārası da alur dōrt ḥātun

102 a 14. Çünkü bir oṭalıdır ḥāneleri
Birbiri üzere yatur zenneleri

Bununla birlikte kabul edilmesi gereken bir gerçek daha vardır: Fâzıl Bey anlattığı kadınların hepsiyle karşılaşmamış, onlarla yakın olarak tanışmamıştır. Tasvirlerin son derece canlı ve doğal olması, kadınlarla ilgili anlatılan özelliklerin bilinenlere çok yakın olması bu durum karşısında bir tek şeyi düşündürmektedir.

Şâir, söz konusu olan kadınları, Enderûn-ı Hümâyûn koğuşunda tanıştığı çeşit çeşit insanların anlattıklarından öğrenmiş olabilir.

Zenânnâme’de bu olasılığı destekleyecek ipuçlarına da rastlamak mümkün. Şâir, “Derbeyân-ı Zen-i Ümm-i Dünyâ” adlı Mısır kadınlarını anlattığı bölümde bu açıdan dikkat çeken bir beyit söylemiştir :

87 b 8. Dağı pek ’ucbe şıfâtıñ birisi
Baña naql itdi şikâtn birisi

Şâirin, bazı milletlerin kadınlarını uzun uzadıya tasvir ederken, bazılarını ise birkaç beyitle tanıtmaları bu görüşü sağlamlaştırmaktadır. “Zikr-i Ba’zı Ez-millel-i Tersâyân” adlı bölümde Boğdan ve Bulgar kadınlarına sadece birer beyitle değinilmiştir. Oysa İstanbul kadınlarının hâllerini anlatan “Zikr-i Ahvâl-i Zen-i İslâmbol” adlı bölümde 122 beyit bulunmaktadır. Şâirin gözlem sahibi olduğu kadınları daha etraflıca anlattığı söylenebilir.

Fâzıl Bey bazı milletlerin kadınlarına güzellik ya da kusur söz konusu olunca son derece önyargılı yaklaşmaktadır. Rus kadınlarını tasvir ettiği “Sıfat-ı Kubh-ı Zen-i Millet-i Rus” adlı bölümün başlığından bile Fâzıl Bey’in bu kadınlara karşı sevimsiz bir yaklaşım içinde olduğu anlaşılır. Oysa şâir, Rum kadınlarını anlattığı “Sıfat-ı Hüsn-i Zen-i Millet-i Rum” adlı bölümde bu kadınların güzelliğini yere göğe sığdıramaz ve bu kadınların son derece güzel, işveli, sevmeye lâyık kadınlar olduğunu söyler.

Şâir, dünya kadınlarının bazılarından övgü dolu güzel sözlerle bahsederken, onları nazikâne bir üslûpla tasvir ederken; beğenmediklerini çirkinliğe varacak, aşağılayıcı sözlerle, kaba ve alaycı bir üslûpla anlatır.

“Sıfat-ı Hâl-i Zen-i İspanya” adlı bölümde İspanya kadınlarını :

107 b 14. Şanki incüyi eritmişlerdir
Tıynet-i pākine katmışlardır

ifadesiyle tanıtırken, “Zikr-i Ahvâl-i Zenân-ı Tatar” adlı bölümde Tatar kadınlarını :

126 b 3. Zenn-i Tatar olamaz vaşfa sezâ
Canavar çehreli maymun sîmâ

biçiminde anlatır.

Zenânnâme’de yer yer milletlerin gelenek ve inanışlarına dair de bazı anlatımlar vardır. Toplumsal birtakım özelliklerin şiire yansması Zenânnâme’yi önemli kılan etkenlerden. Şam yöresinde yaşayan Dürzîlerin inanışlarını dile getiren aşağıdaki beyitler bu açıdan ilgi çekicidir.

104 a 8. Çizseñ etrâfına bir halka eğer
Kalur ol dâirede tâ maşşer

104 a 9. Tâ ki bozsun yine ânı ol zât
Ne taleb itse virirler iki kat

Türklerin zıfâf geleneklerinin anlatıldığı “Sıfat-ı Hâl-i Zenân-ı Anadol” adlı bölümde düğünlerde kız evine sağdıcın horoz götürme âdeti anlatılır.

104 b 15. Bâhuşuş vakt-i zıfâf-ı duşter
Nice âdetleri vardır bedter

107 a 3. Ola sağdıcın elinde karga
Ne eziyetler iderler ol murğa

Söylencelere göre bu âdet Bolu civarında hâlâ devamedegelmektedir.

Fâzıl Bey Zenânnâme’de yer yer târihî bazı olaylara da değinmecede bulunur: Bağdat’ın Hülâgü Han tarafından zap tedilişi aşağıdaki beyitlerde dile getirilmiştir.

85 a 5. Çünkü sâbıkta Hülâgü Kaân
Şehr-i Bağdâdı idince virân

85 a 6. Hep helāk oldu o dem sükkāmı
Geldi zabt eyledi çöl 'urbānı

Eser, Osmanlı insanının folklorik yapısını yansıtmada da oldukça başarılıdır. Hatta Fâzıl Bey'in anlattıkları dönemin folklorunun orijinal bir hazinesi bile sayılabilir. Bu açıdan zamanın yerli kıyafet tasvirleri eserde sıklıkla karşımıza çıkmakta.

79 a 4. İtırşāhileri sür kâş üzere
Şāl-ı Lāhūrī ola baş üzere

79 a 5. Belde bir telli pūşi müstešnā
Bir tolam dizine düşmesün ammā

79 a 6. Ola mercānlı yelek şırma-tırāz
Ola belde yaṭagānı mūmtāz

Zenānnâme bu açıdan, dönemin çeşitli giyiniş modalarını açıkça yansıtacak derecede bol malzemeye doludur.

Fâzıl Bey Zenānnâme'de kadınlar, evlilik ve cinsellikle ilgili düşündüklerini kavramların ardına gizlenmeden, son derece açık bir üslûpla dile getirmiş. Yer yer edebe aykırı söyleyişleri varsa da döneminde bu eserin yazılabilmesi, bastırılıp elden ele dolaşabilmesi dönemin insanının cinsellik içeren metinlere karşı bakış açısının son derece hoşgörülü olduğunu kanıtıyor. Cinsel içerikli metinler ve toplumun ahlakî normlarına ters kabul edilen ilişkilerin anlatıldığı metinler dönemin şartları içerisinde olağan karşılanmaktadır. Bu, Zenānnâme'den önce sakıncalı içeriğe sahip olan hiçbir kitabın toplattırılmamasından rahatlıkla anlaşılmaktadır. Yıllarca el yazması hâlinde kalan, defalarca basılıp elden ele dolaşan Zenānnâme Osmanlılar döneminde toplatılıp imhâ edilen ilk cinsel içerikli kitaptır. Yalnız olayın dikkat çekici bir yönü, toplatma işini öngören Hâriciye Nâzırı Mustafa Reşid Paşa'nın kitabın içeriğindeki cinselliği ve edebe aykırı söyleyişleri değil, şâirin evlilik ve nikâhla ilgili düşüncelerinin yer aldığı bölümleri sakıncalı olarak nitelendirmesidir.

Ayrıca kitabı toplatma emrinin niçin sadrazamdan ya da Şeyhülislâmdan çıkmadığı da tarihte aydınlanmış bir mesele değildir.¹

Zenânnâme, Divan Edebiyatı'nın seçkin örnekleri arasında sayılmasa da kendine mahsus özellikler taşır. Günlük olayların son derece başarıyla tasvir edildiği Zenânnâme'de Divan şiirine aykırı düşen bireyselliğin ön plana çıkmış olması dönemi için oldukça yenidir. Özellikle İstanbul kadınları için yazılan bölüm, o dönem Osmanlı başkentinin sosyal hayatını gösteren bir ayna gibidir.

Zenânnâme'nin kendisinden evvel hiçbir manzum eserde bulunmayan çok önemli bir tarafı da şâirin yaşadığı devirde henüz yeni yeni temasa girdiğimiz batı dünyasının insanlarını nasıl görüp, nasıl karşıladığıdır. Şâir; her ne kadar, kültürel yapı olarak Osmanlı insanına daha yakın olan Kuzey Afrika milletlerinin (Mısır, Sudan, Cezâyir...) kadınlarını, Hristiyan Avrupa ülkelerinin kadınlarına oranla daha belirgin çizgilerle anlatmışsa da -yüzeysel hatlarla bile olsa- bu manzumede batı insanını tanıtan verilerin yer alması dikkat çekicidir.

17. asır şâirlerinden Atâî, Sâbit ve Nedim de “kadın” konusunu ele almışlardır, fakat onlar Fâzıl Bey'in Zenânnâme'deki üslûbundan belirgin çizgilerle ayrılırlar. Fâzıl'ın Zenânnâme'de; kadını evde, sokakta, sosyal yaşamın içinde gözlemleyip realist bir tutumla şiire yansıtması diğerlerinden ayrılan, dikkat çekici yönlerinden biridir. Kadının hem övüldüğü, hem yerildiği bu mesnevîde klâsik şiirin çizgileri kendini korumakla birlikte, kadına alışlagelmiş bakışın dışına çıkılması da eserin önemli bir özelliğidir.

Fâzıl Bey kadınlara karşı ilgisizliğinin yanında Zenânnâme'de kadınları anlatırken kişisel beğenilerini de açıkça ortaya koyar. Güzel ve namuslu kadınlardan gayet incelikli söz eder. Hatta kadınları güzellikleri ölçüsünde kabullenir. Bununla beraber bir kadına bağlanmanın yanlışlığını ve gereksizliğini;

¹ Murat Bardakçı, *Sarayda Gece Dersleri*, İstanbul, Gür Yayınları, 1992, s. 105.

80 b 6. Olma bir 'avrata ammā maḥşûş
Saña olsun zen-i dünyā maḥşûş

gibi beyitlerle de dile getirir.

Osmanlı coğrafyasına şâir yetiştiren yerleşim bölgeleri ile ilgili bilgiler incelendiğinde Akkâlı bir tek şâirden söz edilmektedir.² Bu bilgi Divan şâirlerinin tasavvuf ve tarikat ilişkileri ile ilişkilendirildiğinde Fâzıl Bey'in Mevlevî târikatına mensup olduğu sonucuna ulaşıyor.³ Bu, Fâzıl Bey'in Zenânnâme'de kadına bakış açısının, kendi tabiatından kaynaklandığı gibi, tasavvufun kadından uzak kaçan anlayışına da işaret etmektedir.

Eserin, 1253 ve 1286 baskılarının sonuna eklenen Sünbülzâde Vehbi'ye ait olan Şevkengîz adlı mesnevî, cinsel konuları içermesiyle Zenânnâme'ye benzerlik gösterse de her iki eserin genel nitelikleri birbirinden çok farklıdır. Vehbi'nin Şevkengîz'i münazara şeklinde yazılmıştır. Eserin kahramanları bir şeyhe bağlanır, maddî aşklardan ilâhî aşka doğru yönelirler. Fakat yine de eserde yer yer ahlâkî normlara aykırı nitelikte bâzı ifadeler vardır. Bu bakımdan cesurca dile getirilen cinsel unsurlar dışında ana hatlarıyla iki eser açısından benzerlik bulunmadığı söylenebilir.

Eserin nitelik itibarıyla benzerlik gösterebileceği bir başka edebî ürün şehrengizler olarak düşünülebilir. Şehrengizler bir şehrin insanlarının zarafetlerini ve güzelliklerini, şehrin güzel yerlerini, ziyaret yerlerini, büyük mimârî eserlerini tanıtıcı ve övücü uzun manzumelerdir. 16.yüzyılda Mesîhî'nin Edirne Şehrengizi ile başlayan bu geleneği Zâtî, Âşık Paşa gibi birçok Divan Edebiyatı üstatları devam ettirmişlerdir. Şehrengizlere en çok İstanbul, Bursa ve Edirne konu edilmiştir.

² Mustafa İsen, "Tezkirelerin Işığında Divan Edebiyatına Bakışlar: Osmanlı Kültür Coğrafyasına Bakış", V.Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 23-28 Eylül 1985 Tebliğler, s.145-152.

³ Mustafa İsen, "Tezkirelerin Işığında Divan Edebiyatına Bakışlar: Divân Şâirlerinin Tasavvuf ve Tarikat İlişkileri", Ötelerden Bir Ses: Divân Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler, Ankara, 1997, s.209-220.

Şehrengizler, anlatılan yörelerin ve bu yörelerdeki insanların hep güzel ve övülecek taraflarını anlatırlar. Oysa Zenânnâme’de şehirlerin tanıtımı yapılmaz, milletlerin fizyolojik ve cinsî özellikleri anlatılır. Bu anlatımda güzel insanlar kadar çirkinlere de yer verilmiştir.

Şehrengizlerde İmparatorluk şehirleri ve bu yöredeki insanlar anlatılırken; Zenânnâme, İmparatorluk dışındaki bazı milletlerin de ve hatta Amerika gibi çok uzak ülkelerin de insanlarını anlatır.

Zenânnâme’nin bütün bu özelliklerinden başka üzerinde durulması gereken bir yönü mizahî unsurlar taşımasıdır. Eserin bütününde, özellikle kadınlar hamamını ve mahalle baskını anlatan bölümlerinde durum komedisi olarak nitelendirilebilecek unsurlar yer almaktadır. Divan şiirinde mizahî çizgiler taşıyan şiirler bulunmakla birlikte Zenânnâme’de bu açıklıkla görülebilecek ölçüde göze çarpar. Aşağıdaki beyitlerde bir mahalle baskını sırasında ahâlinin içinde yer alan Arapların ve Rumların şiveleri taklit edilmektedir.

117 a 9. Tölular bos ola boslar tölusun
Sen hemân iç a pasam ’aşk olsun

147 b 6. Şık şık hey kâfire biñt-ül-kâfir
Şıksan evden görelim biz kâtır

D. BÖLÜM ÖZETLERİ

1- Zenânnâme:

Şâir, eserinin yazılış sebebini izâh etmeden önce giriş bölümünde, Âdem’le Havvâ’yı yaratan ve sonra insan soyunu kadınlı erkekli çift kılan Tanrı’ya minnet duygularını dile getirmektedir.

Tüm insanların yaratılmasına neden olan durum ne kadar da güzeldir. Kadınla erkek arasındaki bağlılık şâire göre güzel bir oyundur. Naz etmek kadınlara

yaratılıştan miras kalan bir özelliktir. Kadınlar, tıpkı yeryüzü gibi, insanlığın ürettiği, ekilip biçilen bir tarladır. Kadınlar, insanlığın bir nevi çekirdeğidir ve onlar insan soyunun çoğalmasını sağlarlar.

Yüce yaratıcı kadın cinsinin tümünü daha nazikâne ve ilgi çekecek özellikte süslü yaratmıştır. Kadınlar, erkeklerin sevmesi ve gönül olarak onları arzu edebilmesi için erkeklerden daha farklı, daha temiz bir beden yapısında yaratılmışlardır. Yaratıcı, dünyanın düzeni devam etsin diye her canlıya şehvet duygusu vermiştir. Kadınla erkek arasındaki bu cinsî çekicilik dünyanın sonuna kadar böyle devam edecektir. Tanrı ne zaman bütün bunları yok etmek, bu durumu sonlandırmak isterse, canlı cansız bütün varlıklar çoğalma yeteneğinden mahrum kalacaktır.

2- Derbeyân-ı İn Te'lîf :

Fâzıl Bey bu bölümde Zenânnâme'nin niçin yazıldığını izah ederken çok açık ve niyeti son derece anlaşılır bir üslûp kullanır. Zenânnâme'yi sevgilisinin isteği üzerine yazdığını belirtirken ifadesinde ne kadar cesursa, kadınlara karşı eğilimi olmadığını açık açık söylerken de bir o kadar cüretkâr bir tavır sergiler.

Fâzıl'ın kalbinde yer etmiş, gönül kıran belâlı sevgilisi birgün evine gelir. Bu o kadar sevindirici bir olaydır ki merdivenler bile sevgilinin ayak basışlarından zevk duyar ve zevklerinden kat kat olurlar.

Sevgilisi, Fâzıl Bey'e ondan bir isteği olduğunu söylemeye geldiğini belirtir. Hûbânnâme de aynı sevgilinin isteği üzerine kaleme alınmış bir eserdir. Buna istinaden sevgilisi Fâzıl Bey'e Hûbânnâme'nin kendisine çok tatlı geldiğini, şimdi de kendisi için bir başka kitap yazmasını söyler. Ayrıca, önce kadınların özelliklerini söylemesini, sonra da resimlerini çizmesini ister.

Dünya kadınlarının güzelini, çirkinini, iyisini, kötüsünü anlatmasını, eserinin adını da “Zenânnâme” koymasını ister. Sevgili, bu isteğinin Fâzıl Bey’in alışkanlıklarına, yaratılışına ters geldiğini bilir. Buna rağmen hatırı için bu işte emek harcayıp yorulmasını ister. “Aziz Allah, beni sana düşmanlarınla diz dize göstermesin” dileğiyle de gayet âşikâr ve nazikâne bir biçimde Fâzıl’ın bu eseri isteksiz de olsa kaleme alması konusunda onu tehdit eder.

Sevgilisinin bu ısrarlı tutumuna karşılık olarak Fâzıl Bey bu sevdadan vazgeçmesini, Leylâ ve Züleyha düşüncelerini bir yana bırakmasını söyler. Kadınları kendisinden sormaması gerektiğini, sanatlı bir söyleyişle, o vâdilerden hiç geçmediğini, o bağa fidan, o meydana bir nişan dikmediğini anlatır. Bir de sevgiliyle ilgili kaygısını dile getirir. O zamana kadar bütün dünyanın sevgilisine “mehpare” derken, şimdi “zampara” demesinin, ona lâıyk olup olmadığını sorar.

Sonra da kat’i şekilde kadınlara olan soğuk tutumunu dile getirir ve “fahişelerin divanımıza girmesi, şânımıza utanç verir” der. Sevgilisinin başka bir emri varsa canı ve başıyla birlikte bunu yapabileceğini, fakat kadınları anlatmak işinden kendisini affetmesini ister.

Sevgilisi son derece ince bir edayla; gül bahçesinin gülünü soldurmamasını, kendisinin bir gonca olduğunu ve nazik tenini üzmemesi gerektiğini söyleyerek isteğini yineler.

“İki gözüm, gamzem hatırına, kavuşma gecem, makbul saatim hürmetine lûtfet... Kadehimdeki üzüm suyu için, terlediği zaman yüzümün suyu için, beni hasretle gönderme ve hemen söze başla!” der ve bunun için de ona bir haftalık süre verir.

Fâzıl, sevgilisine “Senin gibi bir ay parçasına dünyanın bütün kadınları, feda olsun!” der ama bu işi yapmaya gücünün yetmeyeceğini, bu konuda hüner sahibi

olmadığını: “Ben bu bağı armudu değilim, şu ham armudu bana yutturma!” diyerek anlatmaya çalışır.

Bu sözlerini işitince sevgilisi Fâzıl’a kırgınlık dolu bir bakış fırlatır ve bu durumda onu ayrılıkla cezalandıracağını söyler. Fâzıl’ı ağlatmakla, onu unutmakla, kıyamete kadar adını anmamakla tehdit eder. Fâzıl’ın düşmanlarıyla omuz omuza olup ve onun ağlamalarına, inlemelerine kulak vermemek tehdidiyle Fâzıl’ı hiç tahammül gösteremeyeceği bir noktada sıkıştırır.

Bu sözleri işiten Fâzıl, sevgilisinin emrine bağlanır ve kadınları anlatmayı kabullenir.

Bu bölümün sonunda Fâzıl Bey “Hûbânnâme”yi bir oğlan çocuğuna, “Zenânnâme”yi ise onun kız kardeşine benzetir.

Fâzıl Bey ,kalemine bol bol kafiye gözüktüğünü söyleyerek söze başlaması emrini verir.

3- Zikr-i Mukaddime-i Manzûme :

Zenânnâme’de konuya giriş niteliği taşıyan bu bölümde Fâzıl Bey önce kendi bakış açısıyla kadınları anlatır ve gerçekten hoş bir kadının nasıl olması gerektiğini tarif eder.

Kadın taze fidan gibi olmalıdır, vücuduna insan vücudu değmemiş olmalıdır. Kaş göz küme kara olduğu gibi yaşı da ancak on beş civarında olmalıdır. Boyu olabildiğince uzun olmalıdır. Temiz vücutlu olmalıdır ama Anadolu Türkü olmamalıdır. İnce yapılı olmalı, iri kıym olmamalı. Yürüyüşü, tavrı, salınışı, sözü nazik olmalı. Tatlı dilli olmalı. Yaşlılar gibi vakarlı, ciddi değil; işveli olmalıdır. Ayrıca bâkire olmalıdır, ama öyle edepsiz de olmamalıdır. Hiç çocuk doğurmamış olmalıdır. Güzel bile olsa çocuk sahibi olan nasıl sevilir ki? Hikmet sahiplerinden

birinin dediği gibi, kadında üç özellik çok önemlidir: Kadın öyle ağır ve cüsseli olmamalı, ince yapılı ve kuru olmalı, gözleri kıskançlarıinki gibi olmamalı. Ayrıca cinselliğe meyli çok olmalı.

Ey sevgili! Kadınlar sana ilgi duysun istiyorsun. Şükürler olsun ki Tanrı seni iyilik ve ihsanla çekici yaratmış. Bahar vakti özellikle Kağıthane taraflarına dolaşmaya çık. Kaşlarının üzerine güzel kokuları sürün, Lahor şalını başına dola. Belinde telli bir örtü bulundur ama dizine bir dolamı bile düşmesin. Sırma işlemeli, mercanlı yelek giy, belindeki eğri kılıcın kaliteli olsun.

Gözlerin kanlanana kadar bir iki kadeh şarap iç, hangi mecliste kadın topluluğu varsa oraya arslanlar gibi yürü. Sen yürüdükçe yerler sarsılsın, kollarını salladıkça etrafa yaygara ver. Hışımınla nefes alıp nârâlar at. Fesinin altından saçların görünsün.

Kadınların huyu Venüs gibidir. Güzele meylederler ve güzelin yoluna can verirler. Ara sıra o fesi nazla aç da perçeminden güzelim kokular saçılsın. Hiç sağına soluna bakmadan öylece öfkeyle yoluna devam et. Göreceksin ki etraftakilerin ilgisini çekeceksin; kimi öyle, kimi böyle edip seni selâmlayacaklar. Bazıları yaşmak altından gülerken, bazıları utangaç utangaç yere bakar. Bir başkası ucu sana dokunan sözlerle dolu şarkılar söylemeye başlar. Kimisi sana naz etmek için koşarken arkasından örtüsü düşer. Bazı zamanlar servilere salıncak kurur, salıncakta iki sıradan kadın oturur. Biri nazla salıncak sallar, güzel şarkılar okunur. Kadın salıncağı salladıkça ötekinin kaftanı açılır. Bu durum ilgini çekerse bile sevdiğim, sen sakın bakma onlara. Onlar cilvelendikçe sen ağırbaşlı ol. Bir cariye elinde nilüfer çiçekleriyle aheste aheste gelir ve hanımının selâmlarını söyler. Ufak da olsa bu hediye kabul etme ve ona hışım saçan yüzünü göster. Hatta cevap bile verme ve öfkeli bir şekilde ayağa kalk. Üç çifte kayık hazır olsun ve o anda seni denizde görsünler. İşte o zaman büyük gürültüler kopacaktır. Herkesin dilinde senin adın dolandır, adını andıkça da sana heveslenirler. Sana meyledenler aralarında küfürlü bir

kavgaya tutuşurlar. Sen böylece akşama kadar eğlen, sonra yatağında uyu, dinlen. Fakat öktüz boynuzu içinde bile gizlensen gelir seni bulurlar. Kimisi evinin adresini gönderir, kimisi evine davet eder. İşte o zaman tenezzül et ve istediğın yere git. Kadınlarla birlikte ol ama sakın onlara bağlanma. Genç delikanlıları da bu arada unutma. Sen kadınlarla birlikte olma da ey sevgili, ben sana dünya kadınlarını anlatayım.

4- Derbeyân-ı Zen-i Hind-i Şarkî :

Yüzleri gözleri kara olan Hint kadınları duvarda asılı resim gibidirler. Nefis, onlarla birleşmeyi hiç arzu etmez; çünkü soğukturlar. Gerçi görünürde sıcakmış hissi verirler ama aslında son derece soğukturlar. Öyle ki onlarla ilişkiye giren kişi bel soğukluğuna uğrar.

5- Sıfat-ı Hâlet-i Nisvân-ı Acem :

Bu bölümde 20 beyit bulunmaktadır. Şâir ilk 17 beyitte Acem; son 3 beyitte de Özbek kadınlarını tasvir eder.

Şâir, Acem kadınlarını kadınlar topluluğunun vazgeçilmez parçası olarak değerlendirir ve onların zina konusunda hüner sahibi olmadığını söyler. Acem Kadınları benzeri bulunmayacak bir çekiciliğe sahiptirler ve bademi andıran gözleri çok güzeldir. Çatık kaşları ise vücutlarının kıvrımı gibidir. Gizemli ve nazlı gidişleri vardır. Edaları, hareketleri, sesleri çok hoştur. Eteklerini kısa yapmak hepsinde eski bir âdettir. Acem kadınlarından kimi şâir, kimi söz ustası, kimi de ressamdır. Anlayış ve incelik sahibidirler ve sanattan anlarlar.

Şâir, Özbek kadınlarının da erkeklerinin de güzel olmadığını söyler. Kadınları buruşuk yüzlü ve kötüdürler. Halleri kocakarı gibidir. Bâkire kızlar ise iki yüz yaşına girmiş gibi yaşlı gösterirler.

6- Sıfat-ı Hâl-i Nisâ-yı Bağdâd :

Bağdat kadınları esmerdirler ve yanakları parlaktır ama al yanaklı değildirler. Çekicilikten yoksundurlar. Yumuşak değildirler, sevenlerine anlayış göstermezler. Konuşmalarında ahmaklık vardır, kanaatkâr davranmayı bilirler.

Şâir bu bölümde, Bağdat'ın Hülâgü tarafından zapt edilmesinden sonra şehirde oturanların hep helâk olduğunu ve Bağdat'a çöl Araplarının gelip yerleştiğini söyleyerek tarihî bir ayrıntıya da yer veriyor. Bu tarihten sonra şimdi bu şehirde bulunanların, çöl Araplarının neslinden geldiğini; bu yüzden de hepsinin hayvan Yaratılışı olduğunu belirtiyor. Fâzıl Bey'e göre şehrin yerlisi hâline gelen bu çöl Araplarının kadınları da erkekleri de zevkten, sefâdan anlamazlar, insan oldukları ise pek anlaşılmaz.

Fakat bu şehirdeki Arap olmayan kızların (yani Acem kızlarının) tenleri gümüş parlaklığında ve gül gibi kızıl renklidir. Bu kızlar atalarının soyuna çekmişlerdir. Ruhları içki gibidir ama bedenleri sadedir. Fakat şehre sonradan yerleşen Kızılbaşların kızları da kızıl yüzlüdür. Onları arzulayanlara Bağdat uzak değildir.

7- Derbeyân-ı Zen-i Ümm-i Dünyâ :

Mısır aşüfteleri seğirterek yürürler. Sağ veya sol yanları üzerine yol boylarında yatıp dururlar. Bedenlerinde frengi hastalığı yoksa tenlerinin rengi gayet güzeldir. Onlar Mısır'da mübarektirler ve bütün dilberler onlara tutkundur. Gözleri şehlâ olmanın verdiği mahmurluktadır ama yakından bakılınca kör gibi görünürler. Mısır kadınları ne kadar şehvet düşkünü ise erkekleri de o derece yaymık adamlardır. Mısırlıların sesleri gerçekten güzel ve etkilidir.

8- Sıfat-ı Hâl-i Zenân-ı Sudan :

Sudan kadınları gece yüzlüdürler, renkleri karadır. Görünüşleri böyledir ama kalpleri temizdir. Gece rengi tenleri baştan aşağı abanoz gibidir. Cisimlerine abanoz karıştırılmıştır sanki. Yanakları siyah deniz gibidir. Bedenleri geceden meydana gelmiş gibi görünür. Gerdanları tulumdan süzölmüşe benzer. Saçları karanlık içinde, boyları bir gölge gibidir. Nazlı ve edalı kadınlardır.

9- Sıfat-ı Hâlet-i Nisvân-ı Hâbeş :

Habeşistan kızları işveli ve hoş edalıdır. Yürüyüşleri, salınımları hoştur. Habeş kadınları bir iki çeşittir ve bunların da renkleri farklıdır. Herkesin seçtiği, tercih ettiği bir çeşitleri vardır ki bedenleri yumuşaktır. Yanaklarının rengi kırmızıdır, hatta kırmızıyla karışık esmerdir. Şehvetli kadınlardır. Birkaç çocukları olsa bile bedenleri hâlâ alışılagelmiş üzeredir, bozulmaz.

10- Sıfat-ı Hâlet-i Nisvân-ı Yemen :

Yemen ikliminin şartlarının çetin olması dolayısıyla Yemen’de güzel kadın bulunmaz. Bedenleri hastalıklı ve yıpranmıştır. Tenleri inceliklidir ama hoş değildir. Zayıf bedenli, kuzgun duruşlu, soluk çehreli, bozgun görünüşlüdürler. Kadın ve cariyelerinin hepsi çirkin surathdır.

11- Sıfat-ı Hâl-i Zenân-ı Mağrib :

Fas kadınları kötü huyludurlar; çirkin hareketli, çirkin yüzlüdürler. İster sıradan halk tabakasından olsun, ister yüksek sınıftan gelsinler hepsi beyaz bornozlu ve feslidirler. Kadınları süslü değildir ve tenleri de ilgi çekici, göz alıcı değildir.

12- Zikr-i Nisvân-ı Cezâyir Tunus :

Cezâyir’de kadınlar hoşcadır, hepsi temiz ve hoş edalıdır. Başlarında insanı baştan çıkaran altın taçları vardır.

13- Sıfat-ı Hâlet-i Nisvân-ı Hicâz :

Mekke’nin kadınları güzeldir, uzun boylu ve doludur ama gerisi boştur. Tenleri gümüş gibidir. Öyle bir gümüştür ki bu, onunla para bile basılabilir. Hepsinin dudağı mavidir, baştan ayağa süslüdürler. Burunlarındaki asılı halka çok güzel görünür.

14- Sıfat-ı Hâlet-i Nisvân-ı Dimişk :

Şam kadınları gayesizdir, kötü mayaları çoktur. Bundan dolayı da çocuklarının kimi çarpık, kimi de şaşır. Her kadın ölü kefeninden farklı olmayan sade bir kumaş örtünür. Ayaklarındaki gümüş halka, atın ayağındaki bağ gibidir.

15- Sıfat-ı Hâlet-i Nisvân-ı Haleb :

Halep şehrinin havası gayet hoş olduğu için kadınları da güzel yüzlüdür. Aşüfte kadınları bolcadır. Bunlar hoş edalı kadınlardır. Güzelliklerinin parıltısı dünyanın aydınlığı gibidir. Her biri mehtap gibi berraktır.

16-Sıfat-ı Hâl-i Zenân-ı Anatol :

Anadolu kadınları dağın tepesindeki ağaç gibidirler. Güzellikleri göz alıcı, ciğer yakıcı değildir. Şiveleri de gönül delecek kadar etkili değildir. Akıllı kişilerin meyledeceği, sevebileceği kadar güzel değildirler.

Anadolu insanların birbirinden beter birçok gelenekleri vardır. Gerdeğe giren zavallı gelini soyarlar ve üzerine türlü türlü boyalar sürerler. Gelinin her tarafı alaca bulaca olur, boya içinde kalır. “Çobaniko” oyununa çıkan adamlara döner. Sağdıcm elinde bir karga vardır. Kuşa eziyet üstüne eziyet eder. Kuş dile gelecek gibi olur. Karganın ayağını bağlayarak meydanın ortasına koyar. Çaresiz kuş “gak” diyecek olsa hepsi bir ağızdan “Allah hak!” diye bağırır. Sonra gelini alıp gerdek odasına sokarlar.

17- Zikr-i Ahvâl-i Zen-i Bahr-i Sefîd :

Adalar kızlarının hepsi gönül çelen, alımlı kızlardır. Adalar arasında Kıbrıs’ın kadınları çirkindir, fakat Kıbrıs’ın da köleleri son derece güzeldir. Adalar kızları huri güzelliğinde, köleleri ise melek gibidir.

18- Sıfât-ı Hâl-i Zen-i İspanya :

İspanya kadınlarının hepsi çok seçkindir. Boyları, bosları, tavırları güzel dilberlerdir. Tenleri hoş, bedenleri gümüş gibi parlaktır. İnciden yaratılmış gibi güzel kadınlardır. Aşüfteleri çoktur.

19- Zikr-i Ahvâl-i Zen-i İslâmbol :

İstanbul, cihanın yüzünün parlaklığıdır. Genç delikanlıların ve kadınların hazinesidir. Allah bu şehre iyi huy ve güzellik vermiştir. Bu şehirde doğanların tenleri pembe, renkleri goncadandır. Nadide yürüyüşlü olurlar, bu yürüyüş onlara çok yakışır. Dünya bu yürüyüşü taklit etmeye çalışır. Bu şehirde kadınlar birkaç çeşittirler.

İstanbul kadınlarının birinci bölümü perde arkasında gizlidirler, mahşerde bile görünmezler. Evde yaşayanlar, ev kadını olanlar gümüşlerin arasına sıkışmış yakuta benzerler. Şişede saklanan gonca, kafese hapsedilmiş papağan gibidirler. Her biri

kendi halinden memnun, Hz. Meryem'e benzer ve sanki Hz. Râbia'nın ikincisi gibidirler. Alınlarındaki saça sabah rüzgârı hiç değmemiş, yüzleri güneş bile görmemiştir. Gece gündüz evlerinde otururlar ve namus, vakar sahibidirler.

İstanbul kadınlarının bir bölümü de dışarıdan bakınca kapalı gibi görünenlerdir. Namuslu gibi gezseler de aşiftelerdir. Çeşit çeşit, süslü süslü elbiseler giyerler. Mücevherli birer serviye andırırlar. Eflâtun renkli feraceleri insanın aklını başından alacak güzelliكتedir. Güzelliklerini böyle süslediklerinde ava niyet ederler. Arkalarında bir iki cariyeye yürür, çarşayı dükkân dükkân dolaşırlar. Ayakları birbirine bağlı gibi, hastaymışçasına, naz içerisinde yürürler. Sevdikleri hangi dükkândaısa oraya naz ve işve ile giderler. Dükkân sahibinin hâlini anlamak için "Bana uygun malın var mı?" diye sorarlar. "Malın kötüıse bana hiç gösterme" der ve karşısındakini harekete geçirecek sözler sarf ederler. Kadın, yoldan çıkardığı erkeğı evine götürür. Kocası yoktur, çünkü gecenin yarısında dükkânına gitmiştir. Koca işinin peşinde koşmaktadır ve karısının düzenbazlıklarından habersizdir.

İstanbul kadınlarının üçüncü bölümü çarşıda, pazarda dolaşan aşifte kadınlardır. Gözleri sürmeli, yüzleri yumuşaktır. Hoş sözlüdürler ve süzgün gözleri vardır. Hele hele bunların içerisinde bir bölümü vardır ki içlerinde en beteri onlardır; bu tür kadınlar mahşer gününün şirreti gibidirler. Yüzlerine güzel kokular sürüp kaşlarına rastık çekerler. Suratsızdırlar. O kadar huysuzdurlar ki ne zaman birbirleriyle karşılaşsalar son derece çirkin sözler sarf ederler.

İstanbul kadınlarının dördüncü bölümü, eski zaman kadınlarının arasında bulunmayan sevice zümresidir. Bunlar kadınlara kötü bir hediye gibidirler. Birbirlerine gönül verip âşık olduklarında bile hilekâr davranırlar. Bu yola girenler temiz huylu, nazik, ilim irfan sahibi kadınlardır. Bu tür kadınlar, sevgilileri için can verirler, başkasına dönüp bakmazlar bile. Edalarla, işvelerle, seçkin sözlerle birbirlerine naz ve niyaz ederler.

20- Zikr-i Efrenc-i Bilâd-ı İslâm :

Şâir Avrupa kadınlarını sevmeye lâayık bulur. Bu kadınların güzelliikleri hoştur. Giysileri süslü, boyları bosları ölçölüdür. Bakışları hoşçadır fakat bu kadınların bir kusurları vardır. Vücutları oldukça kıldır ve onlar bu durumdan rahatsızlık duymak bir tarafa özellikle vücutlarını kıldan temizlemez gibidirler.

21- Sıfat-ı Hüsn-i Zen-i Millet-i Rum :

Rum kadınları son derece güzel ve alımlıdır. Konuşmaları, sözleri güzel ve inceliklidir. Gönlü cezbeden dilleri ve salınışları vardır. Yüzlerindeki sarhoşa benzeyen gamzeler çok hoş durur. Şaşkın bakışları, edaları, nazları onlara mahsustur. Naz ve edaları cana can katacak derecede alımlıdır. Yakaları, âşıklarının gönlünü yakana kadar yerlerde sürünür. Boyları bosları, endamları hepsinde gayet uygundur. Yalnız köleleri oldukça huysuzdur, inatçıdır.

22- Sıfat-ı Hâl-i Nisâ-yı Ermen :

Ermeni kadınları kötü tavırlıdır, sadece edalı yürüyüşleri kalmıştır. Tenleri çirkin, sohbetleri tatsız, konuşmaları kötü ve bedenleriyle elbiseleri çirkindir. Yürüyüşleri ağırbaşlıdır. Bazıları Rum kızlarını taklit ederler, ama bunda da hünerli sayılmazlar. Fakat hepsi böyle değildir, içlerinde güzel ve soylu olanları da vardır.

23- Sıfat-ı Hâlet-i Nisvân-ı Yehûd :

Yahudi kadınlarının hepsi ürkütücüdür. Kirli tenleri beyaz renklidir, güzel değildir. Kar helvası gibi tatsızdır. Yüzleri sarıdır. Vahşetleri Ruslardan daha şiddetlidir.

24- Zikr-i Ahvâl-i Zen-i Çingâne :

Çingene kadınlarının yüzü karadır. Onda sevgiliyi cezbe edecek bir parlaklık yoktur. Bazı cariyeleri süslüdür ama genellikle baştan aşağıya çirkindirler. Gönülleri kara, çehreleri kara, vücutları karadır. Zavallıların her iki dünyası da tıpkı kendileri gibi karadır.

25- Zikr-i Nisvân-ı Bilâd-ı Rumeli :

Rumeli kadınları huri gibidirler ve tavırları İstanbul kadınlarına benzer. Gümüş gibi tenleri, gül dudaklı çehreleri vardır. Endamları, boyları, bosları birbirlerine uygundur.

26- Zikr-i Ahvâl-i Zen-i Arnabûd :

Arnavut kadınları güzel yüzlü değildir. Tavırları işveli değildir, boyları gönül çecek gibi değildir. Yer yer güzelleri çıksa da bedenlerinin şekli çirkindir. Kadınları böyle çirkindir ama cariyeleri hoştur. Arada bir işvelileri de bulunur. Sesleri ürkütücüdür, korku verir.

27- Sıfat-ı Hâl-i Zenân-ı Boşnak :

Boşnak kadınları vahşi huyludurlar. Öyle zamparalara aralık verecek cinsten değildirler. İçlerinde seçkin olanları, süslü bir goncaya benzeyenleri de vardır. Hiddet, bu milletin huylarına üstün gelmiştir. Aralarında çok dilber olanları da çıkar.

28- Zikr-i Ahvâl-i Zenân-ı Tatar :

Anlatmaya bile lâyık olmayan Tatar kadınları canavar çehreli, maymun yüzlüdür. Bu tuhaf yaratılış, Tatarların cinsine mahsustur, hepsinde bu çirkinlik

vardır. Kadınları da erkekleri de çirkindir ama hangisinin diğerinden çirkin olduğu bilinmez.

29- Sıfat-ı Medh-i Zenân-ı Gürci

Gürcü kadınlarının yüzleri aya benzer. Üç kat gökte mutluluk kulesi gibidirler. Çekici ve seçkin yaratılışı, güzel ağızlı, güzel yanaklı kadınlardır. İyi yaratılışı, güzel ahlâklı insanlardır. Kadınları da erkekleri de insan gönlünü kıramayacak kadar merhamet sahibidir. Fakat öyle hemen teslim olan bir yapıda değildirler, onlara tuzak da kurulmaz. Malla, dünya varlığıyla elde edilmezler. Kârun'un varlığı bile verilse istemediklerinde boyun eğmezler. Bu milletin dünyada benzeri yoktur, belki sadece Çerkesler özellikleriyle Gürcülere benzeyebilir.

30- Sıfat-ı Hüsn-i Zenân-ı Çerkes :

Çerkes kızları ay yüzlüdürler, âşıkları onlarda ne isterse bulabilir. Onlara nazar ayağı ile çıkılır, kalp gözüyle bakılır. Teni güneş ve aydan damla damla akıtılmış, damıtılmış gibidir ve bu temiz tenli kadınların benzeri yoktur. Çerkes kadınları, Gürcü kadınlarından daha bir süslüdür fakat Gürcüler daha alımlıdır. Bu benzersiz insanların yaratılışları da temizdir. Ayrıca cömert ve sâdıktırlar.

31- Zikr-i Bazı Ezmilel-i Tersâyân :

Bu bölümde şâir Boğdan, Bulgar ve Hırvat kadınlarından söz etmektedir. Boğdan kadınları güzel değildir, çirkin çehrelidir. Bulgar kadını koyna alınmayacak kadar çirkindir. Hırvat gençleri ne kadar dilber dururlarsa kadınları da o kadar kötüdür.

32- Sıfat-ı Hâl-i Zen-i Millet-i Leh :

Polonyalı kadınlar seçkin Yaratılışlıdır. Bağlılıkları güzel ve uzun boyları hoştur. Nazlı belleri yürüdükçe, nazlı ağızları söyledikçe ilgi çeker. Zinâda hepsi hünerlidir. Aslı Yahudilerden değilse o temiz vücutları oldukça naziktir.

33- Zikr-i Nisvân-ı Gürûh-ı Nemçe⁴ :

Avusturyalı kadınlar naz kutusu gibidirler. Hepsi kadınlar topluluğunun cadısıdır. Samur saçlı, billur tenlidirler. Vücutları temizdir, kibirlidirler.

34- Sıfat-ı Kubh-ı Zen-i Millet-i Rus :

Sarı yüzlü, mavi gözlü uğursuz Rus kadınları çok çirkindir. Bazıları kar gibi beyazdır. Görünüşleri yılan kadar soğuktur. Cinselliğe meyilli olduklarından hepsi fâhişedir. Ruslarda kadın için kavga olmaz, çünkü bu millette kadın herkesin ortak malıdır.

35- Zikr-i Ahvâl-i Zen-i Efrence :

Avrupalı (Frenk) kadınlar İsa'nın bahçesinin meyvesi gibidirler. Güzellileri hoşcadır, saf tenleri gümüş külçesine benzer. Giysileri türlü türlü süslere sahiptir, süsün esası onlarda gizlidir. Oldukça doğurgandırlar ve çocuklarına da pek kıymet vermezler.

36- Sıfat-ı Hâlet-i Zen-i İngiliz :

İngiliz kadınlarının kıvrıcık lüleleri vardır. Güzel yüzlü, hoş edalıdırlar ve alımlı yürüyüşleri vardır. Ağızları bülbüllere ahenk verecek kadar hoştur. Hepsi temiz yaratılışlıdırlar, süslenmeyi severler ve süs eşyalarına düşkündürler.

⁴ Nemçe, Lehçe-i Osmânî'de "Nemçe : İslav lisânında dilsiz, dil bilmez mânâsına Almanlara ıtlak olunur" şeklinde izâh edilir. Bkz. ,Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. II.

37- Zikr-i Ahvâl-i Zenân-ı Flemenk :

Hollandalı kadınların yürüyüşleri alımlıdır fakat vücutları çirkincedir. Yüzleri safran gibidir ve çekicilikten yoksundurlar. Hollandalıların kadınları ve erkekleri hep birbirinden beterdir ve çirkinlikte Yahudilere benzerler.

38- Zikr-i Hâl-i Zen-i Dünyâ-yı Cedîd :

Amerikalı kadınlar çirkin yüzlüdür, biçimleri hayvanı andırır. Çok doğurgandırlar. Canlı ve diri kadınlar değildirler, çoğu da çok yaşamaz; erken ölür. Fakat o çelimsiz bedenleri şehvet doludur ve cinselliğe düşkündürler.

39- Saded-i Gâile-i Emr-i Nikâh :

Şâir bu bölümde evlilikle ilgili olumsuz düşüncelerini dile getirir. Ona göre evlilik heveslisi olmamak gerekir. Çünkü evlilik insanların nesillerini devam ettirmek amacıyla edindikleri bir âdettir. Hz. Meryem'i, Kayser ve Kısra'yı bile verseler dünyada başboşken evlilik kaydına bağlanmaya değmez. Her zaman taze zevkler dururken bir kadınla sınırlı kalmak ancak beladır. Dünyada bekâr olup da bunun tadını çıkarmak, her bahçede bir lâle, her yerde bir ev bulmak ne güzeldir. Her zaman bir kadına bağlanan insanları ben de anlayamam. Hele hele çirkin ve kötü yaratılışlı kadınlarla beraber olanlar hepten rezillik çeker. Kadın kıskançsa zavallı adamcağz bir yere bir gecelik bile gitse hep rezalet çıkarır ve ona sıkıntı verir. Durumu mahalleye duyuracak kadar büyütür ve kavga çıkarır. Kadın eğer hamileyse ona her zaman kuş sütünü hazır tutmak gerekir, çünkü olmayacak şeyler ister. Yalandan bağırıp çağrılar, sahte nazlar edip "Ah öldüm" diye rahatsız edici bir sesle bağırıp durur. Kocasından iki bakıcı birden ister. Bakıcılar, hizmetçi kadınlar, cariyeler... ister. Bu bağırtı çağrılar, kavgalar kıyamet günü gibidir. Öyle ki evli olan adamcağz canından usanır, evde bir zelzele var sanır. Bir de çocuk atılır ortalığa, o da başlar bağırıp çağırmaya. Çocuğun, kadından olduğu bile belli değildir.

Bir makamla bebeğine “ninni yavrum” diye ninniler söyler durur. Etraftan birileri sürekli tebrik etmeye gelir. Kapının da çocuğun da gürültüsü hiç kesilmez. İşte o zaman adamcağızın, malı mülkü evdekilere terk edip canını dünyanın bir ucuna atası gelir. Evde bir sürü mahalle kadını toplanır, onlara durmadan lâzım gelecek ne varsa taşıyıp durmak gerekir. Kadınlar aralıksız bir şeyler isterler. Çocuk hastalanır; şeyhe, imama haber vermek gerekir. Daha böyle binlerce sıkıntısı var evliliğin. Zavallı evli erkeklerin de öyle görüldüğü gibi rahatı da yoktur. Akıllı, anlayışlı insanlar bu girdaba düşünce, kendini evliliğin sıkıntısından korur. Fakat çok bilenler, yine de evde bir tane kadın olsun isterler.

40- Nebze-i Kısas-i Hammâm-ı Nisâ :

Fâzıl Bey bu bölümde son derece canlı ve mizahî bir kadınlar hamamı tablosunu tasvir eder:

Kadınlar sabahın erken saatlerinden akşama kadar hamamda oturur, edepsizlik ederler.

Saç tarayanların konuşmaları, kırmızı çakşırlı kadın tellâklar, temiz bedenli hamam hizmetçileri; ayakta gezip duran billur misali kadınlar vardır hamamda. Hanımların sırmalı bohçalarıyla hamama gelişleri âşıklarının gönlünde ukde olur elbette.

Önce perdeyi yüz parça edip sonra hamama tellâk olurlar. Her biri, kadın düşkünlerine Allah’tan sabır ve takat diletcek kadar edalıdır. Gömleklerini işveyle çıkardıklarında bedenleri hamamı aydınlatır. Kurnaya yansıyan yüzlerinin görüntüsü güneşin deniz üzerinde bir daire şeklinde belirmesini andırır. Giysilerinin düğmelerini iki kutlu parmaklarıyla ağırdan ağıra çözerler. Kınalı parmakları, anber içindeki en güzel mercan gibidir. Siyah saçları, bedenlerini kaplamıştır. Güzel yüzleri

siyah saçlarının arasında gece içinde kalmış ay gibidir. Çıplak vücutları bir ışık kıtası gibidir ve sanki bir parçası örtülüdür.

Peştamalleri o kadar ince kumaştandır ki gizlenen nesneleri hep ortaya çıkarır. Kadınların çoğu bedenlerinin çirkinliği ile ürkütücü görünürler. Hamama gelenler arasında hâmile olanlar da vardır. Diğer kadınlar, onları alaylarıyla utandırır, rezil ederler.

Hanımlar köşelere oturur, diğerleri de onlara hizmet ederler. Gelen turşuları, meyveleri, şerbetleri kapışırlar.

Her biri ayrı bir oyun gösterir. Kimi sabundan kandil uçurur, kimi liften sahte sakal yapar, biri de o sakalı tel tel koparır. Kimi tasla soğuk su serper, kimi de yüzüne ot çarpar. Bazısı başına kese giyer, bazısı tasla (kafasına geçirerek) şeytana döner. Birbirlerinin bellerinden peştamallerini kaparlar, her yanları açılır.

Hamamda sanki düğün hâli vardır, ortada bir tek zurna eksiktir. Aşüfte olanlar ortada toplanırlar, havlularını kâkül şekline getirirler. Erkeklerin hallerini taklit ederler.

Oyunlar oynanırken birden kavga çıkar. Her biri meydana atılır, kimi gayet yiğitçe nalınları kapar, kimi kil kutusu, bazısı da tas. Bu halde hamamın ortasında saç saça, baş başa girerler. Birbirlerine hoş olmayan yakıştırmalarda bulunup, üstünlük taslarlar.

Aşüfteler bu arbedenin içinde birbirlerine laf yetiştirirken hanımlar hamamdan çıkarlar. Sıcak öylesine etkilemiştir ki onları, yanaklarından kan ve ter damlar. Her biri ay güzelliğindedir. Hizmetçiler onlara “Maşallah” derler. Cariyeleri karşılarında el pençe divan durur, onlar yataklarına uzandıklarında. Yağlar, amberler, öd ağaçları, tütsü kapları getirilir. “Ah, bayıldım!” diye işve ve naz ederler, o seçkin

edalarıyla inlerler. Giysilerini cariyeleri tutar, hanımlar bin dertle giyerler. Nazlarla, arbedeler, debdebelerle mücevherler içinde camekânlı bölmede akşama kadar otururlar.

Sonunda hamamdan hasta gibi çıkarlar. Tavırları nazık, yürüyüşleri ağır ağırdır. Bin işve ve nazla, vücutları kırılmışçasına yürürler. Hanımların bu tavırları, edaları hep sahtedir.

41- Cümle-i Ehl-i Mahalle ve İmâm :

Kadın sevenler için çapkınlık yapmaya geceden daha münasip bir zaman bulunmaz. Öyle çok tanınıp bilinen yerlere, adı dillerde dolanan aşüftelere gitmemek gerekir. Böyle yerlere giden çok acemi zampara gördük biz. Hepsi de basılıp gece evlerin damlarına düşer zavallıların. İşveli kadınların câzibelerine kapılıp o bilinen evlere giderler. Geceyi keyifle geçirirlerken ortalıkta birden bir kıyamet kopar. Kim var, kim yoksa mahalle sakinlerinin hepsi baskın yapmaya gelir. Kapı telaşla çalınırken dışarıdan sesler yükselir. Uykudan yeni uyanmış olan imam o sersemlikle kapının halkasını bir elinde fener, üstü başı perişan “Sübhânallah” diyerek çalar; mahallede eskiden böyle şeyler olmadığını söyler. Yüksek sesle içerideki kadını küfür ve aşağılamalarla dışarı çağırır. Zinanın yasak olduğunu, şer’i hükümlere göre bu mahalleden cezâlandırılarak gitmesi gerektiğini söyler. Bu arada cemaat meydanda hazır beklemektedir. Arap’ı, Türk’ü, keyif ehli, külhanîsi... Mahallede kim varsa içerideki hatunu yarı kızgınlık, biraz gizli bir çapkınlıkla dışarı çağırır. Çapkınlığa gelmiş olan zavallı adamın, üstünü başını toplarken korkusundan eli titrer. Eğer bu kadın ayağına yer yapmış olanlardansa imama sakinlik içinde niçin geldiğini sorar, hatta gelip evini kontrol etmesini ister.

Kadın, imam eve girer girmez eline biraz para sıkıştırır. Parayı gören zavallı imamın keyfi yerine gelir ve kadının kabahatini affediverir. Dışarıda bekleyen kalabalığa, kadıncağıza iftira atıldığını, hiçbir ayıbının olmadığını söyler. Kadını

dışarı çağırıp içerideki gencin kim olduğunu söylemesini isterler. Bunun üzerine kadın feryat edip bağrınmaya başlar, imam da kadının öfkesinden korkup diğerlerinden yardım ister. Kadın bu delikanlının, halasının oğlu olduğunu, hatta onu kucağında büyüttüğünü söyler. İftira atılmış bir kadın edasıyla baskına gelenleri şikâyet etmeye gideceğini söyler. Olaylar yatışır, her şey yine eski düzenine döner. Kadın yine neşeli, evine gelenler zevk içinde keyiflerine devam ederler.

42- Derbeyân-ı Zarar-ı Fart-ı Cimâ'

Şâir bu bölümde aşırı cinsel ilişkinin kendince zararları üzerinde durur. Bir parça lezzet için hayatın değerinin israf edilmemesi gerektiğini söyler. Evet, cinsel ilişkinin canlıların ve insanların yaşamında birçok işlevi vardır ama fazla istekli olanların da sağlığı tehlikeye düşer, çeşitli hastalıklara yakalanırlar. Yüzleri solgunlaşır, görme zayıflığı oluşur. Hele hele sevmedikleri biriye o zaman bunun zararlarını iki kat daha fazla çekerler. Lokman, bu işin uygun miktarı nedir diye soran oğluna yılda bir kez olduğunu söyler. Fakat oğlu buna sabretmeye tahammül edemeyeceğini belirtir. Babası bu kez ayda bir izin olabileceğini ifade eder. Oğlu bu zamanı da çok bulur ve haftada bir olmasını ister. Sonunda babası nasıl bilirse öyle yapmasını söyler ve oğlunu gönderir.

43- Saded-i Fezleke-i Manzûme :

Fâzıl Bey bu bölümde sevgilisine seslenir. Sevgilisinin isteğine boyun eğerek beklediği kitabı yazdığını müjdeler ve eserine övgüler yağdırır. Kadınları anlatmanın zorluğunu dile getirir ve hatta anasından emdiği sütün burnundan geldiğini söyler. Kadınları yeterince tanımadığını, onlara karşı eğilimi olmadığını bir kez daha yineler. Artık kadınların konusunu kapattığını belirtir. Yazarken acele etmesine rağmen eserinde hiç hata bulunmadığını, sözü uzatmadan kesmek gerektiğini söyleyerek bundan sonra eserin taklit etmek isteyenlerin bu heveslerine ulaşamayacaklarını keskin bir üslûpla ifade eder. Kendisinden başka kimsenin bu

kadar söze hâkim olamayacağını övünçle uzun uzun anlatır. Eserini bu kadar kuvvetli yazmasında dünya insanını tanımasına bağlar, kendisini “kutsal ruh” diye nitelendirerek yere göğe sığdıramaz. Sevgilisine duyduğu aşkın pençesinde çaresizliğini anlatır. Zenânnâme’nin sevgilisinin gözünde kabul görmesi dileğiyle âmin duasıyla eserini tamamlar.

E. ZENÂNNÂME’DE DİL ÖZELLİKLERİ

1. Fonetik Ve Morfolojik Özellikler

Zenânnâme ,17.yüzyılı içine alan ve 18.yüzyılın bitiminde sonuçlandığı kabul edilen Batı Oğuz Türkçe’sinin Orta Osmanlıca devresine ait bir eser olarak kabul edilebilir. Doğal olarak Zenânnâme’de de, genel itibariyle -bu döneme ait olan eserlerde olduğu gibi- yazımda, konuşmayı aksettirmekten uzak, kalıplaşmış fonolojik özellikler söz konusudur. Eser, bu dönemde yazılan Arap harfli Osmanlı metinlerinde belirgin olarak kendisini gösteren yazım geleneğini aksettirmesi bakımından da dikkati çeker. Fakat yine de bu inceleme bir dil çalışması olmadığı için; düşüncenin, sadece dikkati çeken sınırlı örneklerle dayandırıldığını belirtmek gerekir.

146 a 12. Dergeh-i kubbeye çârşeb aşılr
Anda ol fâhişe dâ’im başılır

119 b 12. Dağı Rûm peççe alur her iğbâr
Bâb-ı menhûse seraydâr yapar

85 b 12. O maħalde dağı nisvân-ı kibâr
Hep olur merkebe çârsûda sîvâr

95 b 10. Cism-i lâgar dağı rû-yı esmer
Hüsn ü endâm u kelâmı bedter

80 a 13. Sen dağı mâh gibi aḥşâm it
Câme-hâbînda uyu ârâm it

- 80 b 15. Olamaz nefsi cimā 'a t̄alib
Çünkü gāyetle sovukdur k̄alib
- 85 b 3. Yatur āşüfteleri yol üzere
Kimi sağ üzere kimi şol üzere
- 75 b 11. Saña 'ālem dir iken mehpāre
Şimdi lāyık mı disün zenpāre
- 79 b 1. Meyl iderler güzelin eşbehine
Cān virirler daḥı ānı rehine
- 121 a 15. Müslümānı yeyemez loḳmasını
Nice bir güfte-i nā-puḥtesini
- 137 b 8. T̄ılsım-ı genc-i nihānı bozulur
Āna el urmadan evvel çözüdür
- 75 b 8. Bu da tekmīl olıcak velḥāşıl
Ben seniñ sen de benimsin Fāzıl

Eserin bütününde isim ve isim soylu olarak nitelenebilecek kelimelerin, fiillerin ve bunlara getirilen eklerin yazımında bir tutarlılık olmakla birlikte yer yer yazımı farklı şekillerde yapılmış kelimelere de rastlanılmakta.

- 75 a 2. Sanki buzḥāne gibidir o mekān
Bel sovukluḡuna uğrar insān
- 134 b 3. Kiminiñ cismi beyāz kar gibi
Zāhiri öyle soḡuk mār gibi
- 74 a 3. Dir ki bir gün o belālı yārim
O benim dīl-şikenim dildārim
- 85 a 12. Der ki vaşl-ı küşād itmişler
Ya 'ni nefriḥ-i i 'bād itmişler
- 92 a 3. Güviyā gonça-i vaşlı utanur
Açılursa gice gündüz kapanur
- 97 a 10. Güvyā fercine tavşān kaçıyor
Eñsesinden daḥı tazı uçuyor

Zenânnâme’de bugün işlerliği dar sahada kalan, kullanımdan düşmüş ya da yapısı değişikliğe uğramış bazı dönemsel kelimelere de rastlanabilir.

76 b 7. Didi şimden gerü hicrân ideyim
'Ahdım olsun seni giryân ideyim

112 a 15. Niye miskîn gibi savulduñ be herif
Ay ne şalkım şaçak olduñ be herif

144 b 14. Ba 'zı bî 'âr olıcak bir usta
Maşlağı dağı alurmuş düsta

149 a 1. Hāneye dāhıl olunca o fakīr
Yandırır destine birkaç manķır

149 a 13. Yakayım başıma bir eski hasır
İşte kâdı ile dīvān-ı vezīr

87 b 6. Biri boşdur biri ammā memlū '
Başıyla çalkamağa ol cādū

87 b 7. Biribirine boşadur fincānı
Bu dağı bir meded-i şeytānī

Osmanlı Türkçesi’nde kullanılan ve günümüz Türkçesinden farklı olan bazı şehir, ülke ve millet isimleri de Zenânnâme’de sıklıkla kullanılmıştır.

121 a 8. Bed likādır zen-i murdār-ı Yehūd
Cümle muvahhişdir o kavm-i merdūd

99 b 5. Zışt olur hep zen ü gilmāna Dimişk
Şanma hūsna ola nisvān-ı Dimişk

95 a 2. Mağribiñ zenneleri bed rūdur
Bed zebān bed hareket bed hūdur

126 a 1. Arnabūduñ zenni hūb-rüy olmaz
Tavır zībā kaddi dil-cüy olmaz

Zenânnâme’de deyimler ve döneminde sıkça kullanılan tabirlerin bazıları da dönemsel nitelik taşır ve günümüz Türkçesinde bunlar işlerliklerini yitirmişlerdir.

126 a 1. Var mıdır anda 'aceb bir sāhır
Yoksa bir dilli düdük mü kâfir

137 b 1. Bu da hâkķıñ ne güzel bir işidir
İşte toğmuz derisi it dişidir

149 a 13. **Yağayım başıma bir eski hasır**
İşte kâdı ile dīvān-ı vezîr

2. Eserin Dili

Fâzıl Bey'in Zenânnâme'de kullandığı dil karmaşık özellikler sergiler. Metne yer yer yoğun Arapça-Farsça söyleyişler hâkim olurken, ana çizgileri itibariyle 18. asır Divan şiiri için son derece sade kalan temiz bir Türkçe'ye rastlanır.

Şâir, eserinin ilk bölümlerinde ve bölümlerde de kadın tasvirlerine geçmeden hemen önce konuya giriş niteliği taşıyan beyitlerde daha sanatlı, daha şâirâne söyleyişlere başvurmuş :

73 b 6. Penbede la 'l-i Bedeşşân hufte
Şekl-i bādāmı henüz nâ-süfte

74 a 12. Bes ki bu Fâzıl-ı mestâne-i 'aşk
Rind-i sāğar keş-i meyhâne-i 'aşk

Zenânnâme'de dil özellikleri ile ilgili orijinalite daha çok Türkçe söyleyişlerde ortaya çıkar. Bu açıdan değerlendirildiğinde Zenânnâme'de Mahallîleşme Cereyanı'nın dil bilinci ile ilgili izlerine sıklıkla rastlanabilir. Bu niteliği taşıyan beyitlerde Fâzıl Bey'in dönemi için gerçekten dikkate değer sadelikte bir Türkçe kullandığı görülür.

79 b 12. Biri nâz ile şalıncağ şallar
Okunur anda güzel şarkılar

112 b 9. Gözleri sürmeli yumuşak yüzlü
İki çeşmiñ süzerek hoş sözlü

- 126 a 6. Ba 'zı târihte gördüm yazmış
Bunlarıñ aslı 'Arapdan azmış
- 113 a 3. Bire dağ üstü bütün bağ olsun
Şu benim dostlarım sağ olsun
- 143 a 11. Bir taraftan kapu eyler tak tak
Bir taraftan çocuk eyler vak vak
- 141 b 13. Tövbeler eylemeyim erle oyun
Girmesün hâneme erkek koyun
- 143 a 15. Kimisi dir ki fülân nesne getür
Kimi şerbet kimi bilmem ne getür
- 143 b 2. Câmı var mı âña yokdur dimeye
Vah yazıklar çekilen bu emeğe
- 144 b 6. Lifden kimi yapar sahte şakal
Koparır ol biri ânı tel tel
- 149 a 5. Görmedim 'aybını bu hâtunufı
Lekesi var mı 'aceb şabunufı

Fâzıl Bey Türkçe'nin zenginliklerini de şiirine yoğun şekilde yansıtmış durumdadır. Zenânnâme'de deyimler, atasözleri, halk söyleyişleri dikkati çeker yoğunlukta olduğu gibi, bunlar günümüz Türkçesiyle kolaylıkla anlaşılır bir üslûpta kullanılmıştır.

Atasözlerinin beyitlerde yer alışı yer yer anlam bakımından olmakla birlikte çoğunlukla eski şiirde "iktibâs" tabir edilen yolla karşımıza çıkmaktadır.

Şâir, vezin gereği bu dil unsurlarının zaman zaman yerlerini değiştirme yoluna da gitmiştir.

a. Deyimlerden Örnekler

- 119 b 9. Hayyeden hiç ne zemān bal aḵsun
Dilini eşşek arısı şoksun
- 146 a 12. Senin de pābūcuñ atıldı dama
İki çıplak yakışur ḥammāma
- 151 a 7. Emdiğim sūd anadan mehd içre
Geldi burnumdan inan bu kerre
- 87 b 11. Var mıdır anda 'aceb bir sâhîr
Yoksa bir dilli dūdük mü kâfir
- 95 a 13. O seri üzere ki altun tāsı
İşte başdan çıkaran hep nāsı
- 113 b 7. Bizi urduñ mu yine divāra
Çıktı mı ipliğimiz bāzāra
- 104 b 3. Bulunur bunda nice nāzende
Haleb anda ise arşın bunda
- 121 a 4. İşte bārūd ile nār oyunu
Ḳurda ısmarlamadır koyunu
- 137 b 1. Bu da ḥaḳḳıñ ne güzel bir işidir
İşte toğmuz derisi it dişidir
- 149 a 13. Yakayım başıma bir eski ḥasır
İşte ḳādı ile dīvān-ı vezîr

b. Atasözlerinden Örnekler

- 149 a 12. Sizi berbād iderim billāhi
Mazlūmuñ yerde kalur mı āhı
- 85 a 14. Anlara her kim olursa müştāk
'Āşika şanma ki Bağdād irak
- 89 b 11. Olamaz ḥānede iki usta
İki arslan olamaz bir posta
- 146 a 12. Senin de pābūcuñ atıldı dama
İki çıplak yakışur ḥammāma

119 a 13. Bir zemān qarğa ider bu kārı
Kebke taklîd idicek refţārı

119 a 14. B yle g    eyler iken ol hayv n
Kend  ref arını kıldı nisy n

c. Halk S yleyi lerinden ve Y resel Tabirlerden  rnekler

76 b 2. Ben bu bağın değilim ma 'h du
Bana yutdurma  u h m armudu

85 a 3.         -ı rız  g stermez
Tırnak ili direcek yer virmez

75 a 2. Goncasın h r  a kurb n olayım
 u 'lesin n rına kurb n olayım

119 b 11. O no ut topu kabuklu bakla
Yemedен seyri zarardır 'akla

147 b 11. C h be hey gahfe utanmaz toğ uz
Ben k l h mda tağ nmam boy uz

76 a 1.   te bu yolda benim  amurum
Hep bata  ılar ise men urum

75 b 13. Ben o bağ i re fid n dikmemi im
 yle meyd na ni  n dikmemi im

75 a 6. Tağ  delmek ise Ferh d gibi
Himmet-i 'a  a g re b d gibi

102 a 8. AĞlamaz  e mi o  t oğlu  t
Dağ  gitdikce olur bir '    

80 a 12. Birbirine dağ  p b cu basar
Hep seni    n bu ay  n r-ı basar

112 a 15. Niye misk n gibi savuldu  be herif
Ay ne  alk m  a    oldu  be herif

107 a 2. C mle alaca olur  e m t  lebi
 oban koya  ıkan z t gibi

III. BÖLÜM

METNİN OKUNMASINDA ESAS ALINAN SİSTEMLER VE TAVSİFLER

A. BU NÜSHA NİÇİN SEÇİLDİ ?

1793'te Seyyid İhyâ¹ tarafından tâlik yazıyla istinsah olunan bu yazmayı diğerlerinden ayıran en önemli özelliği 1115 beyitten oluşmasıdır. Yapılan araştırmada, baskı nüshalarda ve incelenen üç yazmada beyit sayısı bu kadar çok olan başka bir nüshaya rastlanmadı. Öte yandan son derece sanatlı ve kıymetli addedilebilecek bir tâlik hatta istinsah edilmiş olması da dikkat çekicidir. Seyyid İhyâ yazmasının diğerlerinden ayrılan en belirgin niteliklerinden biri, sulu boyadan yapma sayfa boyunda 44 resim ve 36 figürün bulunmasıdır. Bu resimlerin; o devrin kadın kıyafetlerini, doğum, düğün, baskın vb. sahne hareketlerini tanıtmaları, yazmayı değerli kılan özelliklerinden sayılabilir. Ressam, devrine göre kadın tiplerini dikkate değer bir ustalıkla resmetmiştir. Eserin bütününde ressamın kim olduğuna dair hiçbir iz bulunmamaktadır. Fakat, Şânizâde Tarihi "Eserin ressamı Halimzâde Fethi Efendidir." der.²

Halimzâde Ahmet Fethi Efendi ise XIX. Yüzyılın başlarında bir ara Belgrad kadılığında bulunmuş bir kişidir. Eli resim sanatına yatkın olan Fethi Efendi 1233 (1817)'te Allah rızasına aykırı hareketlerinden dolayı zabıta tarafından oğluyla beraber Bozcaada'ya sürüldü.³

"Sebeb-i İn Te'lif"te sevgilisi, Fâzıl Bey'den önce dünya kadınlarını anlatmasını sonra resmetmesini istemektedir (75 b 3).

¹ Bazı kaynaklarda müstensih'in adı Seyyid Yahyâ olarak geçmektedir. Bkz. Günsel Renda, "Batılılaşma Döneminde Minyatür Sanatı ve İlk Manzara Resimleri", Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara, 1974, s.36-160.

² Feza Çakmut, "Hûbânnâme-Zenânnâme Minyatürleri", Basılmamış Bitirme Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 1975, s. 8.

³ İstanbul Ansiklopedisi, C.X, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, s.5715.

Sadece bu nüshada resim bulunması Fâzıl Bey'in resimleri sevgilisinin isteğini karşılamak üzere çizdirdiğini, hatta belki de bu nüshayı Fâzıl Bey'in kendisinin yazdırdığını ve belki de sevgilisine isteğini karşılamak üzere bu yazmayı gösterdiğini düşündürüyor.

B. TENKİTLİ METNİN HAZIRLANMASI HAKKINDA⁴

Zenânnâme'nin İstanbul kütüphanelerinde bulunan yazma ve basma nüshaları incelendikten sonra Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan üç yazma ile basma nüshaların tümü tavsif edildi. Tavsifi yapılan nüshalar arasında da; Hasan Hüsnü Paşa Kitaplığı'nda bulunan yazma ile 1286 yılına ait baskı nüsha, metne esas alınan Seyyid İhya yazması ile karşılaştırmalı olarak okundu. Tespit edilen farklılıklar çalışmanın "Ekler" kısmına "İncelenen Nüshalar Arasında Tespit Edilen Farklılıklar" başlığı ile ilave edildi. (Ek-V)

Tenkitleli metin hazırlanırken; metne esas alınan Seyyid İhyâ yazması (Üniversite Kütüphanesi'nde bulunduğu için) "Ü", Hasan Hüsnü Paşa Kitaplığı'ndaki yazma "Y", 1286 senesinde basılmış olan nüsha "B" harfleri ile sembolize edildi.

Beyitlerin ilk mısraları "a", ikinci mısraları "b" harfleriyle gösterildi. Metinlerde bazı bölümlerin yerleri diğerlerine göre değişik sıralama arz ettiği için, karşılaştırmada tespit edilen farklılıklar çalışmamızda sayfa altlarında verilmedi. Bunun yerine her üç nüshadaki bölüm başlıkları, kendi içindeki düzenle tablolar olarak verildi. Beyitlerde tespit edilen farklılıklar ise Ü'deki yaprak numaraları esas alınarak sırasıyla listeler halinde belirtildi. B'de baskı hatasından kaynaklandığı anlaşılan bazı harflerdeki nokta eksiklikleri üzerinde durulmadı. B'de -esas metne göre- tespit edilen farklılıkların Y'ye nispeten sayıca daha fazla olduğu görüldü. Bununla beraber, bazı farklılıkların Y'de ve B'de ortak olduğu gözlemlendi.

⁴ Bu başlık altında sözü edilen yazma ve baskı nüshaların künyeleri tavsif bölümünde verildiği için tekrarlanmadı.

C. TAVSİFLER

1. Metne Esas Alınan Nüshanın Tavsifi ve Bazı Açıklamalar

Zenânnâme'nin kaynaklarda adına en sıklıkla rastlanan 1208 (1793) yılına ait yazması, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Fakat Üniversite Kütüphanesi'nin 1999 yazından itibaren okuyucu ve araştırmacılara kapalı olması sebebiyle eserin tavsifi orijinalinden değil, ancak katalog bilgileri ve konuyla ilgili daha önce hazırlanmış olan tez çalışmalarındaki bilgiler esas alınarak yapılabildi. Okumada ise eserin 1974 yılından beri Süleymaniye Kütüphanesi'nde saklanan mikrofilm esas alındı (Mikrofilm Arşiv No : 2381/2).

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Kitaplığı, nr.5502. (Nüsha karşılaştırmasında Ü harfi ile gösterilmiştir.)

Baş : Minnet ol hâlık-ı hikmet-kâre
Zen-i dünyâyı iden mekkâre

Son : Hâtime olsa sezâ-yı taḥsîn
Bu Zenânnâmeye lâfz-ı âmîn

80 yaprak, 247 x 143 – 175 x 80 ölçülerinde, 15 st, 2 stn, 1208 (1793) yılında tâlik yazı ile kalemle alınmış. Eserin müstensihi Hattat Seyyid İhyâ. Eserin tümü 152 yaprak ve 1b-73a arasında Hübânnâme, 73b-152b arasında da Zenânnâme yer almakta (Ek I).

Orta büyüklükteki yazmanın kapağının zemini neftî (koyu zeytin) rengine; üzeri yıldız motifli, şemseli, salbekli, köşebentli, zencirekli, miklepli meşin bir cilt ile kaplı. Baskı tekniğinde yapılmış olan cilt, ortada bir madalyon içi rûmî ve palmetlerle dolgulanmış klâsik bir süsleme arz eder. Köşelerde de aynı rûmî ve palmetlerin zarif kıvrımları görülür. Burmalı iki ince bordür arasında rûmîli çifte dal dolaşmaktadır.

İçindeki tezhip XVIII. yüzyıl Barok tezyinatı gösterir. Barok kıvrımlı akant yaprakları başlık sayfalarını süslemekte, bordürlerde akant yapraklarının çevrelediği çiçek desenlerinden meydana gelen bir kompozisyon bulunmaktadır.

Zenânnâme'nin sayfaları zarif ve ince desenlerle süslüdür. Ortada gül demetlerinden meydana gelen kompozisyonun etrafını yine akant yaprakları ile çevrelenmiştir.⁵

Okuma sırasında Zenânnâme'nin “Derbeyân-ı İn Te'lif” ve “Zikr-i Mukaddime-i Manzûme” adlı bölümlerinde sayfa karışıklığı olduğu görüldü. Bu yanlışlık, her iki bölümde de konu bütünlüğü olmaması ve sayfa altlarındaki reddâdeler dolayısıyla dikkati çeker nitelikte. “Derbeyân-ı İn Te'lif” bölümüne ait 15 beytin “Zikr-i Mukaddime-i Manzûme” kısmında yer aldığı tespit edildi. Tavsifi yapılan diğer yazma ve basma eserlerle karşılaştırıldığında yanlışlığın varlığı kesinlik kazandı.

Yaprak numaraları ve konu bütünlüğü esas alındığında (eserin tümündeki yaprak numaraları korunmak üzere) mikrofilmdeki sıralamaya göre:

I- 73b-74a-74b ve 75a sayfalarında eserin bütünlüğünü bozacak herhangi bir karışıklık söz konusu değildir. Fakat 76b sayfası (reddâdesi “ işte”) 76a sayfasının önünde yer almalıdır (76b reddâdesi “işte” dir ve 76a da gerektiği üzere “işte” ile başlamaktadır.)

II- Aynı türden bir karışıklık 78b sayfasının yer aldığı yaprakta bulunmaktadır. Bu sayfanın ise 77a sayfasından önce gelmesi gerekmektedir. 78b sayfasının reddâdesi “zikr” ve onu takip etmesi gereken 77a sayfasının da ilk kelimesi aynı şekilde “zikr” dir.

⁵ Çakmut, a.g.e. , s.24

III- Bu değişiklikler sonucunda, yaprak numaraları ve sayfaların karşılıklarının boş kalmaması esası gözetildiğinde –mikrofilm sıralamasıyla düşünülürse– 74a ve 75b (figür) sayfalarının eşleştirilmesi gerekmektedir.

Bu düzenlemelerden sonra yaprak numaraları sağlıklı devam etmekte ve eserin ikinci ve üçüncü bölümlerinde söz konusu olan karışıklık giderilmiş olmaktadır. Eksik ya da boşta kalan sayfa olmadığına ve düzenlemelerden sonra yaprak numaraları gerektiği gibi yerleştirilebildiğine; konu bütünlüğü ve reddâdelerde tutarlık sağlanabildiğine göre bu karışıklığın sıradan bir mücellit hatası olduğunu söylemek mümkündür.

Eserin okunması, beyitlerin numaralandırılması, bölümlerin isimlerinin tespiti ve özetlenmesi, söz konusu olan aksaklıkların giderilmiş biçimine göre yapılmıştır

2. Yazma Nüshalar

1- Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa Kitaplığı, nr. 1009. (Nüsha karşılaştırmasında Y harfi ile gösterilmiştir.)

Baş : Minnet ol hâlık-ı hikmet-kâre
Zen-i dünyâyı iden mekkâre

Son : Hâtime olsa sezâ-yı taḥsîn
Bu Zenânnâmeye lâfz-ı âmîn

30 yaprak, 295 x 190 – 155 x 85 mm. ölçülerinde, 19 st, tâlik yazı ile kaleme alınmış; filigranlı, su yollu, krem renkli az aharlı ince kağıt kullanılmış, sırtı ve kenarları kahverengi deri üzerine ebru kaplı, şîrâzesi dağılmış cilt içerisinde, cilt miklepsiz. Çift sütun halinde siyah mürekkeple istinsah edilmiştir. Cetveli kırmızı mürekkeple çizilmiştir (Ek II).

Eserin yaprak numaraları müstensih tarafından yazılmamış. Eserin tümü (68a boş olmak üzere) 68 yapraktır. 1a-24b arasında Hûbânnâme (792 beyit), 25a-54a arasında Zenânnâme (1071 beyit) bulunmaktadır. 54b'nin son dört satırından itibaren Rakkâsnâme (117 kıta) başlamakta ve 67b'de sona ermektedir.

II- Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 4537.

Baş : Minnet ol hâlık-ı hikmet-kâre
Zen-i dünyâyı iden mekkâre

Son : Hâtıme olsa sezâ-yı taḥsîn
Bu Zenânnâmeye lâfz-ı âmîn

42 yaprak, 196 x 134 – 150 x 100 mm. ölçülerinde, 13 st, filigranlı, az aharlı krem renkli orta kalınlıkta kağıt üzerine tâlik hatla çift sütun halinde siyah mürekkeple istinsah edilmiştir. Şemseli, cetvelli, miklepli, şîrâzeli kahverengi deri cilt ile kaplanmıştır. Şîrâzesi ve sırt başları dağılmış durumda. Baştan iki yaprakta yıpranmak suretiyle okumayı aksatacak ölçüde delinmeler meydana gelmiş. Yaprak numaraları müstensih tarafından yazılmıştır. Eser tek sütun olarak istinsah edilmiştir (Ek III).

Eserin tümü 83 yapraktır. 1b-42b arasında Zenânnâme (1030 beyit) , 42b-52a arasında Çenginâme (117 kıta), 52a-83a arasında Hûbânnâme (759 beyit) bulunmaktadır.

III- Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İbrahim Hakkı Bey Kitaplığı, nr. 3492.

Baş : Minnet ol hâlık-ı hikmet-kâre
Zen-i dünyâyı iden mekkâre

Son : Hâtıme olsa sezâ-yı taḥsîn
Bu Zenânnâmeye lâfz-ı âmîn

24 yaprak, 235 x 142 – 210 x 74 mm. ölçülerinde, 21 st⁶, su yollu, nohudî renkli, az aharlı, orta kalınlıkta kağıda tâlik hatla istinsah edilmiştir. Metin siyah, başlıklar kırmızı renklidir. Çift sütun kullanılmıştır. Siyah bez kaplı, miklepsz, şîrâzesiz ciltlidir. Metin etrafı altın cetvellidir. Yaprak numaraları müstensih tarafından yazılmamıştır (Ek IV).

Bu yazmada Zenânnâme 932 beyit uzunluğundadır.

3. Basma Nûshalar

I- Eser ilk defa Kahire’de Bulak Matbaası’nda 1253 (1837)’te basılmış.

47 sayfa (47.sayfadan 9 satır kullanılmak üzere), 21 x 14.5 – 16.5 x 9 cm. ölçülerinde, 25 st, Çift sütun kullanılmış.

Eserin tümü 143 sayfadan oluşuyor. 2-20. sayfalarda Defter-i Aşk (438 beyit), 22-55. sayfalarda Hûbânnâme (796 beyit), 56-102. sayfalarda Zenânnâme (1102 beyit), 102-111. sayfalarda Çenginâme (117 kıta) bulunmaktadır. 112-143. sayfalarda Sünbülzâde Vehbi Efendi’nin Şevkengîz’i (777 beyit) yer almaktadır. (Tavsif; Taksim Atatürk Kütüphanesi, Belediye Kitapları, nr.612’daki nûsha incelenerek yapılmıştır.)

II- Eser ikinci kez taşbaskı olarak 1255 (1839)’te yayınlanmıştır.

56 sayfa, 15.5 x 10.5 – 13.5 x 8 cm. ölçülerinde, 21 st, taşbaskı olarak tab edilmiş. Matbaası ve basım tarihi bilinmiyor. Çift sütun kullanılmış.

Eserin tümü 116 sayfadan oluşuyor. 1-48.sayfalarda Hûbânnâme (957 beyit), 49-104.sayfalarda Zenânnâme (112 beyit), 105-116. sayfalarda Rakkâsnâme (117 kıta) bulunuyor. Eserin bitiminde sayfaları kendi içinde numaralandırılmak üzere;

⁶ Bu yazmada Zenânnâme’ye 1b,2a,2b,3a,3b yapraklarında 20 satır ile başlanmışken, 4a yaprağından itibaren eser 21 satır olarak istinsah edilmiştir.

Harbiye Nezâret-i Celîlesi Muhâsebât Dairesi'nin Kısım-ı Evvel Reîsi Kâzım Paşa'ya ait olan Sâkinâme adlı bir ek manzume yer almaktadır.

(Tavsif; Taksim Atatürk Kütüphanesi, Muallim Cevdet Kitaplığı, nr. 603'teki nüsha incelenerek yapılmıştır. Nüsha karşılaştırmasında B harfi ile gösterilmiştir.)

III- Eser üçüncü kez 1286 (1870)'da İstanbul Asmaaltı'nda Ali Rıza Efendi Matbaası'nda basılmış.

47 sayfa (47. sayfadan 9 satır kullanılmak üzere), 22 x 13-17 x 9.5 cm ölçülerinde, 25 st, Çift sütun kullanılmış, cetveli.

Eserin tümü 143 sayfadan oluşuyor. 2-20. sayfalarda Defter-i Aşk (438 beyit), 22-55. sayfalarda Hûbânnâme (796 beyit) bulunuyor. Zenânnâme (1102 beyit) ise 56-102. sayfalarda yer alıyor. 102-111. sayfalarda Çenginâme; 112-143. sayfalarda da Sünbülzâde Vehbi Efendi'nin Şevkengîz'i (777 beyit) bulunmaktadır.

Kitabın baş kısmında 2-132. sayfalarda Fâzıl Bey'in Divan'ı yer almaktadır. Divan'ın bitiminde verilen bilgilerden, 1258 yılında İstanbul'da basılan (yazının tâlik olmayışından aynı yıl Bulak'ta yapılan baskıdan farklı olduğu anlaşılıyor) bu metnin daha sonradan 1286 baskısı Fâzıl manzumeleriyle tek cilt içinde birleştirildiği anlaşılmaktadır. Eser sonunda matbaa adı zikredilmemiştir. (Tavsif; Taksim Atatürk Kütüphanesi, Yahyâ Recâi Yok Koleksiyonu, nr.234'teki nüsha incelenerek yapılmıştır.)

Basma nüshalar arasında, 1253 baskısı ile 1286 yılı baskılarının beyit sayıslarının eş olması dikkat çekicidir. 1255 yılı taşbaskısı ise hem Zenânnâme, hem diğer manzumelerin beyit sayıları bakımından diğerlerinden belirgin farklılıklar göstermektedir.

Kaynakların genelinde hangi baskının toplatıldığına ilişkin bir bilgi

verilmemişken bazılarında 1255 nüshasının toplatıldığı söylenmekte. Fakat 1255 baskısının yer ve matbaa adı belirtilmeden taşbaskı usûlüyle yayınlanması, ayrıca bu baskının diğerleri arasında daha nadir bulunması, 1253 baskısının toplatıldığı ve 1255 baskısının da yasak dolayısıyla gizlilik içinde ve az sayıda basıldığı düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

Bu kitabın Osmanlı İmparatorluğu'na litografyayı getiren Henri ve Jacques Cayol tarafından basılmış olması olasılığı oldukça yüksektir. Başlık sayfasındaki hat ve süslemeler Cayol'lar tarafından basılan ilk kitapları andırmaktadır.⁷

4. Yeni Türk Alfabetiyle Yapılan Baskıya Dair

1945 yılında “Enderûnlu Fâzıl, Hûbânnâme ve Zenânnâme” adıyla Yeni Şark Kitabevi'nde dizilmiş ve Aydınlık Basımevi'nde basılmıştır. Ercümend Muhib'in hazırladığı bu çalışmada Zenânnâme 50-74. sayfalarda yer almaktadır. Kitabın sonunda hacimli olmayan bir lügatçe kısmı bulunmaktadır.

Hiciv ve mizah serisinde yayınlanan kitabın baş kısmında Ercümend Muhib'in yazdığı kısa bir giriş (Birkaç Söz) ve “Enderûnlu Fâzıl Hakkında” başlıklı bir tanıtım yazısı yer almaktadır. Ayrıca “Hûbânnâme ve Zenânnâme Hakkında” başlığını taşıyan ve her iki eserin edebî değerini ortaya koymaya çalışan kısa bir değerlendirme yazısı bulunmaktadır.

Bu çalışmada Zenânnâme'nin dünya kadınlarını tasvir eden bölümleri değil, sadece aşağıda adı geçen bölümleri bulunmaktadır.

- Derbeyân-ı Sebeb-i Nazm u İnşâ (74 beyit)
- Derbeyân-ı Mukaddeme-Manzume (63 beyit)
- Derbeyân-ı Emr-i Nikâh (50 beyit)

⁷Yahya Erdem, “Kütüphânemden Osmanlı Türkçesi Nadir Kitaplar” (Çevrimiçi) <http://www.ttnet.tr>.Aralık 2001.

- Derbeyân-ı Kıssa-i Hammâm-ı Zenân (54 beyit)
- Derbeyân-ı Âmeden-i Ehâli-i Mahalle İmâm Behâne-i Fâhişe (40 beyit)
- Derbeyân-ı Hâtîme (29 beyit)

Kitapta Zenânnâme, Hûbânnâme'nin basit bir tekrarı olarak nitelendirilmektedir. Hem bu nedenle, hem içinde “gayr-ı edebî” ifadelerin yer almasından dolayı Zenânnâme'nin münhasıran yayınlandığı belirtilmektedir. (İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi, Haz. Ercümen Muhib, nr. 110249 FAZ.H, Yeni Şark Kitabevi, İstanbul, 1945)

5. Zenânnâme'nin İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Diğer Yazma Nüshaları

Eserin, İstanbul Kütüphanelerinde bulunan yazma nüshaları aşağıda verilmiştir. Yapılan incelemelerde bu nüshalarda müstensih ismine rastlanılmamıştır.

1. Taksim Atatürk Kütüphanesi, Belediye, nr. O-132/2, 1257
2. Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Mehmed Reşat, nr. 512
3. Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, nr. 278
4. Köprülü Kütüphanesi, Mehmed Âsım Bey, nr. 422

D. TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

1- Arap harfli alfabede bulunan, fakat yeni Türk alfabesinde yer almayan harf ve işaretler aşağıdaki sistem ile gösterildi:

ء = '

ث = Ş , ş

ح = H , h

خ = H , h

ذ = Z , z

ص = Ş , ş

ض = Ž , ž ; Đ , đ

ط = T , t

ظ = Z , z

ع = '

غ = Ğ , ğ

ق = K , k

ك ve ک = ñ

2- Arapça ve Farsça kelimelerdeki hurûf-ı med adı verilen uzun sesli harfler aşağıdaki harf ve işaretlerle gösterildi:

إ = Ā , ā

و = Ū , ū , ō

ى = Ī , ī

3- Farsçadaki vâv-ı ma'dûle ile yazılan kelimelerde “ä” ile gösterildi.

4- Osmanlı Türkçesinde kâf-ı vâvi adıyla bilinen ve kef (ك) yazılıp da vav (و) okunan harf, metnin aslına sadık kalınarak “g” harfiyle okundu.

- 5- Türkçe kelimelerdeki uzatmalar da veznin gerektirdiği yerlerde uzatma işaretiyle gösterildi.
- 6- Arapça terkiplerdeki harf-i ta'rif iki kelime arasına konulan kısa çizgilerle ayrıldı. Metnin okunmasında, fonetik ve morfolojik özellikler bakımından yazıldığı dönemdeki şekillerine bağlı kalındı. Bununla beraber, ender rastlansa da, sıklıkla kullanılan bazı kelimelerin yazımında ortaya çıkan farklılıklar devrin genel fonetik kurallarına göre değil; yazıldığı biçimiyle aynen alındı.
- 7- Arapça ve Farsça'dan dilimize giren ve artık Türkçeleşmiş olarak nitelendirilen kelimelerin yazımında ait oldukları dildeki uzatmalı biçimleri esas alındı.
- 8- Birleşik isim ve sıfatları oluşturan kelimeler arasına kısa çizgi (-) işareti konuldu. Fakat özellikle Farsça'da ön edatlar ve bağlama edatları kullanılan kelimelerde, edatları bu kelimelerden ayırmak için herhangi bir işaret kullanılmadı. Aynı duruma, bu dillere ait ön ekli ve son ekli kelimelerin yazımında riayet edildi.
- 9- Mısraların kısalığı dolayısıyla yazımda noktalama işaretlerine yer verilmedi.
- 10- Özel isimler, günümüz Türkçe'sinin yazım kuralları esas alınarak büyük harflerle başlayarak yazıldı; bununla beraber aldıkları çekim ekleri kesme (') işareti ile ayrıldı.
- 11- Anlamı, ahlâkî anlayışı zorlayabilecek kelimelerin ilk harfleri yazıldı fakat geri kalan harflerinin yerine harf sayısınca nokta işareti konuldu.

IV. BÖLÜM

METİN

73 b 1. ZENĀNNĀME

Minnet ol hālik-ı hikmet-kāre
Zen-i dünyāyı iden mekkāre

Çift kıldı zeker ü ünsāyı
İbtidā Ādem ile Havvāyı

Anlara virdi o şāhib-ı kudret
Āteş-i sīne-güdāz-ı şehvet

5. Aldı āğuşa o nāzik bedeni
Çide kıldı taraf-ı pīrehi

Penbede la 'l-i Bedeşşān hufte
Şekl-i bādāmı henüz nāsüfte

74 a 1. Birbiriyle idicek lu 'be-i nāz
Feth olub revzene-i kubbe-i nāz

Ne güzel lu 'be-i hūb u fercām
Bā 'is-i hilkat-i efrād-ı enām

Nesline oldı o lu 'be mīrās
Niçe bāziçeler oldı ihdās

Oldı mānend-i zemīn ü dāne
Raḥmler mezra 'adır insāne

5. Ol sebep virdi ḥakīm-i kudret
Fırka-i cins-i zenāne zīnet

Kıldı ḥatdan ruḥ-ı zībāsını pāk
Müydan eyledi a 'zāsını pāk

Tā ki meyl eyleye nefis-i ḡlmān
Münkarız olmaya nev '-i insān

Virdi bu şehveti her ḥayvāne
Tā ki ma 'mūr ola bu kār-ḥāne

Bu teselsül irişür encāme
Hālikın istediği hengāme

10. Ne zemān istese maḥv-ı ihdās
Hep 'akīm ola mevālid-i selās

DERBEYÂN-I SEBEB-İ İN TE'LÎF

Bes ki bu Fâzıl-ı mestâne-i 'aşk
Rind-i sāgarkeş-i meyhâne-i 'aşk

Ol haberdâr-ı rumûz-ı her fen
Böyle eyler yine âgâz-ı suhen

Dir ki bir gün o belâlı yârim
O benim dil-şikenim dildârim

15. Ömrümüñ vâri benim cânânem
Rû-yı dünyâda benim bir dânem

- 74 b 1. Serve ta 'lîm-i hırâm eyleyerek
Deheni tûfî gibi söyleyerek

Bağteten geldi fakîr hânemize
Şâhbâz indi yine lânemize

Nerdübân kat kat olub şevkinden
Pâyine yüz süricek zevkinden

Ben de cân atmışım âhūcasına
Şöyle uçdum ki piristūcasına

5. Dîdeme geldi yine şevk ile cân
Tâ ki seyreyleye rû-yı cânân

Virdi biñ şîve ü nâz ile selâm
Eyledi kâmet-i ham-geştemi lâm

Halka-i bâba hemân dest urdı
Şöyle divâra tayandı tûrdı

Didim ey şûh-ı kamer-çehre buyur
Hâne-i tîremi eyle pûr-nûr

Süzdi çeşmin dahı bilmem nitdi
Tâ ciğergâhıma okun işletdi

10. Didi ey küşte-i çeşm-i siyehim
Sînesi tirkeş-i tîr-i nigehim

Ḥaste-i ğuṣṣakeş-i hicrânım
Beste-i cezbe-i ḥüsn ü ânım

Fâzılım lâle gibi pür- dâğım
Bûlbûl-i velvele-sâz-ı bāğım

Bir niyâz itmeğe geldim ammâ
Göreyim işte zemân-ı da 'vâ

Ḳorḳarım bu sözüml itmez te'sîr
Geçmeye sîne-i iḥlâşa bu tîr

15. Eser itmez ise ḥâr-ı suḥenim
Açmayım ğonce-i nâzîk-dehenim

- 75 a 1. Didim ey dâver-i vâlâ-yı ḳulûb
Vâlî-i milket-ı şahrâ-yı ḳulûb

Ġoncasın ḥârîña ḳurbân olayım
Şu 'lesin nârına ḳurbân olayım

Yoluña işte fedâdır dil ü cân
Saña Fâzıl-ı dil fâzıl ḳurbân

Sen niyâz eyleme fermân eyle
Tek beni lutf ile şâdân eyle

5. Görelim her ne ise fermânıñ
Himmetiñle buluruz imkânıñ

Ṭağî delmek ise Ferhâd gibi
Himmet-i 'aşka göre bâd gibi

Bu sözümden o gül-i nâzende
Eyledi ğonce-dehânı ḥande

Elini açdı didi vârlı olasın
Zevḳ-i vaşlımla ferahḳâr olasın

Saňa göstermeye mevlā-yı 'azīz
Beni ağıyarıñ ile dizbediz

10. Hāk emīn eyleye hicrānımdan
Seni ayırmaya hiç yanımdan

Şimdi ey nādire-pīrā-yı suhen
Budır ancak ki niyāzım senden

Ŧatlu geldi baña Hübānnāmeñ
Çok şekerler yedi murğ-ı hāmeñ

Emrim üzre ānı te'lif itdiñ
Cümle hūbānı da tā'rīf itdiñ

Benim ammā ki bilürsin hālīm
Ki nisā zūmresine meyyālīm

15. Zühreye māil olur Mirrīhim
Şaplanur öyle kebāba sīhim

- 75 b 1. İsterim kim o siyāk üzere yine
Bir kitāb ola zenānıñ haqqına

Ya 'ni her cinsiñ ola qārısı
Ki şafā kesb ide her qārısı

Evvelā vaşfını eyle tefhīm
Ba 'dehū şūretini kıl tersīm

Cümleñiñ ola qabīhi güzeli
'Alemin şālihası mübtezeli

5. Ŧab 'ı zenpāreye virsün şadı
Ki Zenānnāme dinilsün adı

Bilürüm Ŧab 'mā ki ağırdır bu
Meşreb-i pāke muğāyirdir bu

Hātırım çün çekesin bunda ta 'b
Ne kadar olsa hilāf-ı meşreb

Bu da tekmîl olıcağ velhâşıl
Ben seniñ sen de benimsin Fâzıl

İşidince bumı ol âfetden
Ben toğurdum o zemân sıkletden

10. Didim ey şüh bu hülyâdan geç
Fikr-i Leylâ ü Züleyhâdan geç

Saňa 'âlem dir iken mehpâre
Şimdi lâıyık mı disün zenpâre

Şorma ol zümreyi bu dâ 'iden
Ben güzâr itmedim ol vâdiden

Ben o bāğ içre fidân dikmemişim
Öyle meydâna nişân dikmemişim

Şâ 'iriz rağne verir şânımıza
Giremez fâhişe divânımıza

15. Zenneler vaşfı değildir kârım
Gerçi hep kârını yarık eş 'arım

76 a 1. İşte bu yolda benim çamurum
Hep batağçılar ise menfûrum

Viremem şüret-i âşüfteye süs
Baňa bu bâbda isterseñ küs

Başka emriñ var ise bir serv-i cân
Dikime pek gider evşâf-ı zenân

Didi şoldırma gül-i gülşenimi
Goncayım üzme şu nâzik tenimi

5. Sen benim 'âşık-ı nâkâmımsın
Beste-i zülf-i siyeh fâmımsın

Râz-ı mektûmu saňa fâş ideyim
Halvet-i vaşlıma sırdâş ideyim

Nergis-i çeşmimi nemnāk itme
Gonce-i hātırımı çāk itme

Başladı böyle o şūh-ı gülhand
Yine ben 'āşıkına virmeğe and

Didi lūtf eyle iki dīdem için
Mest olan ğamze-i düz-dīdem için

10. Leyle-i vuşlatımıñ hürmetine
Eşref-i sâ 'atimin hürmetine

Ğadehimdeki üzüm şuyu için
Terledikçe o yüzüm şuyu için

Cāmeħābım için olsun bāri
Ben güle eyleme bu āzārı

Beni gönderme amān hasret ile
Başla nazm-ı suhene sür 'at ile

Saňa bir hafte eğer söyler iseñi
İşte benden aralık ister iseñi

15. Sen gibi māhe didim ola fedā
Cümle āşūfte-i zenān-ı dünyā

- 76 b 1. Şorma benden güzelim kār-ı zenni
Ben bu bahriñ değılim ğavṭa-i zenni

Ben bu bāğıñ değılim ma 'hūdu
Bana yuṭdurma şu ħām armudu

Saňa bir söz ebesi mekkāre
Bir 'acūze bulayım seħḥāre

Āña her cinsi su'āl it ƙol ƙol
Söylesün ḥāl-i nisāyı bol bol

5. Bu kelām oldu o cānāne ile
Bağdı bir çeşm-i ğazūbāne ile

Al al oldu gül-i ruhsârı
Ser-bedîd oldu gâzab-ı aşârı

Didi şimden gerû hicrân ideyim
'Ahdım olsun seni giryân ideyim

İki çeşmim kılıcı haqqı için
Gamzemiñ cân alıcı nuṭkı için

Bir nigehle seni şād itmeyeyim
Tā kıyāmet seni yād itmeyeyim

10. Düşmeniñle olayım düşbedüş
Tutmayım nāle ü feryādına güş

Ne zemān olsa tamam bu te'lif
Eylerim hāneye ol dem teşrîf

Yola düşdi diyerek ol bed-hû
Sizi şimden gerû yā-hû yā-hû

Ol zemān ben dahı irşād oldum
Emr-i cānāneye münkād oldum

Didim el-leyle-tü-hublā dirler
Bulunur tāze 'arūsa erler

15. Başla ey hāme-i güyā suhene
Saña bol kâfiye gözükdü yine

77 a 1. Zıkr-i hūbānı çıkardım aradan
Şu getürdüm zen için her dereden

Aldım āgūşa 'arūs-ı fikri
Oldı zāyide bu fikrim bikri

İşte bir bākiredir bu nāme
Ānı bozdı bu siyāh hāme

Bulmadı Hāk buña fikr-i islāf
Bu iki nāme gibi el-inşāf

5. Şanki oğlan gibi Hübānnāme
İşte hemşiresidir bu nāme

ZİKR-İ MUḲADDİME-İ MANZŪME

Ey ki 'aşk ile cihān-avāre
Şehlevendim güzelim zenpāre

Çünkü bu mekr ile medhūs olduñ
Zenne vādilerine düş olduñ

Evvelā lāzımı taḳdīm ideyim
O karanlık yolu tefhīm ideyim

10. Zenne oldur ki ola tāze fidān
Değmemiş cismine cism-i insān

Ya 'ni on beş ola ancak yaşı
Siyeh olsun iki çeşm ü kaşı

Ḳaddi ammā ki nihāli olsun
Ne ḳadar istese 'ālī olsun

Nāzenīn ola vücūd-ı pāki
Olmaya Anaṭolu etrāki

Ola şāyeste-i āgüş-ı ḥayāl
Olmaya cismi mūlaḥḥam baṭṭāl

15. Ṭavr-ı reftārı ḥırāmı nāzik
Ola güftārı kelāmı nāzik

- 77 b 1. Ola bir tāze zemān-ı ḥoşgū
Dimeye her iki sözde ābū

Olmaya ṭavrı vaḳūrāne gibi
Ya 'ni eṭvārı ḳadīmāne gibi

Karınıñ saḥtevaḳārı beddir
Anlara şīve henüz lābüddir

Ola bir bākire-i nevreste
Mîhr-i kudret ola anda beste

5. Bākire olmaz ise nāfiledir
Çünkü revnaķ beli hep ķāfiledir

Ola yāhūd ki henüz üşkûfte
Olmaya oynaşı çok āşûfte

Olmamış hāmîle hiç 'ömründe
Olmaya bir iki piç ardında

Ben de bilmem ki gürûh-ı zānī
Nice āgûşa alurlar ānı

Bir iki def'a toğurmuş 'avrat
Tutalım olsa daķı hoş şûret

10. Daķı lābūd ola cāna ma 'lûm
Saña evşāf-ı maḥal mektûm

Hükemādan didi eslāf-ı kirām
Derbeyān-ı şıfat-ı bāb-ı merām

Anda üç nesne gerekdir evvel
Üçi de anda olursa ne güzel

Teniñ ola dest-i ḥasīsān gibi
Olmaya vûs 'at ile ḥān gibi

Ḥuşk ola meşreb-i zūhhād- āsā
Olmaya dīde-i ḥussād- āsā

15. Germ ola pûte gibi āteşnāk
Şanki ālet olacak anda helāk

78 a resim

78 b figür

79 a 1.

Sen de istersiñ eyā rūḥ-ı revān
Ki saña meyl ide eşnāf-ı zenān

Ḥamdülillāh saña kılmış mevlā
Kuvvet-i cāzibe-i ḥüsni 'atā

Mevsīm-i gülde buyur seyrāne
Bāḥuşuş cānib-i Kāğıdhāne

İtrşāhileri sür kâş üzere
Şāl-ı Lāhūrī ola baş üzere

5. Belde bir telli pūşi müstesnā
Bir tolam dizine düşsün ammā

Ola mercānlı yelek şırma-tırāz
Ola belde yaṭagānı mūmtāz

Ola göğsünde mücevher köstek
Saña ol āğ ile gelsün küs tek

Açık olsun iki bāzū o bacak
Biri sīm külçe biri toлма kabak

Nūş idüb bir iki cām-ı gülgün
Tā ki olsun iki çeşmiñ pürhün

10. Kağı meclisde ki var cem '-i zenān
Yürü ol cānibe ey serv-i revān

Üft ü ḥızān yürüme pīr gibi
Ola hep ḥaṭveleriñ şīr gibi

Yürüdükçe yere bir zelzele vir
Şalladıkça koluñ velvele vir

Dem çeküb ḥısm ile ejdercesine
Na 'ra ur şīr ü gāzanfercesine

Zīr-i fesden daḥı perçem göster
Anlara hey'eti Rüstem göster

15. Çünkü hep zührevīdir ṭab '-ı zenān
Ṭavr-ı Mirrīḥe virir şevk ile cān

79 b 1. Meyl iderler güzelin eşbehine
Cân virirler dahı ânî rehine

Cābecā ol fesi bir nāz ile aç
Perçemiñden güzelim 'anber şâç

Arada dest ile bir şey göster
Cümlesinde ola tâ kim kûs-i ter

Hiç nigāh eyleme sağ u şoluña
Pür gāzab böyle güzār it yoluña

5. Var leb-i cūda nişîn ol tenhā
Ol zemān hep saña eyler imā

Kimi şöyle kimi eyler böyle
O temennāları hep seyreyle

Zîr-i yaşmakdan o eyler hānde
O biri hāke bakar şermende

O gülüşler kırışlar o nigāh
Göz ucıyle saña bakdıkça o āh

Birisi şarkıya eyler āgāz
Saña tâ kim olalar harf-endāz

10. Saña nāz itmek içün kimi koşar
Arkasından dahı ferrāce düşer

Serve gāhice şalıncağ kurula
Oturur anda iki mübtezele

Biri nāz ile şalıncağ şallar
Okunur anda güzel şarkılar

Şalladıkça açılır kaftānı
Saña göstermek içün her yanı

Gösterir 'ukde-i şalvārı saña
Belki gencine-i esrārı saña

15. Sevdığım sen yine bakma dūr ol
Cilve itdikçe vaķūr ol nūr ol

80 a 1. Saña cāriyye gelūr āheste
Bir elinde getūrūr gūl- deste

Saña dir işte selām itdi hānım
Eline alsaña ābū cānım

Sen kabūl eyleme dest-āvīzi
Göster ol çehre-i hısm-engīzi

Virmesün gonca femiñ āña cevāb
Kıl ğazūbāne kıyām eyle şitāb

5. Ola üç çifte kayık āmāde
Seni görsünler o dem deryāde

Ol zemān anda kopar bir ğavgā
Bir kıyāmet dağı bir vāveylā

Dillerinde seniñ ismiñ tolanur
Seni afdıkça dehānı şulanur

Nerelidir 'aceb ol tāze civān
Kangı bāğıñ güli ol gonca-dehān

Kangı yerde evi himāyesi kim
Anası kimdir ānıñ dāyesi kim

10. Birbirine vireler cūrb u 'itāb
Sen o gūl- çehreyi kıldıñ iğzāb

Āh yetişme gidi kāfir cādū
Başına kuşduğum oynaķ rospu

Birbirine dağı pābücu başar
Hep seniñ çün bu ayā nūr-ı başar

Sen dağı māh gibi aḡsām it
Cāmeḡābıñda uyu ārām it

Düşsün anlar heves-i teftiše
Anlara lâzım ise bir tîşe

15. Kâr-ı sevr içre olursañ pinhân
Seni elbette bulurlar o zemân

80 b 1. Sînelerde tutuşur âteşler
Gelür ol demde tuhaf pîşgeşler

Kimisi hâneyle eyler da 'vet
Kimisi gûşe-nişîn-i hasret

Sen hemân eyle 'inâd u ihmâl
Hüccet-i hâneyle eyler irsâl

O zemân eyle kâdem-i rencide
Nâ'îl ol istediğîn ümmide

5. Zevk u şevk ile hemân nâz eyle
Çok telef itme şaķın âz eyle

Olma bir 'avrata ammâ maḥşûş
Saña olsun zen-i dünyâ maḥşûş

Pek unutma arada ğilmânı
O daḥı rûḥa şafâ-yı şânî

Zenne şekliñde konulsa maḥbûb
Cümlesinden daḥı ğâyet ile ḥûb

Varma âşüfteye 'ömrüm vârı
Seni ḥıfz eyleye andan bârî

10. Saña tertîb ile şimdi cânâ
Söyleyim ben de zenân-ı dünyâ

DERBEYÂN-I ZEN-İ HİND-İ ŞARKÎ

Ey benim yer güneşi mähveşim
Eşbehim yoşma civânım gülşenim

Açalım rāz-ı suhen-i serbendi
İdelim vaşf-ı zenān-ı Hindī

Yüzi gözi kara 'avratlardır
Şanki dīvarda şüretlerdir

15. Olamaz nefsi cimā 'a t̄alīb
Çünkü gāyetle şovukdur k̄alīb

81 a resim

81 b figür

82 a figür

82 b resim

- 83 a 1. Gerçi zāhirde harāretleri var
Līk bāında bürüdetleri var

Şanki buzḥāne gibidir o mekān
Bel şovukluḡuna uğrar insān

Öyle bārid o maḥal kim şorma
Giyer bīçāre olur tondurma

'Alemler yaḡsa daḡı faşl-ı bahār
Yine dūnyā-yı kūsinde kış var

5. Āña meş 'al ola ālet yerine
Daḡı pūlād gerek et yerine

ŞIFAT-I ḤĀLET-İ NİSVĀN-I 'ACEM

Ey nisā zūmresiniñ mültezemi
Ki henüz fenn-i zināda 'acemi

'Acemiñ cāzibe-i nisvānı
Āña dūnyāda bulunmaz şānı

Nedir ol cāzibe-i müstesnā
Nedir ol çeşm ü ruḡ-ı bihermtā

10. Çeşm-i mestāneleri bādāmı
Çatık ebrūleri kavṣ-ı endāmı

Cümle peymāne-keş `ışretdir
Mest-i şevḳ-i heves ülfetdir

Rāzdān-ı revîş nāz u niyāz
Hoş edā hoş hareket hoş āvāz

Kimi şā `ır kimisi mūr-i kelām
Kimi nessāḥ ve kimisi ressām

Ehl-i idrāk ve ferāsetdirler
Cümle erbāb-ı şanā `atdirler

15. Cümlesinde bu da eski `āda
Koyalar şol iteḡi bālāda

- 83 b 1. Cānib-i semt-i `Acemde ammā
Mübtezeldir bu zemān nev `-i nisā

Mıḡlanub cümleleri ḡilmāna
Kırk ekser mī düşer nisvāna

Her biri olmuş iken bir ḡūri
Ne revādır ki çeke meḡcūri

Cümle çekmekde bu yolda elemi
Ḥasret-i vaşl ile çatlar şikemi

5. Uḡraşur rüz ile şeb pīşi ile
Arı bulsa şarılur dişi ile

Ġurebādan geḡinürler her bār
Yoksa eylerler idi terk-i diyār

Ġurebā urmasa ol ḡāke ḡadem
Münḡarız olur idi cins-i `Acem

Bu ḡesāb üzre bāḡınca ammā
Bulunan şimdi hep evlād-ı zinā

Özbeğin hûb olamaz insânı
Ne zenânı ne dağı gılmânı

10. Buruşuk çehreli bed 'avratlar
Kocağarı gibi ol haletler

Bâkire kızları seyr eylesin
İki yüz yaşına girmiş dirsın

ŞIFAT-I HÂL-İ NİSÂ-YI BAĞDÂD

Ey kamer şafvet ü hurşîd çehre
Gıbta fermâ-yı tıba '-ı zühre

Esmerîdir zen-i Bağdâd u 'İrak
Ruḥ-ı esmerleri ammâ berrâk

15. Al ruḥsâr olamaz nısvânı
Yetişür cezbe-i ḥüsn ü ânı

84 a resim
84 b figür

- 85 a 1. O nisâsında olan cezbe-i saḥt
Dil-i zenpâreyi eyler sad-naḥt

Neyleyim âdeme nermîn olmaz
Bâğçesinden kişi gülçîn olmaz

'Âşıka çâk-ı rızâ göstermez
Tırnak ilişdirecek yer virmez

Zevk-i şöḥbetde ḥamâkatları var
Bir gıda ile kanâ 'atleri var

5. Çünkü sâbıkta Hülâgû Kaân
Şehr-i Bağdâdı idince virân

Hep helâk oldu o dem sükkânı
Geldi zabt eyledi çöl 'urbânı

Oldılar şanki o şehriñ ehli
Bulunan şimdi o kavmiñ nesli

Ol sebep cümleleri hayvandır
Sālik-i kâ 'ide-i 'urbandır

Zenn u gılmānı şafādan mahrūm
Ādem oldukları da nāma 'lūm

10. Anda ammā ki benāt-ı A 'cām
Teni sīmīn ve 'azarı gūlfām

Çekmiş anlar neseb-i ecdāde
Ruḥleri bāde vücūdu sāde

Der ki vaşl-ı küşād itmişler
Ya 'ni nefrīḥ-i i 'bād itmişler

O kızıl yüzli Kızılbaş kızı
Āfia düş itmeye Allah sizi

Anlara her kim olursa müştāk
'Āşıka şanma ki Bağdād irak

15. DERBEYĀN-I ZEN-İ ÜMM-İ DÜNYĀ

85 b 1. Diñle ey Yūsuf Mısr-ı devrān
Ey ciğersüz Züleyḥā-yı zemān

Şehr-i Mısrıñ reviş-i nisvānı
Anlara mevhibe-i şeytānī

Yatur āşüfteleri yol üzre
Kimi sağ üzere kimi şol üzere

Virilür bir pul ile fezlekesi
Narḥ-ı ğavrı bu imiş kâ 'idesi

5. Ten-i esmerleri hoşdur rengi
Olmasa cüssede ol efrengi

Âña Mısr içre mübârek dirler
Mübtelâdır âña hep dilberler

Görinür gözleri maḥmûr-ı şehlä
Lîk dikkât ile baksañ a 'mâ

O nisâsındaki nâr-ı şehvet
Ḥâhiş-i bûs-ı kenâr-ı şehvet

O tulunbacıları yanında
Şanki âteş tutuşur karnında

10. Nil olursa kûsine hep câri
Yine itfâ idemez ol nârı

Ne kadar zenleri şehvet-âyîn
O kadar ṭab 'ı zûkûrî 'anîn

O maḥalde daḥı nisvân-ı kibâr
Hep olur merkebe çârsûda sîvâr

Nice ḥânım diyem ol murdâra
Nice cânım diyem ol bî 'âra

Arkasında o münakkaş çârşeb
Daḥı altında tûvânâ merkeb

15. Ayağı yerle berâber sürinür
Kûsi de baldırı da hep görünür

86 a resim
86 b figür

- 87 a 1. Kuvvet-i mäsikesi insânî
Kâla mı seyr idicek her yanî

İki yanında iki fellâhı
Ki ḥarâretle yapar timsâhı

Şağ u şolunda tutar zânûden
O kıyafetle geçer çarsûdan

İki cānibde eşekcilerine
O kâtır cilveleri her birine

5. Hâciyatmaz da bakar kör gibi
Atılır merkeb-i pür-zür gibi

Kîr-i menhûsesi yerde şarkar
Dağı şalyanası ağzından akar

Âña göstersün açılmış incir
Eyvâ yâ seydi demez mi o fakîr

İki zānîyi ider dil-beste
Sîrin ile gider ol âşüfte

'Arap oyununa eyler âgâz
Kırılır eyler iken nâz u niyâz

10. Tolaşur meclisi ol hâlet ile
Her kucağa oturur nevbet ile

Şanasın Zühredir ol ümm-i fîrûc
Âña âgûş-ı muhibbânı bürûc

Dile âvâzî olur şu 'le-fiken
Bâhuşuş nağme-i yâ seyd-i hasen

Mısrıñ âvâzesi hoşdur haqqâ
Virgidir ehline te'sîr-i şadâ

Nâğme-i hûb ile dirse yâ leyl
Murğ-ı tã'ir dağı eyler âña meyl

15. Ancak âşüftelerine mahşûş
Taht-ı zānîde iken 'îrz-ı hulûş

- 87 b 1. O makâmât ile nâz ol kırılış
O uşûl ile niyâz ol şarılış

Açılır dergehi hass u 'âma
Bağırır bulduğunu ena'ma

Cümlede kalmayacak hiç tākāt
Merkebe belki düşer bir nevbet

Bu daḥı anda bir ağreb ḥālet
Ki her āşüftede var bu şan 'at

5. Yüzikoyun yatur o fāhişegān
G... üzre kıoya iki fincān

Biri boşdur biri ammā memlū '
Başlaya çalkamağa ol cādū

Biribirine boşadur fincānı
Bu daḥı bir meded-i şeytānī

Daḥı pek 'ucbe şifātın birisi
Baña naql itdi şikātın birisi

Görmüş āşüfteyi kettān tokur
Daḥı ferci ile mevvāl okur

10. Baḳ belā bunda nedir bu 'ucbe
Nice āvāze gelür ol kıubbe

Var mıdır anda 'aceb bir sāḥir
Yoksa bir dilli düdük mü kāfir

Yoksa ālātlı sā 'at gibidir
Anda ol nağme-i muvaḳḳat gibidir

Gerçi ā..... lisānı vardır
Nuṭṭa ammā nice cānı vardır

Ṭutalım kılsun ānıfla āvāz
Nice ol nağme olur zemzeme- sāz

15. Böyle güş eyledim dünyāda
Baña geldi bu ḥarīḳ-ı 'ada

88 a figür
88 b resim

- 89a 1. Ümm-i dünyāya ne dirlerse inan
Özge bir fāhişe-i eski zemān

ŞIFAT-I HÂL-İ ZENÂN-I SÜDÂN

Ey dahı şubh-dem-i Rûmiyyân
Zülfi ammā şeb-i târ-ı Sūdân

Şimdi vaşf olması bu Sūdânî
Artırır 'illetini sevdânî

5. Zikrini komayalım te'lîfe
Ki ne hâcet giceyi tâ'rîfe

Cümlesi gerçi olur şeb-sîmâ
Şubgatullaha sözüm yok ammâ

Şâf olur sîne-i kalb-i elhâk
Şûrete kılma nazar sîrete bak

Cühelâ-yı selef ammâ dirler
Sam Bin Nûha hâlefdir bunlar

Çün siyâh idi o zâtî rengi
Oldı zürriyyeti de hep zengi

10. Hîkmet erbâbı didiler lâkin
Her kim olursa o yerde sâkin

Muktezâsınca tıbbâ'-ı iklîm
İder ol renkle insânı vesîm

Nedir ol şâbiga-i kaṭrânî
Nedir ol reng-i şeb-i hicrânî

Renk alınmış tenine Leylâdan
Memeler her biri bir ṭop lâden

Ten-i şeb-rengi serâpâ abnûs
Kaplamış cismine güyâ abnûs

15. Yüz sürü zengi gibi ben göreyim
Nice ol gerdene ben yüz süreyim

89 b 1. Gözleri şu 'le-i ahım gibidir
Ruhleri baht-ı siyahım gibidir

Sevemem reng-i şeb-i deycürü
Var iken işte nehârîñ nûrî

Giceden şanki mürekkeb o beden
Meşkden şanki süzölmüş gerdem

Şaçını vaş idemem ben heyhât
Zulemât içre görünür zulemât

5. Câmehâba olamaz şâyeste
Ola maṭbahta hemân pâbeste

Belî hânımlarîñ ardında sezâ
Çünkü zıddıyla bilünür eşyâ

Vây ol câhil-i bûdrâke
Ki şarılur gice ol nâpâke

İrtesi gün âña kadınlık ider
O siyâh çehresi aydınlık ider

Hanımlıyla ider evvel gavgâ
Şoñra ağasına dir bîpervâ

10. Baña amâde kıl ey divâne
Başka bir dâ'ire başka hâne

Olamaz hânede iki usta
İki arslan olamaz bir posta

ŞIFAT-I HÂLET-İ NİSVÂN-I HÂBEŞ

Ey simâ-yı dil ü cânîñ mâhı
Âteşistân dürriniñ şâhı

Habeşin kızları nâzende olur
Tavr-ı refîarî hoş- âyende olur

15. Bir iki fırka olur nisvânı
Bir siyâk üzre değil elvânı

90 a resim

90 b figür

91 a figür

91 b resim

- 92 a 1. Cümlelin muntehebi ol fırka
Ki olur cüsse gâyet yufka

Her gice bâkiredir zenneleri
Feth olunmazdır gencîneleri

Güiyâ gonça-i vaşlı utanur
Açılursa gice gündüz kapanur

Anlara Bint-i Hıtâyî dirler
Reng-i şâfilere hoş dilberler

5. Reng-i ruhsâreleri ahmer olur
Ahmer ile karışık esmer olur

Olsa da bir iki üç evlâdı
Yine bozulmaz imiş mu 'tâdı

Kâfirin hoşkası tılsımlı mıdır
Gaybden yâresi merhemli midir

Hikmetin söylemesem şüphe kalur
Dil-i zenpârede bir 'ukde kalur

Hükemâdan didi ehl-i idrâk
Bunların rahmi olur âteşnâk

10. Güiyâ şu 'leli bir mahzendir
Gice gündüz tutuşur gülhendir

Der 'akab yâresi elbet yetişür
Ol sebepten ki harâret tutuşur

ŞİFAT-I HÂLET-İ NİSVÂN-I YEMEN

Ey hınâ-yı sırr-ı engüşt-i cihân
Revnağ- rû-yı 'arûs-ı devrân

Yemen içre olamaz hüsn-i zenân
Ol taraftan Yemen iklimi yamân

15. Cümlesi haste beden-efgende
Teni nâzende değil nâzinde

- 92 b 1. Şanasın cümlesi müsteskidir
Anda bu hâlet-i bed- halkîdir

Hep zebûn cüsseli kuzgun hâlet
Hep şoluk çehrelî bozgun hey'et

Turur füttârı vaqûrâne şakîl
Cünbüş-i cismi za'ifâne 'alîl

Dağı şan'â-yı Yemende kânûn
Hânedan zennesi olmaz birûn

5. Gice hâmmâma çıkar ehliyle
Kubhunu şaklamağa bir hîle

Bu şifatlarla ki hep bedlerdir
İrzına cümle muqayyedlerdir

Çünkü cellâd-ı nigâh hûbân
Dâ'imâ adamı başdan çıkaran

Dil-rübâ olmayacak kim vire dil
Nice maqtûl ola yokken kâtil

Kime virsün dilini âşüfte
Kime zenpâre ola dilbeste

10. Cezbe-i hüsn o maḥalde nâyâb
Meyl-i şehvet neden eyler icâb

Cümle bed- çehre zenān u gılmān
Budur ancak sebep-i 'işmet olan

Sen de bu hüsn ile bir kez cānā
O diyāra gūzer itseñ farazā

Saňa cāndan hep olurdu bende
Kimi dehşet ile eyler secde

Kimi 'İsā kimisi dir Cibrīl
Şekl-i insānda olmuş tebdīl

15. ŞİFAT-I HĀL-İ ZENĀN-I MAĠRİB

93 a figür

93 b resim

94 a resim

94 b resim

95 a 1.

Ey Sitanbulda gezen serv-i sehī
Ki siyeh perçemi fes-i pādīshēhī

Maġribiñ zenneleri bed- rūdur
Bed- zebān bed hareket bed- hūdur

Tilmisān içre zenān u gılmān
Ol kadar cāhil-i zevk-i 'irfān

Gitse bir ehl-i nazar bīgāne
Schv ile baksa ruḥ-ı cānāne

5. Gözine mīl çeker ol küffār
Yere geçsün diyelim öyle diyār

Belī fisliler olur dānında
Bu reviş cümlesiniñ başında

Neyleyim zīnet ü ārāyişi yok
Ten-i 'üryānı hiç ālāyişi yok

Cum 'aya gitse daḥı sultānı
Fes ü ihrām iledir 'unvānı

Gerek ednā gerek a 'lā herkes
Bir beyāz burnus ile bir dal fes

10. **ZİKR-İ NİSVÂN-I CEZÂYİR TŪNUS**

Ey benim dāy-i revîş cānānım
Kahramānım gülşenim arslanım

Hoşcadır semt-i Cezâyirde nisā
Cümle pākīze- edā müsteşnā

O seri üzere ki altun tāsı
İşte başdan çıkarar hep nāsı

O kalemli fütā kaftān üzre
Sürinür gūşe-i dāmān üzre

15. Perdeden çıkısa eğer bir mahrem
Ölür üftāde-i deryā-yı 'adem

95 b 1.

Belī āşüfteleri me'zūndur
'Askeri cümlesine merhūndur

Dağı bir fırkası var pāyelidir
Hanmān şāhibi sermāyelidir

Dergehinde üserā-yı mālīz
Nice bir 'abd-ı siyāh-ı hūnrīz

Şehrīye ancak olur bahşende
Askerī kışmına itmez hānde

5. Tūnusūñ fāhişegānı çokdur
Belki hiç perde-i 'işmet yokdur

Fısk ile Mışra berāber akrān
Mısr-ı sāni dinilürse şāyān

ŞİFAT-I HÂLET-İ NİSVÂN-I HİCÂZ

Ay ki hâli hacet-i esveddir
Kâ'be-i hüsnüne olmuş benddir

Zen-i bed-çehre-i nisvân-ı Hicâz
Olamaz zîver âgûş-i niyâz

10. Cism-i lâğar dahı rû-yı esmer
Hüsn ü endâm u kelâmı bedter

Mekkeniñ gerçi nisâsı hoşdur
Sâ'iri toptolu ammâ boşdur

Hep gümüş tenli zenân-ı Mekke
Gümüş ammâ ki urulmaz sikke

Pâkdir 'ırzı değil âlûde
Olamaz fâhişe hiç ol sûde

Ne zemân Mısrıñ içinde ammâ
Olsa bir fâhişe-i bed- rüsvâ

15. Nefy iderler ânı tâ ol hâke
Ne revâ öyle maḥall-i pâke

96 a resim

96 b figür

97 a 1. Şimdi telvîş iden ancak o yeri
Ehl-i Mısrıñ giden âşüfteleri

'Arab-ı bâdiyeniñ nisvânı
'Ucbedir her revîş ü erkânı

Cümleniñ fi'li harîk-ı âde
Mekkedden tâ taraf-ı Bağdâde

Dökdürür cismine vesim-i mâ'yı
Ancak ânıfla bulur arayı

5. Cümlesi mâvi tudaqlı o nisâ
Hep münakkaş görünür sertâpâ

O alaca ten ile mâr gibi
Şanki mecmûa-i sülhâr gibi

Nice âgûşuna alsun dostı
Görinür cüşsesi kaplan postı

Sîneden tâ be-mahall-i ma 'hûd
Anda envâ-ı tezâhûf mevcûd

Nâfesi üzre yapar mümtâzı
Resm-i tavşân ile resm-i tâzı

10. Güyyâ fercine tavşân kaçıyor
Eñsesinden dağı tâzı uçuyor

Naşsı ol şüret-i bed-elvânıñ
Hoş gelür dîdesine 'urbânıñ

Ne o burnunda aşılmiş halka
Nice zîbâ görünür ol halka

O kabâ 'ilde gürûh-ı nisvân
Öyle bir mertebede 'âlî-şân

İki kavm eylese gavgâ-i cidâl
Evvelâ vaqt-i ser- âgâz-ı kıtâl

15. Çıkarur her biri bir duğter-i pāk
Giderirler āña her zīver-i pāk

- 97 b 1. Oturur her biri bir mahfelde
Çekilür nâfesi tâ evvelde

Hüner ol duğteri mahrûs itmek
Kaçmayub gayret ü nâmus itmek

Ol zemân ceng ü cidâli seyr it
'Arab içre o kıtâli seyr it

Hıfz için her birisi duhterini
Deve yanında virür hep serini

5. Gâlib olsa birisi âhir-i kâr
Eylemez fırka-i mağlûbe firâr

Cem ' olurlar o kızın yanlarına
Kırılır cümle kıyar cânlarına

Fırkadan kalmaya tâ kim bir ten
Kızı ol demde alur ol düşmen

Maḥfel içre o da gerden kırarak
Kavmine nâz ile gayret virerek

O zegârîr dinülen nağmesine
Cân virir fırka-i 'urbân sesine

10. Diyemem rahmet o aqvâm için
Cân vire on biñi bir â. için

Öyle 'usretli daḥı emr-i zevâc
Ṭalibiñ mālını eyler târâc

Her ki oldu iki kız babası
Oldu âniñ sebep-i iḥyâsı

Kızını isteseler çobânıñ
Dir budur kâ 'idesi 'urbânıñ

Yazalım mihr-i nikâhıñ evvel
Ṭalibi kâ'il olursa ne güzel

15. Evvelâ yüz deve vîrsün ammâ
Ola üstünde birer yük ḥurma

- 98 a 1. İki memlûk-ı siyeh çehre-i ḥûb
Vire biñ dâne daḥı zerr-i maḥbûb

On iki biñ koyun itsün peydâ
İki de esb-i küheylân-sîmâ

Ne kadar hısm u 'aşiretleri var
Her biriniñ dağı hil 'atleri var

Nice hil 'at yetişür her birine
Yok nihāyet o aķāriblerine

5. Görseñ ammā kızını bir kerre
Kara çingāne gibidir çehre

Bāhşūs istediğıñ duğter-i şüm
O 'aşiretde olursa ma 'lüm

Saīa dir duğterimiz pāk-i nihād
Dağı ecdādını eyler tā 'dād

Nesebi işte fülān biñt-i fülān
Nesl-i pākīzesi āl-i Sāsān

Viresin āīa meğer dünyāyı
Tā ki virsün saīa ol fahşāyı

10. Virir ol duğteri ammā çıplak
Ne belā başı açık yalın ayak

Bir kara çerge virir āīa cihāz
İster ammā kızına māl-ı Hicāz

Kağı milletde bu olmuş maşsūs
Kara pīrāhen ile gire 'arūs

Hüsni yok serveti yok bir hızlan
Adı ammā ki fülān biñt-i fülān

Cezbedir şehvete ancak bādı
Neyleyim silsile-i ecdādı

15. Ya 'ni ne mālı ne hüsni ola hem
Rūh-ı ecdādına bilmem ne disem

- 98 b 1. Dağı āyīn-i zifāf-ı duğter
Cümleden resmi 'acīb ü bedter

Kız ider bir deve üstünde karar
Aķrabāsı hep olur esbe süvār

Hāşm u havīşle gelür tālīb olan
Hamle eyler o 'arūs üzre hemān

Çıkar ardında nisā nāle-i günān
Cāmesin çāk iderekden giryān

Akrabāsı da gider sür 'at ile
Bir iki zenne tutar ücret ile

5. Zenneler hep kara cāme örter
Destine her biri bir tīg tutar

Rakş ider nāle-i feryād iderek
Hağdan şekve-i bīdād iderek

Esbi meydāne gelür ol zātın
Giydirirler āña hep ālātın

Şoñra şimsīr ile bir kağbe gider
Esb-i bīçāreyi bīñ pāre ider

Ben de bilmem bu nice mātemdir
Bu haqīkatde ğam üzre ğamdır

10. O sevāhilde Tarablus şehri
Anda cāri o mūbārek nehri

Zenni ol hākde mişli nāyāb
Olmasa çehrede ol kara niķāb

Cümlesi zevke olur hāhişkār
Bāğda her biriniñ hānesi var

Mevsim-i tutda çıkar seyrāne
Kocasıyla taşınur büstane

Qurd besler o ipekden nermīn
Qurtlıdır meyve-i vaşlı taħmīn

15. Böyle yaprak döşedi aħbāba
O harīri getüren dolāba

103 a figür
103 b resim

- 104 a 1. O nevāhīde o toprāğ üzere
Dürziler milleti var tağ üzere

Özge bir millet-i bed-kār u ħabīs
Qılmış ol hāk-i 'azīz-i telvīs

Meşreb-i zenneleri ferzâne
Şu taşur ma 'reke de yārâne

Nāzenin olmaz o gühistānī
Meyve-i hüsni belī yabānī

5. Görmüşüz biz def' aātile bunı
Zennesi tağda keserken otunu

Toğurdur iki piç sür 'at ile
Hem keser nāfesi ol halet ile

Ānı pīçide ider hırkasına
Yüklenür otun ile arkasına

Ağlamaz çeşmi o it oğlu it
Dağı gitdikce olur bir 'ifrīt

O cevānibde Şafad büldānı
Cümle bīcāzibedir nisvānı

10. Gerçi ol musakkaṭ re 'sim vaṭanım
Söylemez līk medār-ı edhenim

Ṭotalım olsa da hüsni ü ānı
Neyleyim hoşca değil erkānı

Suhen tenhā değil gūş-ārā
Olamaz ṭūṭī gibi şekker hā

Anda ammā bu 'acāib kânūn
Fuḳārası da alur dört hātun

Çünkü bir oṭalıdır hāneleri
Birbiri üzere yatur zenneleri

15. Birini çekse de isti 'māle
Cümle hasretle bakar ol hāle

- 102 b 1. Eylemez nevbete bir kerre nazar
Yine gāvḡā idemez 'avratlar

Dağı ol hıṭṭada bir bed 'ādet
Birisi kılsa cihāndan rihlet

Cümle mevlûdleri bundan nâşî
Kimi çarpık kimisi de şâşî

5. Zîşt olur hep zen ü gılmân-ı Dimişķ
Şanma hûsnâ ola nisvân-ı Dimişķ

Güher-bâr cesedi âteşîdir
Şîve-i zenleri hep Şâm işidir

Gül-i ruhsârî şular gonca iken
Biter ol tâze fidân üzere diken

Örtünür sâde kumaşî her zen
Var mı farkî kefen-i mevtâdan

Çāk olur perde-i ehl-i perde
Bāhüşüş mevsim-i hacc u cerde

10. Yeter zenpāreye amaç virür
Kîse-i muhtesibe bâc virür

Kayısı vaktinde ider bâğa revîş
Pestil eyler ânı Hacı Mışmış

Çünkü baş koydı ânıñ yaşdığına
Bağdı çākîde olan fıstığına

Didi kim bir sırra 'aklım kaldı
Bāğıma bir karı Şāmlı geldi

Zevķlerinden dağı bir şöhet var
İki ma 'nāya gider bir güftār

15. 'Avratı anda çağırsa ehli
Āna elbet diyecek Şāmlı

100 a resim
100 b figür
101 a figür
101 b resim

- 102 a 1. O nevāhîde bilād-ı hāverān
Hûsn-i nisvānı misāl-i hāverān

Kābil-i şîve değildir am mā
Vaḥşîdir hem-çü gazzal-i şāhrā

ŞİFAT-I HÂLET-İ NİSVÂN-I DİMİŞK

5. Ey meh-i yek-şibeh-i istignâ
Hucle-i pîrâ-yı 'arûs-ı dünyâ

Şâmîñ âşüfteleri bîgâye
Anda ifrât ile çok bed-mâye

Ehl-i 'işmetleri nâma 'lûmdur
Olsa en 'nâdir-ü kel-ma 'dûmdur

Bir iki hânesi var ma 'müre
Anda şâyed buluna mestûre

Anda bu 'âdet bed nâşâyân
Hep kapu üzre yatur fâhişegân

10. Bevil 'ucub kânde ki var bir kûbbe
Bulunur anda iki üç kaḥbe

Dergeh-i kûbbeye çârşeb aşılr
Anda ol fâhişe dâ'im başılır

Gider ol kûbbelere bîpervâ
Her biri mürdesin eyler ihyâ

Hâzret-i 'Âtikenîñ merḳadıdır
Cümle âşüfteleriñ mevrîdîdir

Bâḥuşuş maḳbere-i bâb-ı şaḡîr
Açılır anda nice bâb-ı kebîr

15. Ehl-i 'ırzı da o şehvetle gelür
Güyya ḳaşd-ı ziyâretle gelür

- 99 b 1. Yine ol zevḳe berâberdir hep
Bu ziyâret mi ticâret mi 'aceb

Hâbbezâ vesvese-i şeyṭânı
Ḳıldı kârḥâne mezâristânı

Nice eyler kişi bu kübrâyı
Yapmadan farkı mı var mevtâyı

Qurılır hāşılı bir ceng-i dirāz
İki cānibde iderler tek ü tāz

5. Şanki ol fırka-i bî 'aql u hüdā
İdecek sūr-ı zifāfı icrā

Arada bir iki ādem geberir
Dağı gitdikçe o fitne kabarrır

Nice bir merd kavī yārelenür
Nice bir esb-i rehī pārelenür

Urılır gāh kaz ā ile 'arūs
Gāhice tālîbi olan menhūs

Birbiriyle düşe pîçāpîçe
Hezl iken cedde döner bāzîçe

10. Sîmā-yı leyle-i vaşl u idhāl
Cem ' olur ol gice nisvān ricāl

Dizilür halka gibi hep şāf şāf
Öğleyin bezme çıkar tîg-i bekef

Koyalar çehresine ince nikāb
Başlaya rakşa meyān-ı ahbāb

Girdi şimşîr ile nāz u rakşa
Ah ol saçı uzun 'aklı kışa

Üstüne rakş arasında geleler
Tā ki şimşîri elinden alalar

15. Urmağa ol dağı olmuş me'zūn
Ki 'aşâyirde bu eski kânūn

- 99 a 1. Kiminiñ burnı düşer kanı akar
Kiminiñ desti kesilür şarkar

Bu sūrūr olmadı mātemdir bu
Buña şādī diyemem gāmdır bu

Allah Allah bu ne ikbāl-i cünūn
Ne ferhaddir ne düğündür bu düğün

Çünkü kühsarı bülend ü bālā
Olur elbette hevāsı ra 'nā

Şekl-i insānı hilāf-ı kânūn
Zerd olur çehreleri hem gülgün

5. Bulunur anda nice serv-i sehī
Sīmden cümlesiniñ var külehi

Gösterir halka faķať bir dīde
Dağı bir çeşmi kalur puşīde

Birisi görse o çeşmin bir gün
Şanki ol ādeme olur medyūn

Çizseñ etrāfına bir halka eğer
Kalur ol dā'irede tā mahşer

Tā ki bozsun yine ānı ol zāt
Ne taleb itse virirler iki ķat

10. Dağı var anda nice bed-āyīn
Öyle bir millet-i merdūd u la 'yīn

ŞIFAT-I HĀLET-İ NİSVĀN-I HALEB

Ey mūhimsāz-ı reh-i zen-dūstān
Çehre pūrdāz-ı nekāt-ı nīsvān

Halebiñ zenleri hoş sīmādır
Ya 'nī şehbā gibi hep şehbādır

Çünkü gāyetle hevāsı hoşdur
Olur elbette nīsāsı hoşdur

15. Ruhleri üzere nedir ol yāre
Berg-i gülde görünür sīm-pāre

- 104 b 1. Şu 'le-i hūsni cihān-tābıdır
Halebiñ her biri mehtābıdır

Tolmuş āşūfte ile her yānı
Bāḡuşuş andaki ḡummuş ḡānı

Bulunur bunda nice nāzende
Haleb anda ise arşın bunda

Ol kadar fâhişesi rüsvâyî
Şimdi tıldurdu bütün dünyâyı

5. Bir kumaşı birisi işletdi
Üstüne kîr ü kûsi resm itdi

Kendüye kesdi ânu entâri
Vâr kıyâs it revîş-i bi 'ârı

ŞİFAT-I HÂL-İ ZENÂN-I ANAṬOL

Ey talebkâr-ı şîfât-ı nisvân
Fâris-i ma 'reke-i zen-düstân

Ḳudemâ kârı zenân-ı Anaṭol
Câhil-i nev-revîş-şîvedir ol

10. Nâtirâşîde olur bed-girdâr
Her biri şanki dıraḡt-ı kûhsâr

Evvelâ ḡüsni ciğersûz değıl
Şâniyen şîvesi dildüz değıl

Ḥüsni yok şîvesi yok bir 'avrat
Meyl ider mi âfla ehl-i fiṭnat

Meyl iderse birisi ol veche
Yine hemcinsi ider bîşübhe

Cins-i ḡayvân da 'allâm-ı ḡuyûb
Gösterir birbirine cümleyi ḡûb

15. Bâḡuşuş vaḡt-i zifâf-ı duḡter
Nice âdetleri vardır bedter

105 a resim

105 b figür

106 a resim

106 b resim

- 107 a 1. Ya 'ni bîçâre 'arûsı şoyalar
Süreler cismine dürlü boyalar

Cümle alaca olur çeşm ü lebi
Çobanıkoya çıkan zât gibi

Ola sağdıcnı elinde karga
Ne eziyetler iderler ol murga

Cem ' olur anda o hem tab ' u hoş
Şanki tevhîd idecekdir ol kuş

5. Kıya meydâne o dem ol zâğı
Bestedir rişte ile ayağı

Murg-ı bîçâre eğer dirse kaç
Cümle birden diyeler Allah hak

Didiğni hak kelimeñi hak diyeler
Haclegâhe o ' arûsu koyalar

Bârekellah zehî nādânı
Zâdekellah behî hayvânı

Nice ' âdetleri var böyle şakıl
Baña düşmez âni itmek tafşıl

10. Bu cevâb-ı suhenim şâfidir
Ehl-i zevke şu kadar kâfidir

ZİKR-İ AHVÂL-İ ZEN-İ BAHR-İ SEFİD

Ey ki rüyunda siyâh hâlî
Olmuş ol baır-i sefide vâlî

Atalar kızları hep dilkeşdir
Burc-ı âbide bütün mehveşdir

Cânib-i baır-ı sefide güzer it
Atalar kızlarına bir nazar it

15. Kıbrışnı zenleri ammâ beddir
Belî gılmânları hoş bîhaddir

- 107 b 1. Şimdi ağızda gezen hep şakız
Anda bir günlük otursan câiz

Kân-ı âlât-ı şafâ şakızdır
Sen hemân zenlerine yüz kızdır

Dağı her bir atânın nisvânı
Başkadır câme-i şekl ü şânı

Aṭalar her biri bir bāğ-ı cinān
Anda nisvāmı bütün ḥūriyyān

5.

Zenni ḥūri daḥı ḡilmāmı melek
Bu nazarla aṭa firdevs gerek

Beli çok şü götürür vaşfa maḥal
Korkarım nāmem olur müstesḡal

Daḥı sā'irleri cümle bu siyāk
Değil itnāba maḥal bu evrāk

Fehm ider 'ārif olan imādan
Yetişür kaṭre bize deryādan

ŞİFAT-I ḤĀL-İ ZEN-İ İSPANYA

10.

Ey talebkār-ı nekāt-ı 'ālem
Bürka 'endāz-ı benāt-ı 'ālem

Zen-i İspanya bütün müsteşnā
Her biri velvele-sāz-ı dünyā

Ṭavr-ı endāmı güzel dilberdir
Cümleñi kāmēti bālā terdir

Nedir ol ten o vücūd-ı sīmīn
Māyesi berg-i semendir taḥmīn

Şanki incüyi eritmişlerdir
Ṭıynet-i pākine kātmışlardır

15.

Gonca-i vaşlı olur üşküfte
Cümlesi fāḥişedir āşüfte

108 a resim

108 b figür

109 a 1.

Neyleyim anda zenān mafīdir
Erleriñ şehveti hep ḥalfīdir

Zen ü ḡilmāñıñı isti 'māle
Ehl-i mağrib gideler her sāle

Ehl-i Fas hep o maḥalde tolmuş
Anda mağribli define bulmuş

ZİKR-İ AḤVĀL-İ ZEN-İ İSLĀMBOL

5. Ey terāzende-i ma 'müre-i nāz
Vay nevāzende-i gühvāre-i nāz

Revnaḵ rü-yı cihān-ı İslāmbol
Genc-i ḡilmān u zenān-ı İslāmbol

Zen-i dünyāya budur māye-i ḡüsn
Çehre-i 'āleme pīrāye-i ḡüsn

Ümm-i dünyā didi Mıṣra ḡudemā
Şimdi ammā bu 'arūs-ı dünyā

Virdi bu şehre cenāb-ı ḡallāḵ
ḡüsn-i ḡılḡat ile ḡüsn-i aḡlāḵ

10. Āb-ı hākiñde nedir bu ḡālet
Yā hevāsında ne bu ḡāşiyet

Penbedendir ten her mevlūdu
ḡoncadandır ruḡ-ı sürḡ-i ālūdu

Şanki a 'zāsı elvān tertīb
Penbenden ḡoncadan olmuş terkīb

İşte iḡlīm-i nezāketdir bu
Menşe'-i zevḡ u zārāfetdir bu

Ya 'ni her ḡurda-i esbāb-ı şafā
Bu maḡalden olur evvel peydā

15. Hoş gelür ol reviş-i nādīde
Āña dünyā çalışur taḡlīde

- 109 b 1. Bir deḡil kim ola taḡlīde sezā
Her biri başḡa reviş başḡa edā

'Ālemiñ çünki budur mu 'tādı
Bir maḡalde ki ola ābādı

Ne ḡadar olsa 'imāret-i mümted
Çoḡalur ehl-i şafā ehl-i ḡarred

Her biri bir reviş eyler icād
Her gün olmaḡda nezāket müzdād

5. Olur erbāb-ı şanā 'at-māhir
Olur envā '-ı tefennün-tāhir

Bed gelür tab 'ma rāh-ı kudemā
Görinür çeşmine ol bāb-ı fenā

Bāhuşuş kim bu sevād-ı a 'zam
Oldı mecmū 'a-i cins-i 'ālem

Çünkü hem Zühre bunuñ aḥteridir
Zührevī olsa zenānı yeridir

Nedir ol velvele-i nāz u niyāz
Nedir ol tarafa edā-yı mümtāz

10. Nigehi āfet-i cān-ı 'işve
Suḥeni şu 'le zebān-ı 'işve

Daḥı bu şehriñ içinde cānā
Bir iki fırka olur nev 'i nisā

İdelim cümlesini zıkr ü beyān
Tā ki temyīz ola nīgān ü bedān

Cümleyi birbirine kılma kıyās
Bir midir seng-i siyehle elmās

Evvelā fırka-i ehl-i perde
Ki görünmez daḥı hiç maḥşerde

15. Ya 'ni ol fırka-i erbāb-ı büyüť
Derc-i sīm içre yatan yakūt

110 a resim

110 b resim

- 111 a 1. Goncadır şişede olmuş maḥrūs
Tūtüťdir şanki kafesde maḥbūs

Her biri Meryem 'imrānıdır
Ḥāzret-i Rāi 'aya şānıdır

Değmemiş tırresine bād-ı şabā
Görmemiş rüyini ḥurşid aślā

Şāhib-i ğayret u nāmus-ı vakār
Hānesinde oturur leyl ü nehār

5. Dāhi bir fırkası şāhib-i ħarde
Görinür zāhiri ehl-i perde

Şekl-i 'işmetde gezer āşüfte
Hey 'et-i muşşenede ālüfte

Giyer envā ' libās-ı zīnet
Şanki bir serv-i muraşşa ' kāmēt

O mücevher çiçek ol ħallī nefīs
Her biri ğıbtā-ı rūḥ-ı belkīs

O felāṭunī yefī ferrāce
'Aql-ı insānı verir tarāce

10. Āh o ger-nāmeli ol debdebeli
O mücevherli o elmās küpeli

Ḥüsnüne böyle virince zīnet
İder ol demde şikāre niyet

Bir iki cāriye ardında revān
Tolaşur çārsūyı dükkān dükkān

Öyle nāzende yürür ḥaste gibi
Ayağı birbirine beste gibi

Kağı dükkānda ki maḥbūb oturur
Şīve ü nāz ile ol semte yürür

15. Dir āña bilmek içün aḥvālīñ
Var mıdır hiç baña uygun mālīñ

- 111 b 1. Māl yatğın ise hiç gösterme
Baña cānım çelevi kīrlenme

Gel seniñle idelūm aḥz u 'itā
Çıkar endāzeñi evvel cānā

Bu rumūz ile o māhe tokunur
Her sözi fi 'l-i günāha tokunur

Bu suhen ile açar ol gonca lebi
Ne kadar olsa da maħcüb çelevi

5. K rpecik ol kınalı parmaklar
 nı Őeyt n o zem n parmaklar

Sineden  f a a ılsun b st n
G re b st n n i inde pist n

Şayd ider  akıbet ol c n nı
G t r r h neye elbet  nı

K fl-ı derg hı değildir memh r
Bir anahtara olur mu maħŐ r

Kocası yok olası div ne
Gice niŐfinda gider d kk ne

10.

K r   kesbinde gezer b  ere
Ne bil r neyledi ol mekk re

Gel r aħŐ m evine ol hayv n
LoŐmadan Őofira yatur b derm n

Yine   ars ya gider vaŐt-i Ő her
Bu h r Ő ile ider   mr  g zer

H rlaŐur halk ile d  im ol it
G nde maŐr fu iki aŐ a simit

 alıŐur herkese z lim bulaŐır
D  im  maħkemelerde  olaŐur

15. G nde bi  d rl  yalanlar Ő yler
Her yalana  asemull h eyler

- 112 a 1. V h medy nu olan m fl se v h
Pen e-  Ő rde d Őm Ő d b h

BaŐk n emv l- ra mu adder h li
Ne bil r evdeki baŐk n m li

M l-  K runa da ı m lik olur
Bu siy k  zre yine s lik olur

Gelse dükkânna farazâ sâ'il
Yaş olur iki gözünden sâ'il

5. Zevkî ammâ ki ider hâtûnu
Dâ'imâ zevk u şafâ meftûnu

O meşakkât ile dükkândadır
Bu da dostı ile seyrândadır

Ĥırtâ ĥûn gibi gerdişler ider
Sâ'iriñ nef'ine gûşişler ider

Ya yedi seccâde cehennem içine
Mâlî cem'eyleti ancak piçine

Ne zemân zevk idecek o telvîs
Tâ ki bu şama'-ı māl-ı ĥabîs

10. Gice ârâm idecek bir sâ'at
Anda da görmeye rû-yı rahât

Âñîa biñ guşşâ bulur ol kâfir
Görmeye tâ ki şafâ-yı ĥâtır

Evvelâ dir hey ağam sultânım
Seni hiç görmeğe yokdur cânım

Söylesem rişte gibi söz uzanur
Öyle ağalığa göñlüm bulanur

Qalması ĥânedâ yağır balıñ
Yandı dükkâmı 'aceb bakkalıñ

15. Niye miskîn gibi şavulduñ be ĥerif
Ay ne şalkım şaçak olduñ be ĥerif

- 112 b 1. Beni küsdürme amân nolsun bu
Şonra vallâhi barışmam âbû

Qonşumuz işte tekerlekçi kıızı
Qoşu yapırdı âñîa ol kekezi

Âh o cânım araba zevraklı
Bütün altunlı güzel revnaklı

Bu da sînemde benim dâğ olsun
Be seniñ başıña toprağ olsun

5. İsterim bir araba tã o siyãk
Ciğerim yoksa beni eyle talãk

Ânı yapıdırmağa elbet muhtãc
Ne kadar olsa o nekbet muhtãc

Öyle ben şervete hızlãn mı disem
Öyle insãna da hayvãn mı disem

Dağı bir fırkası bãzãr içre
Dã 'im aşüfte gezer kãr içre

Gözleri sürmeli yumuşak yüzlü
İki çeşmiñ süzerek hoş sözlü

10. Bunlarıñ bir bölüğü bedterdir
Her biri şür u şerr-i mahşerdir

Sīmã yaşlı ola bir 'avrat
Kuru 'unvãn ile gelür mi zīnet

'İtirşãhī süre ol bed-rüye
Rastıklar çeke ol ebrüye

Koya enva '-ı 'ilãc humara
Tã kızılık bula ol bed çehre

Gösteren rospuyı çün çehresidir
Mevkī'-i nazara-i âvãresidir

15. Birbirine ne zemãn hışm eyler
O fevãhiş bu kelãmı söyler

113 a 1. Bire çingãne kılıklı cãdũ
Be kedi fişkıcı sürtük rosbu

Ayağımda seni itmem pãbũç
Tarlãm içre olamazsın havuç

Bire tağ üstü bütün bãğ olsun
Şu benim dostlarım şağ olsun

Dağı bir fırkası oldu peydã
Sevici zümresi dirler cãnã

5. Değil eslâf-ı nisâ hâletidir
Bu nisâ-yı halefiñ bid 'atidir
- Dil virir birbirine 'aşık olur
Vaqt-i vuşlatda dağı hîle bulur
- Lafzı ol âletiñ olmaz tañrır
Bir lügazla meğer olsun tâ 'bır
- Halli bu mısra ' ile ol kârıñ
Nâzı bıkdırdı beni dildârıñ
- Her kim ammâ ki buña sâlikdir
Tab 'i pâkîze olur nâzıkdir

10. Mâ'ili bu revîş-i zîbânıñ
Ehl-i 'irfânlarıdır nisvânıñ
- Görinür gerçi ki fâhiş bu eşer
Sâ 'ir ef'âle göre ehven-i şer
- Olamaz tab '-ı zükûra mâ'il
Birbiriyle geçinür velhâsıl
- Cân virir her biri ma 'şûkasına
Nigeh itmez dağı hiç başkasına
- Bunda ammâ ki hilâf-ı ma'rûk
'Aşıkıñ üstüne çıkar ma 'şuk

15. Birbirine iderler nâz u niyâz
O edâlar o kelâm-ı mümtâz

- 113 b 1. Nâzeninim güzelim gülçidem
Göñlüm eğlencesi nûr-ı dîdem

Merhabâlarına ay dördânem
Hoş kademler seni gözler hânem

Serv-i nâzım hoş edâlı hânım
Âh a hercâyî bakışlı cânım

Bülbülüm ben safîa hey gülgoncam
İki bâzûsı gümüşden külçem

5. Nerede kaldıñ a 'ömrüm vārı
Pek 'azîz eylediñ âh dîdārı

Qılmadıñ hiç ayak altına nigāh
Beni ferdāya mı şaldıñ eyvāh

Bizi urduñ mı yine divāra
Çıktı mı ipliğimiz bāzāra

Yine nolsun o edā-yı bîgāne
Bizi atdıñ mı yine yabāne

'Öd ağacı ise ismiñ a cānım
Benim adım dañı âteşli hānım

10. Saña gül penbe diyen ehl-i niyāz
Didiler ismime de şu 'le-i nāz

Saña gülğonca didilerse eğer
Baña da bād-ı şabā söylediler

Böylece birbirine nāz eyler
Ba 'de kārına āgāz eyler

Şöyle fehmi eylemişim bu kārı
Ki neden bunlara oldu sārı

Ġālība gördiler envā '-ı zükūr
Oldılar birbirine hep mecbūr

15. Tabi 'î gayretli olan ba 'zı ünās
Qıldı bu fi 'l-i ġarîbi ihdās

114 a figür
114 b resim

- 115 a 1. Tā ki müstağnî bulunsun erden
İmtinān çekmeyeler dilberden

Şanma kim birbirine mecbūruluk
Bize itdikleri ancak körlük

Hiç ne kâbil göñül olsun tebrîd
Ola taḥkîka müşābih taklîd

Yine gördükde güzel oğlanı
Meyl ider hüsüne elbet cām

5. Ehl-i ʿirfāna o yollar şapadır
Kimisi hāi'za kimi gebedir

Birbiriyle geçinsün gitsün
Ânı hâk birbirine baış itsün

ZİKR-İ EFRENC-İ BİLÂD-İ İSLÂM

Ey leb-i mu'cizesi ʿİsâ-dem
Gonca-i tâze fidân-ı Meryem

Hüsni ü ân ehl-i nisâ-yı Efrenc
Her biri hüsni ile olmuş bir genc

10. Didesinde nigeḥ-i mestâne
Şanki bütḥānede bir meyḥāne

Nedir ol elbise-i günāgün
Nedir ol ḳad o nihāl-i mevzün

Sevdiğin Rûm ola yâ Efrenci
Sâ'irin hüsüne değmez renci

Başılursañ ol güzellerle başıl
Aşılursan da Frengiye aşıl

Hep kilisâ-yı vişâli açık
Âña ammâ ki giremez her fâsık

15. Sâde-rû olmalı zenpâreleri
Anda hiç olmaya müyüñ eşeri

- 115 b 1. 'Ayıbı vardır şevḳdir Efrenciñ
Müydan pâk idemez ol genciñ

Bed olur müy ile ḥâşıl o maḥal
Güiyâ şûf-ı siyehde bir la 'l

Şanki ol ḥâleti ḳaşden eyler
Ḳutusu üstüne bâğa ḳaplar

Zulmet-i müy-i siyehle o maḥal
Böyle teşbihi olursa ne güzel

5. Güyiyâ çeşme-i âb-ı hayvân
Zülemât içre hemîşe pinhân

Anda bîçâre küsi pinhândır
Şanki ormanda yatur tavşandır

Çünkü perverde-i İslâmboldur
Sâ'ir Efrencce göre ma'kûldur

ŞİFAT-I HÜSN-İ ZEN-İ MİLLET-İ RÛM

- Ey kilisâ-yı bilâ nâkûsı
Millet-i 'İsevîniñ nâmusı

10. Zenne mâ'îlsin a 'ömrüm vâri
Sevdiğin Rûm kıızı olsun bâri

Meşreb-i ehl-i şafâda zîrâ
Duğter-i Rûma izin var cânâ

Cilve-i gencînesi Rûm kızlarıdır
Hep nisânîñ dahı fâ'izleridir

Nedir ol ince meyân-ı nâzik
Nedir ol gonca-i dehân-ı nâzik

Nedir ol nâz o kelâm-ı dilkeş
O temâyül o hırâm-ı dilkeş

15. Nedir ol kâmet-i serv-i bâlâ
Nev fidân-ı çimen-i şun'ı hûdâ

116 a figür
116 b resim

- 117 a 1. Anda oy gamze-i mestâne nedir
Nedir ol cünbüş-i bîgâne nedir

Âña maḥşûş o tegâfûl o edâ
Âña mevķûf o tekellüm o şadâ

Dil uciyla o hurûfi icrâ
Şîvelerle o kelâm-ı ra'nâ

Dürr-i şehvâr-ı kelâmı dizilür
Şanki ağızına gelince ezilür

5. Diline gelse de bir harf-ı şakıl
Fem-i pâki ânı eyler tahtıl

Deheni terbiye eyler suheni
Ki murabbâ-yı suhendir deheni

Her biri nâıkalı tûftir
Kuş dili anlara meşrûftir

Diye biñ nâz iderek gonca-lebi
Hâzretiñ bade içresin selebi

Tolular bos ola boslar tolsun
Sen hemân iç a pasam 'aşk olsun

10. Cân kıatar nâz u edâsı câna
Toğrusu böyle gerek cânâna

Eski muğallım dahı olsa kâpılır
Görse ol kâfiri zenpâre olur

Kıı 'a-i cismi serâpâ mevzûn
Şanki bir mışra '-ı ra 'nâ-yı mevzûn

Çalışur anları taklîde zenân
Yetişür anlara fâhr u 'unvân

Nedir ol kâmet u âlâ o hırâm
Cümlesinde o münâsib endâm

15. Sürinür yerle berâber yağa
Dil-i 'uşşâkı tâ kim yağa

117 b 1. O pür nişâmı hûdûs bir yana
O reviş o kırlış mestâne

O revişler nola göflüñ vâri
İki engüş t ile ol reftârı

Yoluna şanki döşendi âteş
Yanacaktır ayağı ol mehveş

Şanasın râhine kalb-i 'uşşâk
Dökilüb eyleyecekdir iħrâk

5. Ne kıadar fâ'ik ise gılmânı
O kıadar hûbter olur nisvânı

Lîk gûlmânı olur ehl-i 'inād
Bunlar ammā ki ider 'āşıkı şād

Başılur her ne kadar serkeş ise
Şuyı yumuşak ne kadar âteş ise

Amān ey gonca-dehān gül memeli
'Āşıkıñ ağlar iken gûlmemeli

Kime çıkdıñ 'acabā ey hūrşîd
Kime şarıldıñ ayā nār-ı ümmîd

10. Kāngı bulaşığa çamur olduñ
Kāngı kārḥānelere nūr olduñ

Kāngı yazuda yazılmış ismiñ
Kāngı dillerde çizilmiş resmiñ

Orta mālı mısın ey rūḥ-ı revān
Kimedir ortada bu genc-i nihān

Āh kim çıkdı bu Kızkalesine
Kimleriñ uğradı top güllesine

Kāngı zātıñ bu gāzālîsi 'aceb
Kimedir 'arşa-i ḥālîsi 'aceb

15. Tütalım ismine dirler koḳona
Ya o saçında 'aceb ol koḳona

118 a figür

118 b resim

119 a 1.

Ḥākpāye sürinür kuşağıñ
O daḥı būs idecek ayağıñ

Kınalı destine eyler gıbṭa
Al al oldu kızıl yumurṭa

Fitnesin hoş-rübāsın kāfir
Ben de bilmem ne belāsın kāfir

Rūḥsın yoksa perîsin bilmem
Meryemiñ sen de nesisin bilmem

5. Beñzemez millet-i Rūma cinsin
Hürisin añladığım yâ cinsin

ŞİFAT-I HÂL-İ NİSÂ-YI ERMEN

Ey fer-ıyâb-ı şafâ-yı vuşlat
Âhû-yı deşt kazâ-yı vuşlat

Ermeni zenleri hep bed etvâr
Anda kalmış kudemâsı reftâr

Teni bed şivesi bed şöhbeti bed
Tavrı bed câmesi bed hey ' eti bed

10. Nedir anda o vaqûrâne revîş
Kızlarında dahı pîrâne revîş

Hele oğlanları olmaz dil-cû
Tolmuş ol çehre-i nâpâkine tû

Şimdi anlarda nice zât-ı pelîd
Revîş-ı Rūma iderler taklîd

Bir zemân kargâ ider bu kârı
Kebke taklîd idicek reftârı

Böyle gûş eyler iken ol hayvân
Kendü reftârını kıldı nisyân

15. Ne o reftâr-ı kadîme sâlik
Ne bu reftâre de oldu mâlik

- 119 b 1. Eylesiñ her ne kadar cehd-i cehîd
'Öd ağacı ola mı şâh-ı beyîd

Gürbe sa ' y itse demâdem fârazâ
Ola mı üç mu 'allâda hümâ

Olalar târik-i taklîd-i gavî
Kubbeniñ üstüne tûrmaz kürevî

Zenleri meşreb-i gîlmânî gibi
Dem-i vuşlatda mülâyim çelebi

5. Açılır goncası her bûlbûle de
Tolanur tûrresi her sünbûle de

Giceler vakti be-şekl-i zanķoç
Gezer oynar nice berzānī ķoç

Rūmdan duķter alur zenneleri
Tā ki ta 'līm ideler şīveleri

Lūgat-ı Rūmu ķo itsūn taķşīl
İde mi gūşt-i zebān tebdīl

Ĥayyeden hiç ne zemān bal aķsun
Dilini eşşek arısı şoķsun

10. Kūmķapu yangını oldu mūştēd
Sergeziñ ķalpağı yandı bemedēd

O noķut topu ķabuķlu baķla
Yemeden seyri zarar dır 'akla

Daķı Rūm peççe alur her iķbār
Bāb-ı menķūse seraydār yapar

Tā ki meşķ eyleye andan suķeni
Öğrene şīve-i nāzik deheni

Fā'ide şol ķadar eyler iķbār
Ki seraydār olur anda sırdār

15. Ne zemān ķārsūya gitse ol ķōr
Ola bekçi ķarmanda Kırķor

120 a figūr
120 b resim

121 a 1. Şimdi ammā ki daķı bu millet
Cins-i Ĥırvata da ķıldı rağbet

Ĥapusunda nice ķor Ĥırvatı
Nice kısrak ile bāğlar atı

Gōreler öyle güzel 'ifrāti
Çarpılır ķūsnūne ehl-i beyti

İşte bārūd ile nār oyunu
Ĥurda ışmarlamadır ķoyunu

5. Cümleñiñ böyle değıl bed eñeri
Bulunur nice kişi zādeleri

ŞIFAT-I HÂLET-İ NİSVÂN-I YEHÛD

Ey belâ-yı zeğal ü hâşş-ı cihân
Nigehi seng-i meħakk-i nisvân

Bed liķādır zen-i murdâr-ı Yehūd
Cümle müħişdir o kavm-i merdūd

Ten-i nāpāki beyaz behçeti yok
Berf helvâsı gibi lezzeti yok

10. Müyü zerd ü ruħı zerd ü teni zerd
Vahşeti millet-i Moskovdan eşed

Vuşlata olur iken hâhişkâr
Dir iken işte kaçar mālım var

Taht-ı zânide diye ol mel 'ün
Ay baña kıyma 'azîz başıñ için

Bize hep zenleri ehl olmuş iken
Zen ü ğilmânı da bezl olmuşken

İşte bu 'ukdede vardır şübhem
Baña hal olmasdır emr-i ehem

15. Müslümânıñ yeyemez loķmasını
Nice bir ğüfte-i nāpuhtesini

121 b 1. ZİKR-İ AHVÂL-İ ZEN-İ ÇİNGÂNE

Ey şitâbende-i meydân-ı heves
Hayme berdâz beyâbân-ı heves

Karadır rû-yı zen-i çingâne
Anda sîmîn olamaz cânâne

Ba 'zı ğilmânı bulunur zîbâ
Bed olur zenneleri sertâpâ

5. Dil kara çehre kara çerģe kara
İki dünyası kara ol fukarâ

Ḳocasına idicek nāz o köpek
Rû-yı nāpāke tutar bir ḳıl elek

ZİKR-İ NİSVÂN-I BİLÂD-I RÛMELİ

Ey şehinşāh-ı ḳazā-yı sīnem
Gūşe pīrā-yı serāy-ı sīnem

Rûmeli zenleri şekl-i ḥürî
Zen-i İstanbula beḳizer ṭavrı

10. O semen ten ile rû-yı gūlfām
Birbirine mütenāsib endām

Ṭavr-ı ʾirfāna bütûn māʾildir
Terbît eylemeḡe ḳābildir

Sükkerīn sözler ile velḥāsıl
Eylemek ānı mürebbā ḳābil

Söz uzar cümleyi ḳılsam tā ʾdād
Daḡme-i ḥüsn ü behādır o bilād

ZİKR-İ AḤVÂL-İ ZEN-İ ARNABÛD

15. Ey ḥırām āver bāḡ-ı naḡvet
Nigehi sīne-i şikāf-ı āfet

122 a resim
122 b figür
123 a resim
123 b figür
124 a resim
124 b figür
125 a figür
125 b resim

- 126 a 1. Arnabūdun zenni ḡub-rûy olmaz
Ṭavrı zıbā ḳaddi dīl-cûy olmaz

Cābecā olsa da ḡüsn ü ānı
Bed olur ḳā ʾide-i erkānı

Bed olur gerçi o milletde zenān
Hoş olur anda ḡürūh-ı ḡilmān

Arada işve pesendi bulunur
Nice bir serv bülendi bulunur

5. Neyleyim mûhiş olur nağmeleri
Her kelāmında olan ğunneleri

Ba 'zı tārhte gördüm yazmış
Bunlarıñ aslı 'Arapdan azmış

ŞIFAT-I HÂL-İ ZENÂN-I BOŞNAK

Ey heveskâr-ı visâl-i Boşnak
Olmasun hasret-i ğamla başıñ aķ

Vahşidir tab '-ı zenân-ı Boşnak
Mâr-ı zenpâreye virmez tırnak

10. Var zenânında nice müsteşnâ
Nice bir ğonca-i pāk-i zībâ

Bulunur dağı meyân-ı ğılmân
Nice bir dilber-i pākîze civân

Olmuş ammâ ki bütün bu millet
Tab '-ı ahlâķına ğâlib hiddet

Güiyâ fıtratı her a 'zâsı
Âhen ü âteş idi eczâsı

Görmemiş tıynet-i âteş-i zâyı
'Unsur-ı bād u turâb u mâ 'î

15. Olma hâk-i kadem ol bir bâde
Kendüni yaķsun o âteş-zâde

126 b 1. ZİKR-İ AĦVÂL-İ ZENÂN-İ TATAR

Ey ki mir 'ât-i cemâl-i mergüb
Olmuş âyine-i her zîşt u hûb

Zen-i Tatar olamaz vaşfa sezâ
Canavar çehreli maymun sîmâ

Cümlesinde o müşâbih hilķat
Anlarıñ cinsine maķşûş hâlet

5. Olsa biñ âdem içinde pinhân
Yine sîmâsı ider ânı 'ayân

Zenleri bed dahı erkekleri bed
Birbirinden bilemem kaçgı eşed

ŞIFAT-I MEDH-İ ZENÂN-I GÜRCİ

Ey ki şahrâ-yı dile şîr jeyân
Ten-i nermîni pamukdan arslan

Mihr ü meh yüzli zenân-ı Gürci
Üç eflâk sa 'âdet burcı

10. Nedir ol cāzibe-i hoş-rübā
Nedir ol çeşm-i ruḥ-ı müsteşnā

Kāse-i ḥüsni deǵildir lebrîz
Lîk olur cāzibesi şü rengîz

Az ise ḥüsni o miqdār olsun
Kuvvet-i cāzibesi vār olsun

Virmiş ol kavme Cenāb-ı Hallāk
Vāye-i zeyûr-i ḥüsni aḥlāk

Eylemez kimseye ḥatır-şikenî
Merḥamet pîşe olur merd ü zennî

15. Zen ü ḡilmānı saña rām olmaz
O hümādāne kişi dām olmaz

127 a resim
127 b figür
128 a resim
128 b figür
129 a figür
129 b resim

- 130 a 1. Māl ile rām idemezsin heyhāt
Māl-ı Kārūnı da virseñ bizzat

Mekr illā ola bu ḥud 'a ile
Ya 'nî şayd eylesin ḥîle ile

Çünkü riḵkatlũ olur pũrinşāf
İstemez kim ola ādem itlāf

Āh idũb sızlayasın ağlayasın
Belki bunufla işi sağlayasın

5. İde gözyaşına şāyed riḵkat
Eyleye nā 'il-i zevk-i vuşlat

Alamaz tĩr-i figān-ı āhı
İstemez hedm-i biñāullāhı

Şanma bu millete bir beñzer ola
Bu cihān içre meğer Çerkes ola

ŞIFAT-I HÜSN-İ ZENĀN-I ÇERKES

Ey ruḥı dĩde-i rũbā-yı ḥurşĩd
İşvesi ğıbtā fezā-yı nāhĩd

10. Çerkesiñ kızları mehpāre olur
Anda 'aşık ne isterse bulur

Leb ü ruḥ olmuş iken meyhāne
Dĩdeleri olsa nola mestāne

Naḥl-ı vālā-yı kaddi muḥkemdir
Şanki māh yüzine bir süllemdir

Āña dü pāy-ı nazarla çıkılır
Dĩde-i ḳalb ile ammā bākılır

Çünkü yāḳūtĩ bir āteş o tudāğ
Oldı 'aksi dil-i 'uşşāḳa dü dāğ

15. Mihr ü mehden teni olmuş taḳtĩr
Nice olsun o ten-i pāke nazĩr

- 130 b 1. Gürciden gerçi ki bunlar zĩbā
Gürciniñ cezbesi çokdur ammā

Cümlesi perde-nişĩn-i 'işmet
Pāk-i dāmendir o yektā millet

Pāk olur maḥşalı pĩş ü pesi
Şevb-i 'ırzında bulunmaz lekesi

Ṭab' -ı vālaları pākīze ḥiṣāl
Cümle cüyende-i ḥayr-i ef'āl

5. O ṣadākat o ṣahāvet o edeb
Nedir ol fiṭrat-ı kudsī meṣreb

Şanma bu millete bir beḫizer ola
Bu cihān içre meġer Gürci ola

ẒIKR-İ BA Ẓİ EZMİLEL-İ TERSĀYĀN

Ey feridūn-ı serīr-i naḥvet
Ġamzesi nāmezd-i her millet

Zeni bed çehre olur Boġdānıñ
Ḥüsni yok ḥāsılı ol büldānıñ

10. Alma āġūşa zen-i Bulġārı
Cümleniñ aqbehidir murdārı

Baḫma nisvānına hiç Ḥırvatıñı
Pāk ise meṣreb-i ṭab' -ı zātıñı

Ne kadar dilber ise ġılmānı
Bed olur tā o kadar nisvānı

Belī o lābüde nisā nāzıkdir
Ṭab' -ı ırfānları var müdriktir

Ten-i gülbergi olur eşküfte
Jāleden bād-ı şabādan ḥaste

15. Nāzenin meṣreb olur nāz-āyīn
Cāmeḥāb içre ider nāz u enīn

131 a resim

131 b resim

132 a figür

132 b resim

133 a figür

133 b resim

- 134 a 1. Naḥl-i ḳaddi uzun ammā ḳısalur
Āh' āşık nefsi ile aḫılur

ŞİFAT-I HÂL-İ ZEN-İ MİLLET-İ LEH

Ey nigāh-ı meded ehl-i fesād
Zülfî zünnār-ı meyān-ı zühhād

Leh nisāsı hep olur müstesnā
O güzel tal 'at o kıdd-i bālā

5. Yürüdükce o meyān-ı mümtāz
Söyledikce o dehān-ı mümtāz

Her biri fenn-i zināda usta
Cān virir maḥşalı zen-dūsta

Gerçi nāzıkdir o pākīze beden
Neyleyim aşlı Yehūdilerden

ZİKR-İ NİSVÂN-I GÜRŪH-I NEMÇE

Ey ruḥ-ı şem 'a-i deyr-i ruhbān
Ġamzesi bütke-de-i paṭrikān

10. Nemçeniñ zenleri nāz kıutısıdır
Hep nisā zümresiniñ cādüsıdır

Anda nolsun o ten-i billūru
Nedir ol şac siyāh semmūru

Öyle nāzik o vücūd-ı pākī
Kır-i vehm ile açılır çākī

Bilür ancak ki ne tendir ol ten
Ol güli bāğçe-i āğūşa diken

Naḥl-i ālet itdi kıdd-i servīsi
Fem-endāze bunuñ rāvīsi

15. ŞİFAT-I KUBḤ-I ZEN-İ MİLLET-İ RUS

- 134 b 1. Ey kilisā-yı dālālet-i āyın
Vey çelīpā-yı ḥabāset-i tezyīn

Bed olur cümle zen-i millet-i Rus
Şarı yüzli māvī gözli menḥūs

Kiminiñ cismi beyāz qar gibi
Zāhiri öyle şoğuk mār gibi

Belī fercinde harāret vāfir
Şanki şeytān ocağıdır kāfir

5. Muktezā-yı eşer-i āb u hevā
Tutuşur bātını her şubḥ u mesā

Habeşiler gibi bunlarda daḥı
Bākire olur idi seyyibesi

Zāhiri olmasa ammā bārid
Olmasa ṭab '-ı mizācī fāsīd

Şu 'lelendikce o nār-ı şehvet
Anıñ itfāsına muhtāc elbet

Ol sebep cümleleri fāhişedir
Hey 'et-i çehreleri mühişedir

10. Gice gündüz olamaz fāşılası
S..... ḥā'ızası ḥāmilesi

Zāniyi bulmaz ise bir qarı
Söndürür buz ile ol murdārı

Zen için anda hiç olmaz gavḡā
Müşterekdir 'alenen anda nisā

Bu sebep artmada çingāneleri
Bāḥuşuş andaki piç ḥāneleri

Anda dā'im bir iki biñ kaḥbe
Birisi anlara şāḥib-i rütbe .

15. Tā gelen zāniye ide ikrām
Eyleye anlara taḫsīm kīr ām

135 a resim
135 b figür
136 a figür
136 b resim

- 137 a 1. Āfiā şehriñleri gelmez her bār
Ehl-i diḥkānı gelür leyl ü nehār

Her sene mîriye eyler teslîm
Dühezâr-ı pîç-i berâ-yı tâ 'lîm

Anda ne 'âr u ne nâmûs u ne dîn
Her ne eylerse sezâ-yı taḥsîn

Dâ'imâ âletde ola ol bed nâm
Çâk ide karnını kîr-i islâm

5. ZİKR-İ AḤVÂL-İ ZEN-İ EFRENCE

Ey zenaḥdânı kıvıl elmadır
Meyve-i bâğçe-yi 'İsâdır

Hoşçadır ḥüsn-i zen-i Efrence
Ten-i şâfileri sîmîn külçe

Anda muḥkemdir esâs zînet
Dürlü dürlü o libâs-ı zînet

Anda bâzîçe-i gûlmân mühmel
Ancak anlarda zenân müsta 'mel

10. Bu daḥı ḥâric-i âyîn-i beşer
Toğurur zenleri ekserde beşer

O diyârın da budur mu 'tâdı
Şan köpek yavrusıdır evlâdı

Kaḅı piçe meme virsün o köpek
Sîmesinde memesi altı gerek

O ecilden çoğalur ol mel 'ûn
Milleti cümleden olmuş efzûn

Nice âyîni ḥarîk-ı 'âda
Bâḥuşuş şimdi olan gavgâda

15. Mînnet ü ḥamde sezâdır bârî
Birbirine düşüren küffârî

137 b 1. Bu da ḥaḅḅıñ ne güzel bir işidir
İşte toğmuz derisi it dişidir

ŞİFAT-I HÂL-İ ZEN-İ İNGİLİZ

Ey ki hâl-i siyehi Hindistân
Türresi milket-i Efrencistân

İngilizîñ zenni hoş sîmâdır
Hoş edâ hoşça revîş-i zîbâdır

5. Dağı alı güle şad renk virir
Deheni bülbüle âhenk virir

Cümlesi pâk-ı tabî'atdırler
Mâ'il-i zîver ü zînetdirler

Nedir ol tañtana-i ârâyîş
Serlerinde nedir ol ârâyîş

Tılsım-ı genc-i nihânı bozılır
Âfia el urmadan evvel çözülr

ZİKR-İ AHVÂL-İ ZENÂN-I FLEMENK

10. Ey belâ-yı dil-ehl-i ferheng
Olma meyyâl-ı zenân-ı Flemenk

Flemenkiñ revîş-i nisvânı
Bed olur gâyet ile erkânı

Za 'ferânî hep olur çehreleri
Cezbeden zerrece yok behreleri

Zen ü gılmânı dağı hep bedter
Cins-i murdâr Yehûda beñzer

Gerçi hep zenneleri âşüfte
Neyleyim kâra değil şâyeste

15. ZİKR-İ HÂL-İ ZEN-İ DÜNYÂ-YI CEDİD

138 a resim
138 b figür
139 a resim
139 b figür
140 a figür
140 b resim

- 141 a 1. Ey hırâmende-i bâğ-ı ümmîd
Bâğçe-i şîvede dünyâ-yı cedîd

Yeñi Dünyâ zenni bed şürettir
Şekl-i hayvânda bir 'avrattır

Ṭıflı rahminde yedi mäh ṭurur
Şanki yılda iki def'a ṭogurur

Çoğu ammâ yaşamaz mürde olur
Cânı yok cüsseleri ḥurda olur

5. Olur ammâ ki cimâ 'a ṭâlib
O zebûn cüsseye şehvet gâlib

ŞADED-İ GÂİLE-İ EMR-İ NİKÂH

Ey ṭalepkâr-ı şafâ-yı ervâḥ
Kerem it olma heveskâr-ı nikâḥ

Nesl içün arada bir âletdir
Ṭab '-ı hayvâna hemân 'âdetdir

Saîa virseler eğer 'azrâyı
Duḡter-i Kayşer ile Kisrâyı

10. Düşme bu miḡnete dünyâda iken
Ḳayde bâğlanma ser âzâde iken

Dimiş eslâfda olan Nâbi'-i pîr
Böyle ḡayriyyede kılmış ṭaḡrîr

Ne belâ bir zenne maḡşûr olmak
Tâze zevḡ eylemeden dûr olmak

Sen daḡı meh gibi ṭaḡvîl eyle
Her gice menzili tebdîl eyle

Ola her bâğçede bir lâle saîa
Her maḡalde daḡı bir ḡâne saîa

15. Olasın dâr-ı cihân içre bekâr
Olma ammâ ki hemîşe bîkâr

141 b 1. Ben de bilmem nice ba'zı hayvân
Ola bir 'avrata maḥşûş her ân

Bâḥuşûş bir zen-i bed sîret ola
Bed-şemâ'il ola bed ḥilkat ola

Ṭab'-ı nâpâki ola hem kıskanc
Dermende vire şad miḥnet ü renc

Gitse biçâre eğer bir yâne
Bir gice kalsa bürün-ı ḥâne

5. İde biñ dürlü āña rüsvâyı
Başına zindân ider dünyâyı

Sâde-rû gelse āña bir miḥmân
Dir yıkıl git be sefih puşt oğlan

Cân ü dilden çağırur yangın var
Eyleye ehl-i maḥalle ihzâr

Çıka eflâke sadâ-yı gavgâ
Ola ehliyle misâfir rüsvâ

Nice miḥnetleri var sîne- güdâz
Söylesem nâmem olur dūr-ı dırâz

10. Bâḥuşûş ḥâmile olsa kâfir
Āña kuş südü gerekdir ḥâzır

Cümle ma'dûm olan eşyâ ister
Ya'ni mağz-ı ser-i 'anka ister

O fiğânlar o yalanlar ol nâz
Āh öldüm diyu mûḥiş- âvâz

Tövbeler eylemeyim erle oyun
Girmesün ḥâneme erkek koyun

Nezîrler tekkelere kurbânlar
Her geçen sâ ' ile ol ihsânlar

15. Kocasına diye var hey şaşkın
Bir iki dāye getür hey miskîn

142 a resim

142 b figür

- 143 a 1. Dāyeler hādîmeler 'avratlar
Düstlar cāriyyeler nekbetler

O kıyāmet o figān ol ğavgā
Rûz-ı maḥşer gibi bir vāveylā

Sen de cāndan o zemān uşanasın
Hānede zelzele var şanasın

Bir de bir piç atılır meydāne
O daḥı başlaya hem efgāne

5. O zemān müjdeciyānı seyr it
Sen hemān şurre ile dilsîr it

İbtidā zāhir olan güdük şüm
Andan olduĝu daḥı nāma 'lüm

Der ' akab gelmez ise kühvāre
Maşa başında olur şad pāre

Ol zemān diñle maḳām-ı fenni
Ninni yavrum ninni cānım ninni

İki gözüm bebeĝi yavrucuĝum
'Ömrümüñ maḥşalı yavrucuĝum

10. Hele illā o gelen tebrîke
Tab '-ı sevdāyı gelür taḥrîke

Bir taraıdan kapu eyler taḳ taḳ
Bir taraıdan çocuk eyler vaḳ vaḳ

Ol zemān olsa kişi sevdāyı
Terk ide gā ile-i dünyāyı

Terk ider anlara māl u hāne
Cān atar qahr ile Hindistāne

Cem ' olur hānede biñ mübtezele
Sen mühimmātı yetişdir ' acele

15. Kimisi dir ki fülān nesne getir
Kimi şerbet kimi bilmem ne getir

- 143 b 1. Çocuğa indi havāle bire git
şeyh efendiye imāma haber it

Cānı var mı āña yokdur dimeğe
Vah yazıklar çekilen bu emeğe

Böyle böyle nice biñ miñneti var
şanma biçāreleriñ rāhatı var

Rind-i 'ārif düşe mi girdāba
Koya mı kendüni bu dolāba

5. 'Ārife berbüt olur sermāye
Olamaz leylesi biñ leylāya

'Ākile maḥz-ı tecerrüd lāzım
Zāt-ı Īsā gibi olsun dā'im

Bu tecerrüd ise sultānlıqdır
'Ārife māye-i 'irfānlıqdır

Bu vücuduñ heves-i leylası
O vücuduñ sebeb-i eşkāsı

'Ukalā gerçi ki helvā yidiler
Evde bir dānesi lāzım didiler

10. NEBZE-İ KİŞŞA-İ HAMMÂM-I NİSÂ

Diñle ey mâ'il-i peygâm-ı nisâ
Şive-i kişşa-i hammâm-ı nisâ

Ne fezâhatler ider ol zümre
Dâhil-i halvet-i hammâm içre

Ne 'aceb tākātı var hammāma
Tā seherden oturur aḥşāma

Bāḥuşuş şive-i meşşāteləri
Âl çaķşurlı o dellākeleri

15. Âh o pākize beden nātūrlar
O ayak üzre gezen billūrlar

144 a 1. Şırmalı boğçaları koltukda
'Uķde olmaz mı dil-i 'aşıķda

İki endāze boyu na 'lınlar
O edālar o güzel āyınler

Evvelā perdeyi eyler şadçāk
Şoñira hammāma olur bir dellāk

Her biri fenn-i edāda usta
Şabr u tākāt vire ḥaķ zen-dūsta

5. Çıkara şive ile pīreheni
Vire hammāma ziyālar beḍeni

Görinūr 'aks-i ruḥı kurnada
Karş-ı ḥurşid gibidir deryāda

Çöze gīsūyı istiğnāsı ile
İki engüş-t-i mūḥennāsı ile

Kınalı parmağı gīsūlarda
Şāḥ-ı mercān gibidir 'anberde

aplamış cismini ol şac-ı siyāh
řeb-i deycūrda kalmıř ol māh

10. Cism-i 'üryānı ki bir kıt 'a-i nūr
řanki bir pāresi olmuř mestūr

Peřtamāli o kadar ince kumaş
Ki ider gizlediği nesneyi fāř

Sīnesinde o turuncu memeler
Bāđ-ı hūsnünde olan cimcimler

Ekřerisi belī mūhiř görünūr
Memeler yerle berāber sūrinūr

Neyleyim olsa dađı hūr-i melek
Memeler şarkar iken a.... dek

15. Sanasın her birisi yağ tulumu
İşte erbāb-ı řafānın ölümü

- 144 b 1. Bāhuřuř hāmile olsa faražā
Ānı hey 'etde iderler rūsā

Görinūr dīdeye bir mūhiř iř
Yaraşursa ne güzel şarnına şiş

Otura gūřelere hānımlar
Anlara sā'iri şaşmerlik ider

Turşılar fākiheler şerbetler
Đapuřurlar ānı ol nekbetler

5. Kimi řandīl uçurur şabundan
Gösterir her biri bir dūrlü fen

Lifden kimi yapar sahte řaķal
Đoparır ol biri ānı tel tel

Đas ile kimi sođuķ şu serper
O dağı çehresine ot çarpar

Başına kimi giyer bir kîse
Tās ile kimi döner iblîse

Peştamālını belinden o kıpar
O birisi de āña böyle yapar

10. Her birisi açılır her yanı
Kandasın kıanda a kîr-i zānî

Bir düğün şanki o hāl-i muzhık
Ancak ol ortada surna eksik

Cem ' olur ortada āşüfteleri
Turre şeklinde ider fütālari

İder ahvāl-i zükûru tezkîr
Beline ol turreyi eyler kîr

Ba 'zı bî 'ār olıcak bir usta
Maşlağı dağı alurmuş düsta

15. Hândeler virmek için ahbāba
Uydurur lûleyi ol mizāba

145 a resim

145 b figür

146 a 1. Böyle bāzîçe iderken āhîr
Bir de bir 'arbede olur zāhîr

Her birisi atılır meydāne '
Kimi na 'lını kıapar merdāne

Kimisi kil kıutusu kimisi tās
Gire mābeyne-hūmāda hānnās

O zemān seyr idesin gavgāyı
Baş başa saç saç bir rüsvāyı

5. Kimisi dir be gidi külhānî
Kimisi dir bire 'arsız zānî

Bir direkliyi beğenmez cânıñ
Balabân iskelesi limânıñ

Yine hasret ile beñziñ şolsun
Benim ammâ ki yine hamd olsun

Düstlarım cümlesi müsteşnâdır
Kimi beğdir kimisi pâşâdır

Cümlesi şırma bryıklı mehler
Hep tosun dâ-yı güleş eşbehler

10. O dañı dir ki be var hey zükkâm
Bize mi sevdiceğim bu yordam

Bize gösterme yeşilli allı
Be zavallı hepimiz bir hallı

Seniñ de pâbücuñ atıldı dâma
İki çıplak yakışur hammâma

Böylece birbirine v 'az eyler
Dañı fâhiş nice sözler söyler

Çıka hammâmdan o dem hânımlar
Ruğlerinden ter ile kan tamlar

15. Gösterir her birisi tal 'at-ı mäh
Diye nâñurları mâşallah

146 b 1. Pister-i nâza yatur ol gönçe
Tura câriyyeleri el pençe

Yağlar gâliyeler 'anberler
'Öd ağacı ile ol micmerler

O figânlar o edâ-yı mümtâz
Âh bayıldım diyu ol şîve ü nâz

Elli câriyye tutar pîrencheni
Giye biñ minnet ile câmesini

5. Nāzlar 'arbedeler debdebeler
O mücevherler o elmās küpeler

Cāmekānda oturur tā aḥṣām
Tā ki tekmül ola ālāt-ı nıẓām

Çıka ḥammāmdan ammā ḥaste
Ṭavrı nāzik revīṣi āheste

İde biñ ṣīve-i nāz ile ḥırām
Ḥaste reftār u ṣikeste endām

Āh nolsun o edā-yı saḥte
Buḥfa 'ārif ola mı dīl beste

10. Ne bu tezvīr-i tekellūf bu edā
Ḳapılır mu buḥfa erbāb-ı hüdā

Ehl-i idrāke bütün boş görünür
Bīmizākāna belī ḥoş görünür

Ne ḳadar itse nıẓām u 'unvān
Ḥoşdur andan bize bir sāde civān

CÜMLE-İ EHL-İ MAḤALLE VE İMÂM

Ey heveskār-ı reh-i zen-düstī
Saḳın elden giderirsın postı

15. Böyle bir kāra olunca 'āzım
Gündüz olmaz gice gitmek lāzım

- 147 a 1. Çünkü ey ṣāḥib-i 'akl u ferheng
Giceden eyü bulunmaz pūzeveng

Varma şöhretli olan ustalara
Ya 'ni dillerdeki āşüftelere

Görmüşüz çok 'acemi zenpāre
Giceler dāma düşer bīḳāre

Ḳapılır şīve-i cānānelere
Gider ol mūmli olan ḥānelere

5. Cāmeḥāb içre niyāz eyler iken
O niyāz ol perī nāz eyler iken

El uzatmışken ānūñ ḥoḳḳasına
Būlbūli söyler iken ḡoncesine

Alur iken heves-i taḳbīli
Sūrmedān içre şoḳarken mīli

Āşinā olmadan evvel fenine
Ki henüz ḥaṇçeri ḳorken ḳınına

Bir ḳıyāmet ḳopar ol eṣnāda
Özge bir fitne çıkar ol cāda

10. Semt ehālisi gele meydāne
Ak şaḳal ḳara şaḳal çingāne

Bir telāş ile ḳapu çat çat ider
Kimisi çıkşaḡa hey fāḡiše dir

Ḳapunūñ ḥaḳḳasını tutmuş imām
Ḥābdan şimdi uyanmış sersām

Belde işkenbe fener elde 'asā
Şekl-i destārı perişān ammā

Diye tecvīd ile Sübhānallāh
Semtimiz böyle değildi eyvāh

15. Dir ki çık hey dīni yok ḥātun
Hey gidi zātı ḥabīs mel 'ūn

- 147 b 1. Çık be hey zānīye hey fācire çık
Çık be hey fāsıḳa hey sāḡire çık

Bize bu fi 'l-i zinā menhīdir
Celdeler şimdi saḡa şer 'īdir

Alayım mahkemedən i 'lāmıñ
Qalmasıñ hiç bu maħalde nāmıñ

Çıksun ol zānī o dinsiz kāfir
Qapuda işte cemā 'at hāzır

5. Kimisi dir ki be hey sultānım
'Arabī var ise dir yā cānım

Şıq şıq hey kāfire biñt-ül-kāfir
Şıksun evden görelim biz qatır

Ehl-i keyfiñ biri dir hey cānım
Havfım ancak ki budur sultānım

Bize yarın bu reviş cāri olur
Hāneden hāneye hep sārī olur

Bir çuvala qoyalım yārın ānı
Bahre bāri atalım lāşesini

10. Her biri bābda bir fitne ider
Türk ise şavt-ı kerīhi ile dir

Çıh be hey ğahfe utanmaz toğñuz
Ben külāhımda tağınmam boyñuz

Çelebi hānede vāh dir ağlar
Eli ditrer dağı uçkur bāğlar

Bel şoğukluğuna uğrar çelebi
Havf ile çatlar o nāzik dü lebi

Fāhişe 'ārif ise bir kerre
Qudemādan ise bu kār içre

15. Dir imāma ne gelişdir bu geliş
Gel benim hānemi eyle tefiş

148 a resim

148 b figür

149 a 1. Hāneye dāhıl olunca o fakīr
Yandırır destine birkaç manķır

Gelür ol hāce efendiye neşāt
Cürmüni afv ile eyler iskāt

Diye ol 'āleme baķ şu 'aķla
İftirādan bizi yā Rāb şaķla

Gördiñüz mi ne 'aceb ey ihvān
Ne muşibet ne belā bu bühtān

5. Görmedim 'aybını bu hātunuñ
Lekesi var mı 'aceb şabunuñ

İşte bigāne değilmiş oğlan
Kuru ağaca bulaşdırmam ķan

Şāliha 'avrata bu 'arbede çok
Şarığımda leke var anda yok

Sen daķı söyle a hātun gel çık
Saña āyā ne olur bu oğlancık

İde āşüfte o demler feryād
Bir taraftan ider imām imdād

10. Tañrınıñ zālimi şirret gidiler
Baķ benimçün ki ne helvā yediler

Halamıñ işte bu bekār oğlanı
Ben ķucağımda büyütdüm ānı

Sizi berbād iderim billāhi
Mazlūmuñ yerde ķalır mı āhı

Yakayım başıma bir eski ķasır
İşte ķādı ile dīvān-ı vezīr

Yine evvel gibi şevķinde olur
Çelebisi ile zevķinde olur

15. Hep döner hāneye sıfr-ul-keffeyn
Olur ammā ki imām zülkarneyn

149 b 1. **BEYT-İ NAKŞ-I DİGEH-İ AŞÜFTE**

Ey nisā zümresiniñ mecbūrı
Saña fâş eyleyeyim mestūrı

Ba 'zı âşüfteleriñ rüsvāsı
Kimseden kalmayacak pervāsı

Cündiyān uçkuruna beyt yazar
Şırma ile āña incü de dizer

5. Bir iki beyt idelim biz inşād
Meşreb-i zānī bunuñla ola şād

MÜFRED

Ṭılsım-ı 'uqde-i digehim düşvār
Ānı hal eyleye ibn-i dīnār

DİĞER

İşte 'ömrüm kişi kaç yaşında
Bellü olur bu geçit başında

10. **DİĞER**

Dahme var bunda ve lîkin muḥkim
Raşd olmuş āña mār-ı digehim

DİĞER

Girmesün bu yola yek-dīde olan
Bir 'amîk çāhe düşer belki amān

DİĞER

15. Bir lügaz var şu varakda mücmel
Kişi kan ağlar idince ānı hal

150 a 1. DİĞER

İşte bunda derebegi oturur
Her geçen yolcuyu hapse götürür

Bu iki mısra 'ı küstâhâne
Bir tebrik ola zen- düstâne

DERBEYÂN-I ZARAR-I FARÎ-I CİMÂ '

5. Ey zinâ-pîşe esîr-i şehvet
Âhenîn-tîşe dilîr-i şehvet

Kim bir lezzet için elinşâf
Mâye-i nakd-i hayâtı isrâf

Nutfedir revnak-ı rû-yı insân
Cism-i hayvâna medâr-ı dermân

Nutfedir mâ-i hayât-ı inşâ
Ki olur andan dahı bir cân peydâ

Nutfedir madde-i cânîñ tende
Netekim şu 'le gibi her revganda

10. Nutfedir şu 'le-i her revgan-ı cân
Çok yaşarlar o sebebden nisvân

Her kim olursa cimâ 'a tâlîb
Tiz olur anda zevâl-i kâlib

Her kim eylerse cimâ 'ı pîşe
Rûhu a 'zâsı düşer teşvîşe

Quvvet-i cismi olunca muhtel
Âñia teslîf olur envâ 'ı 'ilel

Evvelâ çehrede kalmaz revnak
Âñia za 'f-ı başa olur mülhak

15. Nice 'illet dahı eyler hamle
Nikris ü fâlic ü ra 'şe nezle

- 150 b 1. Rû-yı râhat göremez hiç ol ten
Pîr olursın civânide iken

Bāhuşuş sevmediği olsa o zāt
Tiz olur kām̄eti elbet iki kāt

Bāhuşuş halvet-i hammām içre
Gerden-i 'ömre bu keskin erre

Didiler vaqt-i cimā 'u ilāc
Kişi ne tok ola ol dem ne de aç

5. Didi loqmāna da bir evlādı
Ki cimā 'ıñ ne kadar mu 'tādı

Oğluna didi o 'akl-ı evvel
Yılda bir kerre olursa ne güzel

Didi bu şabra ben itm̄em tākāt
Ki benim tab 'ıma gālib şehvet

Didi babası a 'ömrüm vārı
Ayda bir kerrecik olsun bārı

Didi şabr eyleyemem bu 'amele
Bārı her haftede bir kerre ola

10. Virmedi haftede bu kārā rızā
Didi ol pīr-i ma 'ārif pīrā

Nutfedir māye-i hūsn ü ānıñ
Sebeb-i feyz-i hāyat-ı cānıñ

Telef it istediğiñ miqdār it
Cān seniñdir ne iderseñ var it

ŞADED-İ FEZLEKE-İ MANZŪME

İşte ey tūrfa-i belā-yı cānım
Her zemān guşşa-i fezā-yı cānım

15. Kayd-ı fermānıña oldum münkād
Didiğiñ nām̄eyi kıldım inşād

- 151 a 1. Nāme ammā nice bir nām̄e-i pāk
Hānmān-süz şu 'ūr u idrāk

Suhen ammā ne güherdir o suhen
Güher ammā ne güher dürr-i 'Aden

Nola takrîzini kılsam tanzîm
Nâfesinde kendü keser tıfl-ı yetîm

Bu selâset ile bu nazm-ı nefis
Bu talâkat ile bu şî'r-i selîs

5. Zen-i dünyâyı getürdüm kâre
Dâme düşdi yine ol mekkâre

Ne belâdır ne çataldır bu iş
Bir alay fâhişegâni tefîş

Emdiğim süd anadan mehd içre
Geldi burnumdan inan bu kerre

Zenneler sırrına mahrem değilim
Öyle Havvâlara Âdem değilim

Tab'ı çalâkime bir zor itdim
Zen-i dünyâyı kapatdım gıtdim

10. Bir belâdır bu ki bunda dâ'im
Hâtır-ı yâre ri'âyet lâzım

Ben de tezvîr-i mezâyâ bilmem
Râst gūyum ki müdârâ bilmem

Ya'ni her milleti vaşf eyler iken
Kalemim diğkat ider söyler iken

Ne suhenden geçebildi âhır
Ne idebildi fedâ-yı hâtır

Çâk iken nutka zebân kalemim
Oldı dembeste dehân-ı kalemim

15. Bu tefekkürle nice bir nükte
Mehdendişede kalmış hufte

151 b 1. Kalemim söylemesün harf-i haṭā
Belki bir zülfe değer bād-ı şabā

Leb-i cānāneyi pek ter geçdim
Hāṭır için daḥı çok yer geçdim

Ne kadar nazmına kıldım 'acele
Şanma kim harf-ı haṭā bunda ola

Oldı bu nāmeye icāz-ı muḥil
Ne daḥı şıklet itnāb-ı mūmil

5. Muḥtaşarca görünür kaṭre gibi
Cāhiliñ çeşmine bir zerre gibi

Kaṭredir her suḥeni deryādır
Zerredir her varaḳı şahrādır

Ümmehāt-ı suḥen-i fikr-i selef
Olmadı böyle dürr-i pāke şadef

Bunca bir söz ebesi zāt-ı reşid
Böyle bıkı eylesünler tevliḍ

Buñā şimden gerü taḳlīd olmaz
Olsa da nā'il-i ümmīd olmaz

10. Kaṭre almaḳ gibidir deryāmızdan
Zerredir mäh-ı şeb-i ārāmızdan

Bir çerağ evvel olursa sūzān
Yakmak andan nice biñ mūm āsān

Benim ol şu 'le-i firūz-ı 'irfān
Nūr u zulmetgede-i nükte- verān

İ 'timād eyle ki benden başḳa
Kimse kādır olamaz bu nuṭḳa

Bāhuşūş ma 'rifet-i her millet
Baña ancak bu virilmiş hālet

15. İmtizāc oldu ṭaba 'ımla milel
Virdi bu hāli baña 'azz ü cel

- 152 a 1. Gāhice bir 'Acem-i nādire sāz
Şanasın meskat-ı re'sim Şirāz

Gāhice bir mütekellim 'Arabī
Olurum gāhice şehri çebebi

Beni her cins şanur cinsinden
Ne zebāndır ne dehendir bu dehen

Men hakikatde ne cin ne insim
Şekl-i insānda rūḥ-ül-ḳudsüm

5. 'Ārifim ehl-i dil-i āgāhım
Maḥrem-i dāhil-i ḥalvetgāhım

Şanma pervāne gibi me'yūsum
Āşinā-yı cürm-i fānūsum

Men o sirkeşte-i deşt-i ḥarmān
Zerredir çeşmime kām-ı dü cihān

Öyle memnūn belāyım farazā
Başıma ebr-i belā bāl-ı hümā

Öyle me'lūf belā-yı derdim
Elemān dirsem eğer nāmerdim

10. Yine şad-çāk olacak sīnemdir
Yine kan ağlayacak dīdemdir

Öyle bir mertebede maḥzūnum
Tolu peymāne gibi dil-ḥūnum

Cāhile bāde baña ḥūn-ı ciğer
Bu gālaṭ hükmüfī çarḥıfī kim ider

Şubḥ-ı ümmīde bakar maḥrūmum
Gede-i gamda yanar bir mumum

Olurum cânım ile sūzide
Eylemem kimseyi hiç rencide

15. Atmadım murg-ı merāmı ağa
Kaçmadan el mi değer komaga

152 b 1. Bunca miḥnetler ile nāşādım
Yine düşmen gözine pülādım

Pehlivānım belī āhen-i cânım
Pençe-i 'aşkda bīdermānım

Ola yā Rab be Meryem be Betül
Çeşm-i cānānede nāmım maḳbül

Hātime olsa sezā-yı taḥsīn
Bu Zenānnāmeye lāfz-ı āmīn

SONUÇ

18.yüzyıl, Divan Edebiyatı'nın sosyal koşullardan da etkilenecek yerini ağırdan ağıra yeni bir anlayışa terk etmeye hazırlandığı bir geçiş dönemi özelliği taşır. Bu dönemde hem klâsik şiirin geleneksel anlayışını şiirinde barındıran, hem de yer yer bu anlayışı delmeye çalışan birçok sanatçıyla karşılaşmak mümkün. Bu sanatçıların eserlerinin tanınması, incelenmesi, sözü edilen geçiş devresinin koşullarını anlamayı kolaylaştıracağı gibi, söz konusu olan şâirlerin de daha objektif bir değerlendirmeye anlaşılabilmesini mümkün kılacaktır.

Enderûnlu Fâzıl, bu yapı içerisinde kendisini gösteren sıra dışı bir şâirdir. Onun şiirinde klâsik şiirin kuvvetli izlerine rastlanmakla birlikte, bu yapıya direnmeler ve alışlagelmişin dışına çıkma eğilimleri de sıklıkla göze çarpar. Fâzıl, bir Divan şâiri olarak edebiyat tarihçilerinin ifadelerine göre ikinci sınıf bir sanatçı olabilir ve hatta şiirlerinde şiirin nezâketini zorlayacak bir üslûba da yönelmiş olabilir. Fakat Zenânnâme'de de görüldüğü üzere Fâzıl'ın şiirlerinde dönemin sosyal yaşayışını, zengin dil özelliklerini, folklorik unsurları yansıtan güçlü çizgiler de bulunmaktadır.

Ayrıca Fâzıl Bey'in yer yer 17.yüzyılın büyük üstatlarını taklit eden bir söyleyiş olduğu örneklerle tespit edilmiştir. Bununla beraber söylemek gerekir ki etki altında kalmak, sanatçının eserlerindeki orijinaliteyi tümüyle gölgelemektedir. Zenânnâme'de ahlâkî anlayışı zorlayacak; Divan şiiri inceliğinin kaldıramayacağı söyleşiler de bulunmaktadır. Fakat bu durum hiçbir şekilde şâirin edebiyat tarihi içindeki yerini ortadan kaldıracak, edebî kıymetini tümüyle zedeleyecek bir ölçüde değildir.

Bireysel konuların, sosyal yaşamdaki gerçekliklerin şiire taşınmasında Fâzıl Bey dikkate değer bir üslûba sahiptir. Hatta dönemin sosyal yaşantılarından bazı kesitleri yansıtmaları açısından belge niteliği taşıyan bölümleri de

bulunmaktadır.Bütün bu nitelikleriyle hem Fâzıl Bey'in üslûbu hem de Zenânnâme daha kapsamlı bir edebiyat incelemesine imkân tanıyacak şekilde bol malzemeye sahiptir denilebilir.

BİBLİYOGRAFYA

I. KİTAPLAR VE MAKALELER

Akbayar, Nuri: “Osmanlı Yayıncılığı”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul, İletişim Yayınları, s.1680-1696.

Arıkan, Ziya: “**XVIII. Asır Şâirlerinden Fâzıl-ı Enderûnî**”, Basılmamış Mezuniyet Tezi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1945.

Banarlı, Nihad Sami: **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C.II, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1998.

Bardakçı, Murat: **Sarayda Gece Dersleri**, İstanbul, Gür Yayınları, 1992.

Birken, Andreas, Hans-Henning Gerlach: **Tarih Atlası**, Mantis Verlag, Almanya, 1999.

Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996.

Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri, “Enderûn’lu Fâzıl”, C.VII, Ankara, Ötüken Yayınları, 1985.

Çakmut, Feza : “**Hûbânnâme-Zenânnâme’nin Minyatürleri**”, Basılmamış Bitirme Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 1975.

Develi, Hayati: **Evliya Çelebi Seyahatnâmesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.

Dilçin, Cem: **Yeni Tarama Sözlüğü**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983.

Duman, Musa: **Evliya Çelebi Seyahatnâmesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.

Fatin: **Hâtimetü'l-Eş'âr**, İstanbul, 1271.

Gibb, John: **A History Of Ottoman Poetry**, C.IV, London, Luzac, 1905.

Hayat Mecmûası, “200 Yıl Evvelin Güzelleri”, İstanbul, Sayı:20-21, Mayıs 1960.

İpekten, Halûk: **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1994.

Kabaklı, Ahmet: “Enderûnlu Fâzıl”, **Türk Edebiyatı**, C. II, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 1983.

Kalpaklı, Mehmet: **Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999.

Kocatürk, Vasfi Mahir: **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara ,Edebiyat Yayınevi, 1970.

Koç, Mustafa: “Fâzıl (Enderûnlu)” **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s.438-439.

Koçu, Ekrem R.: “Fâzıl Bey”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C.X, İstanbul, 1965.

Küçük, Sabahattin: “Enderûnlu Fâzıl”, **İslâm Ansiklopedisi**, C.XI, Diyanet Vakfı Yayınları, s.188-189.

Levend, Âgâh Sırrı: **Divan Edebiyatı**, İstanbul, Enderûn Kitabevi, 1984.

Muallim Nâci: **Esâmî**, İstanbul, 1308.

Bursalı Mehmet Tahir: **Osmanlı Müellifleri**, C.II, İstanbul, Meral Yayınevi, 1972.

Pakalın, M. Zeki: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.I-II, İstanbul, MEB Yayınları, 1993.

Pala, İskender: “Fâzıl (Enderûnlu)”, **İslâm Ansiklopedisi**, Diyanet Vakfı Yayınları, C.III, s.274-275.

Pala, İskender: **Divan Şiiri Sözlüğü**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1995.

Renda, Günsel, “Batılılaşma Döneminde Minyatür Sanatı ve İlk Manzara Resimleri”, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara, 1974.

Mehmet Süreyya: **Sicill-i Osmânî**, Haz. Nuri Akbayar, C.IV, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.

Mehmet Ataullah: **Tarih-i Şânizâde**, C.I., İstanbul.

Şentürk, A.Atilla: “Fâzıl-ı Enderûnî”, **Osmanlı Şiiri Antolojisi**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s.633-635.

Tokmakçioğlu, Erdoğan: **Osmanlı Kadın Âlemleri**, İstanbul, Geçit Kitabevi, 1991.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, “Fâzıl”, C.III, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1976.

Yeni Türk Ansiklopedisi, “Fâzıl Enderûnî”, Ötüken Yayınları, C.III, İstanbul, 1985.

Yöntem, Ali Cânib: “Fâzıl”, **İslâm Ansiklopedisi**, C.VI, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınevi, s.529-531.

II. ZENÂNNÂME’NİN ARAP HARFLİ BASMA NÜSHALARI

1. Süleymaniye Kütüphanesi, Hüseyin Kâzım, nr. 192, 1286.
2. Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, nr. 686, İstanbul Matbaa-i Âmire, 1253.
3. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, nr. 1247, İstanbul, Ali Rıza Efendi Matbaası, 1286.
4. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, nr. 2011, İstanbul, Ali Rıza Efendi Matbaası, 1286.
5. İslâm Araştırmaları Merkezi, nr. 39493 END.H, 1255
6. İslâm Araştırmaları Merkezi, nr. 37736 FAZ.D, İstanbul Ali Rıza Efendi Matbaası, 1286.
7. Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Arap Harfli Basma Eserler, nr. K.20241/2, 1255.

III. ZENÂNNÂME’NİN LÂTİN ALFABESİ İLE YAPILAN BASKILARI

1. Beyazıt Devlet Kütüphanesi, nr. K.42450, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1945.
2. İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi, Haz. Ercümend Muhib, nr. 110249 FAZ.H, Yeni Şark Kitabevi, İstanbul 1945.

Ek-I. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Kitaplığı, nr.5502.

ز نامه نامه

منت اول خانه حکمت کاره	زن دنیای ابدی کاره
هفته قیدی ذکور و انثایی	ابتدا ادم ایبه مدای
اندک دیر دی او صاحب قدرت	افسوسه گذر شهرت
الری اغوش او نازلی برنی	هیچ قدری طرف پرهی
چنبه ده لعل برخت به هفته	شکل بادامی هندو ناسفته
بر بریه ایدیک لعل ناز	فتح اولوب روزنه قبه ناز
نه کوزل لعل خوب و فرجام	باخت خلقت افراد نام
نسبه اولدی اول لعل میزان	نیجه بازیمه راوری ابدان
اولدی عاقله ز صبر و دانه	رحله مزجه و دان نه
اول سبب ویردی حکیم قدرت	فرقه جنسی زنانه زینت
قدری خطرون رخ زیبائی باله	مورین ایلدی ایضا سنی باله
تاکه میو ایبه نفسی غماز	منقش اولیه بنوعی ان
ویردی بو شهرت هر حیوان	تاکه محمود اوله برکار خانه
ویردی هیوانه دخی حب ولد	اوله تاکم بونسلی محمد
نه زمانه انت محو احوال	لهب عقیق اوله موالیث
بونسلر ایریشور انجامه	خالفت هندی هتلی مه

در بیان صفات جنه تا بیف

بسکه بوفاضل مستانه عفو | ازین ساعه کس میخانه عشوه

منتان حالو حکمت کاه زان دنیا یار اید ز مکار
 جفته قلدی ذکر و ناسانی بند آدم یلدا حمو کی
 نلهم و مروی و صامت آتس سید کد ایشهر
 کد آغوشه اوزان و یکن جید و قلدی طرف پیرم
 نبد و نعل بد حسن و نقت شکل یار دای هنر ناسفت
 بر یله ییجک اجه ناز فتح و نوب روز نقت
 نه کوزن نعب نوب و جانی باعث خاقت فروانی
 نسلینه و نعتی و نعتی نبد یار ییجی ز و نعتی
 و نعتی مانند و یار و نعتی رعد و رعد و نعتی
 و نعتی و نعتی و نعتی و نعتی و نعتی و نعتی
 و نعتی و نعتی و نعتی و نعتی و نعتی و نعتی

EK V. İNCELENEN NÜSHALAR ARASINDA TESPİT EDİLEN FARKLILIKLAR

■ Nüshalardaki Bölüm Düzenleri, Başlıklar ve Beyit Sayıları

1-	Zenānnāme	15 beyit
2-	Derbeyān-ı Sebeb-i İn Te'lif	84 beyit
3-	Zikr-i Mukaddime-i Manzūme	79 beyit
4-	Derbeyān-ı Zen-i Hind-i Şarkī	9 beyit
5-	Şıfat-ı Hālet-i Nisvān-ı 'Acem	20 beyit
6-	Şıfat-ı Hāl-i Nisā-yı Bağdād	17 beyit
7-	Derbeyān-ı Zen-i Ümm-i Dünyā	46 beyit
8-	Şıfat-ı Hāl-i Zenān-ı Sūdān	24 beyit
9-	Şıfat-ı Hālet-i Nisvān-ı Habeş	14 beyit
10-	Şıfat-ı Hālet-i Nisvān-ı Yemen	17 beyit
11-	Şıfat-ı Hāl-i Zenān-ı Mağrib	9 beyit
12-	Zikr-i Nisvān-ı Cezāyir Tūnus	11 beyit
13-	Şıfat-ı Hālet-i Nisvān-ı Hicāz	71 beyit
14-	Şıfat-ı Hālet-i Nisvān-ı Dimişk	46 beyit
15-	Şıfat-ı Hālet-i Nisvān-ı Haleb	10 beyit
16-	Şıfat-ı Hāl-i Zenān-ı Anadol	18 beyit
17-	Zikr-i Ahvāl-i Zen-i Baħr-i Sefid	12 beyit
18-	Şıfat-ı Hāl-i Zen-i İspanya	9 beyit
19-	Zikr-i Ahvāl-i Zen-i İslāmbol	122 beyit
20-	Zikr-i Efrenc-i Bilād-ı İslām	15 beyit
21-	Şıfat-ı Hüsn-i Zen-i Millet-i Rūm	42 beyit
22-	Şıfat-ı Hāl-i Nisā-yı Ermen	29 beyit
23-	Şıfat-ı Hālet-i Nisvān-ı Yehūd	9 beyit
24-	Zikr-i Ahvāl-i Zen-i Çingāne	5 beyit
25-	Zikr-i Nisvān-ı Bilād-ı Rūmeli	6 beyit
26-	Zikr-i Ahvāl-i Zen-i Arnabūd	7 beyit

27-	Şıfat-ı Hāl-i Zenān-ı Boşnak	8 beyit
28-	Zıkr-i Ahvāl-i Zenān-ı Tatar	5 beyit
29-	Şıfat-ı Medh-i Zenān-ı Gürci	15 beyit
30-	Şıfat-ı Hüsn-i Zenān-ı Çerkes	13 beyit
31-	Zıkr-i Ba'zı Ezmilel-i Tersāyān	9 beyit
32-	Şıfat-ı Hāl-i Zen-i Millet-i Leh	5 beyit
33-	Zıkr-i Nisvān-ı Gürūh-ı Nemçe	6 beyit
34-	Şıfat-ı Kubh-ı Zen-i Millet-i Rus	19 beyit
35-	Zıkr-i Ahvāl-i Zen-i Efrence	11 beyit
36-	Şıfat-ı Hāl-i Zen-i İngiliz	6 beyit
37-	Zıkr-i Ahvāl-i Zenān-ı Flemenk	5 beyit
38-	Zıkr-i Hāl-i Zen-i Dūnyā-yı Cedīd	5 beyit
39-	Şaded-i Gāile-i Emr-i Nikāh	48 beyit
40-	Nebze-i Kıssa-i Hammām-ı Nisā	62 beyit
41-	Cümle-i Ehl-i Mahalle ve İmām	47 beyit
42-	Beyt-i Nakş-ı Digeḥ-i Aşüfte	4 beyit
43-	Müfred	1 beyit
44-	Diğer	1 beyit
45-	Diğer	1 beyit
46-	Diğer	1 beyit
47-	Diğer	1 beyit
48-	Diğer	2 beyit
49-	Derbeyān-ı Zārar-ı Farṭ-ı Cīmā'	23 beyit
50-	Şaded-i Fezleke-i Manzūme	51 beyit

Tablo I -Ü Nüshası

1-	Zenānnāme	16 beyit
2-	Derbeyān-ı Sebeb-i Nazm u İnşā	82 beyit
3-	Derbeyān-ı Muḳaddime-i Manzūme	73 beyit
4-	Derbeyān-ı Zenān-ı Hind	9 beyit
5-	Derbeyān-ı Zenān-ı 'Acem	19 beyit
6-	Derbeyān-ı Zenān-ı Bağdād	16 beyit
7-	Derbeyān-ı Zenān-ı Mısr	46 beyit
8-	Derbeyān-ı Zenān-ı Sūdān	23 beyit
9-	Derbeyān-ı Zenān-ı Habeş	14 beyit
10-	Derbeyān-ı Zenān-ı Yemen	17 beyit
11-	Derbeyān-ı Zenān-ı Fas	9 beyit
12-	Derbeyān-ı Zenān-ı Cezāyir	11 beyit
13-	Derbeyān-ı Zenān-ı Hicāz	72 beyit
14-	Derbeyān-ı Zenān-ı Şām u Şerīf	66 beyit
15-	Derbeyān-ı Zenān-ı Haleb	10 beyit
16-	Derbeyān-ı Zenān-ı Anaṭolı	18 beyit
17-	Derbeyān-ı Zenān-ı Baḫr-i Sefid	12 beyit
18-	Derbeyān-ı Zenān-ı İslāmbol	125 beyit
19-	Derbeyān-ı Zenān-ı Rūm	43 beyit
20-	Derbeyān-ı Zenān-ı Ermeni	29 beyit
21-	Derbeyān-ı Zenān-ı Yehudi	9 beyit
22-	Derbeyān-ı Zenān-ı Çingāne	5 beyit
23-	Derbeyān-ı Zenān-ı Rūmeli	6 beyit
24-	Derbeyān-ı Zenān-ı Arnabūd	7 beyit
25-	Derbeyān-ı Zenān-ı Boşnaḳ	8 beyit
26-	Derbeyān-ı Zenān-ı Tatar	5 beyit
27-	Derbeyān-ı Zenān-ı Gürci	14 beyit
28-	Derbeyān-ı Zenān-ı Çerkes	13 beyit

29-	Derbeyân-ı Zenân-ı Efrenc-i Müste'minân	15 beyit
30-	Derbeyân-ı Zenân-ı Milel-i Muhtelif	9 beyit
31-	Derbeyân-ı Zenân-ı Efrenciyân	11 beyit
32-	Derbeyân-ı Zenân-ı Millet-i Leh	5 beyit
33-	Derbeyân-ı Zenân-ı Nemçe	6 beyit
34-	Derbeyân-ı Zenân-ı İspanya	9 beyit
35-	Derbeyân-ı Zenân-ı İngiliz	6 beyit
36-	Derbeyân-ı Zenân-ı Rus	18 beyit
37-	Derbeyân-ı Zenân-ı Flemenk	5 beyit
38-	Derbeyân-ı Zenân-ı Yefî Dünyâ	5 beyit
39-	Derbeyân-ı Emr-i Nikâh	48 beyit
40-	Derbeyân-ı Kışsa-i Hammâm-ı Zenân	60 beyit
41-	Derbeyân-ı Âmeden-i Ehâlî-i Mahalle ve İmâm Be-hâne-i Fahîşe	48 beyit
42-	Derbeyân-ı Bend-digeh-i Âşüfte	4 beyit
43-	Derbeyân-ı Müfredât	7 beyit
44-	Derbeyân-ı Zârar-ı Farı-ı Cimâ'	19 beyit
45-	Derbeyân-ı Hâtîme	51 beyit

TabloII- B Nüshası

1-	Zenānnāme	16 beyit
2-	Derbeyān-ı Şıfat-ı *	85 beyit
3-	Zıkr-ı Muḳaddime-i Manzūme	70 beyit
4-	Derbeyān-ı Zen-i Hind-i Şarkī	9 beyit
5-	Şıfat-ı Hāl-i Nisvān-ı 'Acem	20 beyit
6-	Şıfat-ı Hāl-i Nisā-yı Bağdād	17 beyit
7-	Derbeyān-ı Zen-i Ümm-i Dūnyā	46 beyit
8-	Şıfat-ı Hāl-i Zenān-ı Sūdān	24 beyit
9-	Şıfat-ı Hāl-i Nisvān-ı Habeş	13 beyit
10-	Şıfat-ı Zenān-ı Ahvāl-i Yemen	17 beyit
11-	Ahvāl-i Zen-i Diyār-ı Mağrib	9 beyit
12-	Zıkr-ı Nisvān-ı Cezāyir Tūnus	11 beyit
13-	Şıfat-ı Hāl-i Zenān-ı Hicāz	72 beyit
14-	Şıfat-ı Hāl-i Nisvān-ı Dimişḳ	67 beyit
15-	Zıkr-ı Ahvāl-i Nisā-yı Şehbā	10 beyit
16-	Şıfat-ı Zenān-ı Anadolı	18 beyit
17-	Zıkr-ı Ahvāl-i Zen-i Baḫr-i Sefid	12 beyit
18-	Şıfat-ı Zenān-ı İspanya	9 beyit
19-	Zıkr-ı Ahvāl-i Zenān-ı İslāmbol	89 beyit
20-	Zıkr-ı Efrec-i Bilād-ı İslām	15 beyit
21-	Şıfat-ı Hüsn-i Zen-i Millet-i Rūm	43 beyit
22-	Şıfat-ı Hāl-i Nisā-yı Ermeni	29 beyit
23-	Şıfat-ı Hāl-i Nisvān-ı Yehūd	9 beyit
24-	Zıkr-ı Ahvāl-i Zen-i Çingāne	5 beyit
25-	Zıkr-ı Nisvān-ı Bilād-ı Rūmeli	6 beyit
26-	Zıkr-ı Ahvāl-i Zen-i Arnabūd	7 beyit
27-	Zıkr-ı Nisvān-ı Boşnaḳ	8 beyit

28-	Zikr-i Zenān-ı Ahvāl-i Tatar	5 beyit
29-	Şıfat-ı Hāl-i Zenān-ı Gürci	15 beyit
30-	Şıfat-ı Medh-i Zenān-ı Çerkes	13 beyit
31-	Zikr-i Ba'zı Mîl-i Tersâyân	9 beyit
32-	Şıfat-ı Hāl-i Zen-i Millet-i Leh	5 beyit
33-	Zikr-i Nisvân-ı Gürûh-ı Nemçe	6 beyit
34-	Şıfat-ı Kubh-ı Zen-i Millet-i Rus	19 beyit
35-	Zikr-i Ahvāl-i Zen-i Efrence	10 beyit
36-	Şıfat-ı Hāl-i Zen-i İngiliz	6 beyit
37-	Zikr-i Ahvāl-i Zenān-ı Flemenk	5 beyit
38-	Zikr-i Ahvāl-i Zen-i Dûnyâ-yı Cedîd	5 beyit
39-	Şaded-i Gâile-i Emr-i Nikâh	48 beyit
40-	Nebze-i Kıssa-i Hammâm	61 beyit
41-	Cümle-i Ehl-i Mahalle ve İmâm	47 beyit
42-	Naş-ı Beyt-i Zikr-i Âşüfte	4 beyit
43-	Beyt ü Müfred	1 beyit
44-	Beyt	2 beyit
45-	Beyt	1 beyit
46-	Diğer	1 beyit
47-	Beyt	1 beyit
48-	Beyt	1 beyit
49-	Derbeyân-ı Zârar-ı Far-ı Cimâ'	21 beyit
50-	Şaded-i Fezleke-i Manzûme	50 beyit

(*Yazma nüshadaki yıpranma nedeniyle okunamamıştır.)

Tablo III- Y Nüshası

■ Nüshalardaki Beyitlerde Bulunan Farklılıklar

73b

Ü'deki 9.beyit Y'de "Ne zemân istese" ile başlayan beytin arkasından gelmektedir.
Ü'deki 8.beytin ardından aşağıdaki beyit gelmektedir.

"Virdi hediye dağı hep evlād
Ola tā ki bu teselsül mūmted"

3(a) Çift : Çifte Y

74a

74a'daki 1. ve 2. beyitler; 9. ve 10. Beyitler B'de birbiriyle yer değiştirmiştir. Ü'deki 8. ve 9. beyitler arasında B'de aşağıdaki beyit yer almaktadır:

Virdi her rūḥa dağı hep veled
Ola tā kim bu teselsül mūmted

4(a) zemin ü dāne : zemīn-i dāne B

5(a) cānānem : cānım B

74b

2(a) Bağteten : Nāgehān B

3(b) süricek : sürecek Y

5(a) Dīdeme : Cismime B,Y

(b) cānān : cān Y

8(b) tīremi : bendemi B,Y

9(a) çeşmin : çeşmiñ Y

(b) cigergāhıma : cigergāha B, oğun : oğ Y

10(b) tīr : tīg B

75a

Ü'deki 10. ve 11. beyitler arasında B'de ve Y'de aşağıdaki beyit yer almaktadır :

Saḥa göstermiyeyim çīn-ı cebīn
Olasın fitne-i ḥaṭṭımdan emīn

2(b) nārına : nāzına B

3(a) fedādır dil ü cān : fedādır bu dil ü cān B, işte: -Y

4(b) luṭf ile : luṭfu

8(b) ferahkār : şafādār B

11 (b) ki: - Y

12(a) baña: -Y

15(a) olur : olub B

(b) Şaplanur : Şaplanub B

75b

Ü'deki 2.beyitte bulunan mısralar, B'de ve Y'de birbiriyle yer değiştirmiştir.

- 1(a) kim : ki B, Y
- 1(b) zenānıñ : zenān B, Y
- 3(b) şüretini: şüreti Y
- 6(a) tab'ıña : tab'ına Y
- 12(b) itmedim : etmedim Y
- 13(a) içre : üzre B
- 14(b) rağne : şeyn B
- 15(a) Zenneler : Zenler Y

76a

Ü'deki 1.beyitte bulunan mısralar, B'de ve Y'de birbiriyle yer değiştirmiştir. Ü'deki 3.beyit B'de bulunmamaktadır.

- 2(b) Baña : Beni B
- 5(a) nākāmımsın : nākāmımsıñ B
- (b) fāmımsın : fāmımsıñ B
- 7(a) itme : etme Y
- (b) itme : etme Y
- 14(a) Saña bir hafta eğer söyler iseñ : Saña benden aralık ister iseñ B, Y
- (b) İşte benden aralık ister iseñ : İşte bir hafta eğer söyler iseñ B, Y
- 15(b) Cümle âşüfte-i zenān-ı dünyā : Sevdığım cümle zenān-ı dünyā B, Y

76b

Ü'deki 2.beyit B'de bulunmamaktadır.

- 4(a) her : hep B
- 5(a) cānāne : cānā Y
- 6(a) ...oldı gül-i : ...oldı o gül-i B
- 7(a) gerū : girū Y
- 9(b) seni : dağı B, Y
- 11(b) Eylerim : iderim B
- 12(a) Yola düşdi diyerek ol bed-ḥū : Düşdi yola diyerek ol gül-rū B, Y
- (b) sizi şimden gerū yā hu yā hu : Ḥū şimdi iderek bu yā hū
- 14(a) dirler : derler B

77a

Ü'de 10.beyit, B'de "Ola yāḥud ki" diye başlayan beytin arkasından gelmektedir. Ü'deki 10, 11, 12, 13, 14. ve 15. beyitler Y'de bulunmamaktadır.

- 3(b) siyāh ḥāme : siyeh fām ḥāme B
- 7(a) 'aşk ile : 'aşkla Y
- 11(b) : -Y
- 15(a) Ṭavr-ı refṭarı : Ṭavr u refṭarı B

77b

Ü'deki 2. ve 13. Beyitler B'de bulunmamaktadır.

1(b) bir : her Y

9(b) tütalım : tütalım Y

79a

Ü'deki 5. 8. ve 11. beyitler B'de bulunmamaktadır. Ü'deki 15.beyit "Cābecā ol fesi" diye başlayan beytin arkasından gelmektedir; Y'de ise bulunmamaktadır.

1(a) esnāf : erbāb B, envā 'Y ; eyā : yā Y

4(b) ola : dola B

5(b) gelsün : olsun B

10(b) cānibe : meclise B, Y

12(b) şīr-i ġāzanfercesine : şīr ü ġāzanfercesine B

13(a) hıışm ile : hıışmla Y

14(b) hey'et : hālet B

79b

Ü'deki 1.beyit B'de "Çünkü hep zührevīdir" diye başlayan beytin arkasından gelmektedir. Ü'deki 3.beyit B'de ve Y'de bulunmamaktadır.

4(a) şoluña : şoluna Y

(b) böyle : öyle Y, yoluña : yoluna Y

5(b) Ol : O B

6(a) Kimi : Kimisi B

8(a) kırışlar : kırılışlar B

(b) o āh : nigāh B

10(b) ferrāce : ferāce Y

11(a) Serve gāhīce : Serviye gāhīce B

12(b) Oğunur onda güzel şarkılar : Görinür āh o mühennā eller B, Y

80a

1(a) cāriyye : cāriye Y

2(a) dir : der Y

(b) eline : eliñe Y

3(a) eyleme : etme Y

4(a) femiñ : lebiñ B

7(a) tolanur : dolanur Y

8(b) ġonca-dehān : tāze fidān B

10(a) cūrb : cūb B, Y

(b) çehreyi : çehre Y

12(b) ayā : yā Y

13(b) uyu : varub B

15(a) olursañ : olursan Y

80b

Ü'deki 7.beyit B'de ve Y'de "Zenne şeklinde" diye başlayan beytin arkasından gelmektedir.

1(a) tutuşur : tutuşur Y

(b) pişgeşler : pişgeşler B, ol : o Y

4(a) O : ol B, Y

5(b) Çok telef itme şakın âz eyle : Lîk çok itme hemân âz eyle B, Lîk çok tama 'etme hemân az eyle Y

7(b) rûḥa : rûḥ-ı B

8(b) Cümlesinden daḥı gâyet eyle ḥüb : Cümleden gâyetle eltâf u ḥüb B, Y

10(a) Saḥa tertib ile şimdi cānâ : Saḥa tertib ideyim hem cānâ B

12(a) yer güneşi ... : ... bir güneş ü ... B

13(a) serbendî : derbendi B

14(b) dîvârda : dîvârdaki B

15(a) nefsi : nefis B

(b) kâlib : gâlib B

83a

Ü'deki 13. ve 14.beyitler B'de sırasıyla "Cümlesinde bu da" diye başlayan beytin arkasından gelmektedir. Ü'deki 15.beyit Y'de "Râzdân-ı revîş" ile başlayan beytin ardından gelmektedir.

1(a) ḥarâretleri : ḥarâretli Y

3(a) ... maḥal kim ... : ... mekân hiç ... B, kim : hiç Y

(b) tondurma : toñdurma B

4(a) bahâr : temmuz B, Y

(b) Yine dūnyâ-yı kûsinde kış var : Yince fercinde âniñ bürd-i 'acüz B, Y

9(a) ol : o B

5(b) pūlād : pūlāt Y

10(b) Çatık : Çatık Y

11(b) Mest-i şevk-i heves ülfetdir : Âşinâ-yı revîş-i şöhetdir B

12(a) nâz u niyâz : nâz niyâz B

14(a) ferâsetdirler : ferâsetlerdir B

(b) Şanâ'atdirler : şanâ'atlerdir B

83b

Ü'deki 2. beyit B'de bulunmamaktadır.

3(a) olmuş iken : olmuşken B

4(a) çekmekde : çekmede B

(b) vaşl : gîr B, ḥasret-i : ḥasret-gîr Y

5(a) şeb : şebân B

6(a) bār : bārî Y

(b) Yoksa eylerler idi : Yoḥsa eyler idiler B, Yoksa : Yoḥsa Y, diyār : diyārî Y

7(a) urmasa : başmasa B, Ğurebâ urmasa : Ğurebâdan ursa Y

(b) cins : nev' B, Y

8(b) şimdi hep : hep şimdi Y

9(a) ħūb : -Y

(b) zenānı : zenān B, ne : -Y

11(a) eylersin : eylersiñ B

(b) dırsin : dersiñ B, dersin Y

13(a) Ey kamer-i şafvet ü ħurşid çehre : Ey kamer-çehre ü 'ālī behre B, şafvet:şüret Y

(b) tıba '-ı : tığ-ı B

85a

Ü'deki 12. beyit B'de bulunmamaktadır.

2(a) nermīn : emīn B

(b) Bağçesinden : Bağçesinde B

5(a) Hülāgū Kaān : Hülāgū-yı zemān B, ħülāgū ħan Y

6(a) o : ol Y

14(a) her : -Y

85b

Ü'deki 4., 5., 6. ve 7. beyitler B'de ve Y'de sırasıyla "Nıl olursa" diye başlayan beytin arkasından gelmektedir.

3(a) Yatur : Turur B, Yaatur Y

4(a) Virilür : Düzilür B

5(b) cüşşede : ħabbede B

8(a) nār-ı şehvet : nāz u şöhet B, nār : nāz Y

(b) būs kenār : būs u kenār B

9(a) tılunbacıları : tılumbacıları B

(b) karnında : kanında B

10(a) olursa : olsa B

11(a) Ne kadar zenleri şehvet-āyīn : Ne kadar zenleri kim şūĥ-ı āyīn B

12(b) çārsūda : çarşūda B

13(a) ħānım : cānım Y

(b) diyem : diye B, cānım : ħānım Y

87a

Ü'deki 3.beyit B'de bulunmamaktadır.

2(a) iki : nice Y

5(a) ħācıyatmaz : ħācıyatmaz Y

6(b) şalyanası : şalyası da B

8(a) iki zānīyi ... : Bir iki zānīyi B

9(b) iken : iki B

10(a) ħālet ile : ħāletle B

(b) nevbet ile : nevbetle B

11(a) Zühredir : Zühre olur B

(b) bürüc : fūrüc Y

12(a) āvāzī : āgāzī B

87b

- 1(a) maḳāmāt ile : maḳāmātla B
4(b) şan'at : ḥālet B
5(a) yatur : yaṭur Y
6(b) çalkamağa : çalkamaya B
8(b) şikātiñ : şikātın Y
10(b) ḳubbe : ḳaḥbe, 'ucbe : 'acibe Y
11(a) Var mıdır anda 'aceb bir sāḥir : Var mı fercinde 'aceb bir sāḥir B, Y
(b) Yoksa : Yoḥsa B, Y
12(a) Yoksa : Yoḥsa B, Y

89a

Ü'deki 12.beyit B'de bulunmamaktadır.

- 1(a) dirlerse : derlerse Y
(b) eski : ehl-i B
3(b) Zülfi : Zülf B
4(a) vaşf : zıkr Y
5(a) Zıkrını : vaşfını B
6(a) gerçi olur : olur gerçi Y
8(a) dirler : derler Y
(b) ḥalefdır : selefdır B
11(b) resīm : vesīm B
15(b) gerdene : gerdāna Y

89b

- 1(a) Gözleri : Yüzleri B, Y
7(a) Vāy : Vāh B
9(a) Ḥanımyıla : Ḥanımyı ile B
(b) dir : der Y
11(b) arslan : 'arslan Y
13(b) Āteşistān dürriniñ şāhı : Āteş-i cism-i zārunuñ şāhı B
14(b) Ṭavr-ı reftārı : Ṭavr u reftārı B

92a

Ü'deki 3. beyit Y'de bulunmamaktadır. Ü'deki 6. ve 7. beyitlerin mıraları Y'de yer değiştirmiştir. Yine Y'de ;Ü'deki 5. ve 8. beyitler kendi aralarında mısra değiştirmiştir. Bu beyitlerin Y'de sıralanışı aşağıdaki gibidir:

Aḥmer ile ḳarışık esmer olur
Dil-i zenpārede bir 'ukde ḳalır

Reng-i ruḥsāreleri aḥmer olur
Ḥikmetiñ söylemesem şüphe ḳalır

- 10(a) maḥzendir : maḥzen imiş B
(b) gülhendir : gülhen imiş B, tūtuşur : tūtuşur Y

92b

Ü'deki 6.beyit Y'de bulunmamaktadır.

- 1(b) bed : bir B
2(a) cūşşeli : cūşşeleri Y
(b) hey'et : ḥālet B, çehreli : çehreleri Y
6(a) hep bedlerdir : aḥa beddirler B
(b) muḳayyedlerdir : muḳayyeddirler B
8(a) kim vire dīl : dīde-i dīl B
(b) yokken : yoğken B
9(b) Kime : Kim Y
12(a) ile : -Y
13(b) O diyāra gūzer itseñ faraḏā : Gūzer itseñ o diyāra faraḏā B
14(a) dir : der Y
(b) insānda : insāna ki B

95a

- 2(a) rūdur : ḥūdur B, Y; zenleri : zenneleri Y
(b) ḥūdur : rūdur B, Y
4(b) Sehv ile : Sehvle B
5(b) diyelim : dimeli B
7(a) ü : -Y
11(a) Gerek ednā gerek ā 'lā : Gerek 'ālā gerek ednā Y
12(a) nisā : zenān B
(b) müsteşnā : me'sān B
15(a) Perdeden : Perde Y
(b) Olur üftāde-i deryā-yı 'adem : Olur endaḥte-i baḥr-i 'adem B, Y

95b

- 1(b) cümlesine : zümresine B, Y
2(b) ḥanmān : ḥānedān B
5(a) Tūnusufī : Tūnusun Y
6(a) Mışra berāber : merd ü zeni B
10(b) ḥüsn ü endām u kelāmı bedter : ḥüsn-i endāmı kelāmı bedter B
11(a) nisāsı : zenānı B

97a

Ü'deki 6.beyit B'de ve Y'de "Güyyā fercine" diye başlayan beytin arkasından gelmektedir.

- 4(b) arayı : edāyı B
5(a) māvi tudaḳlı : mā'i dudaklı B
8(b) tezaḥruf : muzaḥrif B
9(b) resm-i tazı : şekl-i tazı B, Y

- 10(b) Eñsesinden : En sesifde, tazı : tazı B
14(a) ğavġā-i cidāl : ğavġā ü cidāl
15(b) Giderirler : Giderir Y

97b

Ü'deki 2.beyit B'de ve Y'de "hıfz için" diye başlayan beytin arkasından gelmektedir.

- 4(b) virür : virürler, hep : - B; virürler hep : hep virür Y
6(b) ırılur : ırılur B
9(a) O zeġārit dinülen naġmesine : O zeġan it o benāt naġmesine B
(b) 'urbān : 'urbāne B
10(a) ki : -Y
11(a) 'usretli : 'usretlü B
13(b) Dir : Ki B

98a

- 2(b) de : biñ B, esb-i küheylān : hep küheylānī Y
5(a) Görsefi ammā kızını bir kerre : Kızını görsefi eġer bir kerre B, Y
(b) çingāne ġibidir : çingāneye beñzer B, Y
6(a) duġter : dilber B
7(a) nihād : nejād B
8(a) bint-i : ibn-i B, ište fülān bint-i fülān : fülān fülān ibn-i fülān Y
(b) Sāsān : Sāmān B
9(a) viresin : viresiñ B
12(a) bu : - B

98b

Ü'deki 12.beyit Y'de "Girdi şimşir" ile başlayan beytin ardından gelmektedir.
Ü'deki 12. ve 13.beyitler B'de birbirleriyle yer deġiştirmiştir. Ü'deki 9. ve 10.beyitler arasında B'de aşıġıdaki beyit yer almaktadır :

Ben de bilmem nicedir sūr-ı zifāf
Bunca ādem ola anda itlāf

- 1(b) resmi 'acīb : resm ġarib B, ü: -Y
2(a) deve : dere B, qarār : firār Y
(b) esbe : bile B, hep olur : olur hep Y
3(a) haşm u havīşle gelür tālīb olan : haşmı ile gelür tālīb olan B
4(b) tek ü tāz : tek-i tāz B
6(a) geberir : götürür B
7(b) rehī : zehī B, Y
8(a) ġāh : ġāhi B
9(b) Bezl : Der B
10(a) vaşl ü idġāl : vaşlı ol hāl B
11(a) hep : -Y

99a

Ü'deki 2.beytin mısraları B'de ve Y'de yer değiştirmiştir. Ü'deki 9.beyit B'de bulunmamaktadır. Ü'deki 11.beyit B'de "Güher-bār cesedi" diye başlayan beytin arkasında yer almaktadır.

8(b) buluna : bulunur Y

10(a) kande : anda B, var : vardır Y

11(a) Dergeh : Derece B

12(b) biri : kişi B, Y

15(a) Ehl-i 'ırzı : Zen-i a'yānı B, Y

99b

Ü'deki 8. ve 9.beyitler arasında, B'de aşağıdaki beyit yer almaktadır:

Ayağında o gümüş halhalı

At peyvendi gibi timsāli

Ü'deki 8.beyit B'de yukarıda verilen beyitten önce gelmektedir. Ü'deki 6.beyit B'de "Derece-i kûbe" beytinden bir öncedir. Ü'deki 6. ve 7. beyitler Y'de "örtünür sâde" ile başlayan beytin ardından gelmektedir. Ü'deki 14.beyit B'de "Gül-i ruhsârı" diye başlayan beyitten sonra gelmektedir.

4(a) mevlûdları bundan : evlâdları andan B, Y

7(b) diken : iken B

8(b) Var mı farkı : Farkı var mı B

10(a) eyler : ider Y

(b) Kise : Kûs B

11(b) eyler : ider B

12(a) ânî : -Y

14(a) bir : -Y

15(a) 'Avratı : 'Avratın B

(b) diyecek Şâmlı : diyecek yâ Şâmlı

102a

1(b) misāl-i āverān : bilād-ı hāverān B

2(b) ma'sekede : ma'rekede B

5(a) Görmüşüz : Hemgörmüşüz B, otunu : odunu B

6(a) Toğurdur : toğurur B

7(a) ider : ile Y

(b) otun : odun B

9(a) bîcāzibedir : cāzibedir B

10(a) re'sim : re's B

12(a) ārā : ādā B

(b) şekker : sūkker B, Y

14(b) yatur : yağur Y

102b

Ü'deki 3.beyit B'de bulunmamaktadır. Ü'deki 11.beyit B'de ve Y'de "Cümlesi zevke" diye başlayan beyitten sonra gelmektedir.

- 4(a) gider sür 'at ile : gelür sür 'atle B, gider : varır Y
 6(a) nâle-i feryâd : nâle ü feryâd B, iderek : eyleyerek Y
 (b) iderek : eyleyerek Y
 7(a) zâtın : zâtıñ B
 (b) âlâtın : âlâtıñ B
 13(a) tutda : tütta B
 14(a) iurd : iurt B, Y; o : -Y
 (b) iurthdır : iurthdır Y
 15(a) döşedi : düşürüb B

104a

- 1(a) toprağ : toprak B, Y
 3(a) kühsârı : kühsâr B
 5(a) Bulunur anda nice : Zenleri bulunur B, Zennelerinde bulunur Y
 7(a) o çeşmin : ol çeşmiñ Y
 9(a) ânı : -Y
 (b) Ne taleb itse : Her ne isterse
 13(a) halebiñ zenleri : Cümle zenneleri Y
 (b) şehbâ : şehbâsı B, hep : -B
 14(a) Olur : Ânıñ B

104b

Ü'deki 2.beyit B'de ve Y'de "Ol kadar fâhişesi" diye başlayan beyitten sonra gelmektedir.

- 1(a) hüsni : -Y
 3(b) arşın : arşun B, Y
 4(b) taldurdu : doldurdu Y
 5(b) kîr ü küsi : kîr küsi B, birisi Y
 6(a) Kendüye : Kendine B, entâri : 'antâri Y
 9(b) nev-reviş : nâz u reviş B
 14(a) hayvânda : hayvânlar B
 15(a) zifâf-ı duhter : zifâfda duhter B
 (b) Nice âdetleri vardır bedter : Cümleden resmi ğarîb ü bedter B

107a

Ü'deki 10.beyitte bulunan mısralar B'de ve Y'de yer değiştirmiştir.

- 2(b) Çobanıkoğa : Gice çobanıkoğa B
 7(b) o : ol Y
 8(b) behî : zehî Y
 9(b) itmek : kılmak B, Y
 10(a) cevâb-ı : cevâba B
 (b) şu : bu B

107b

- 1(a) şakız : şakız B
(b) günlük otursan : günde otursan B
2(a) şakızdır : şakızdır
3(a) her : -Y
4(b) nisvânı : nisvânı B
7(b) maḥal : sezâ B
12(b) Cümleñiñ : Cümleden B
14(b) katmışlardır : katmışlardır Y
15(b) âşüfte : bişehbâ Y

109a

Ü'deki 10 beyit B'de "Penbedendir ten" diye başlayan beyitin ardından gelmektedir.

- 3(b) mağribli : mağrib Y
6(b) Genc : Kân B
11(a) ten : teni B
15(b) dünyâ : 'âlem B

109b

Ü'deki 11, 12, 13, 14 ve 15. beyitler B'de bulunmamaktadır.

- 1(a) Bir : Bu B
6(b) fenâ : kaba B
14(b) Ki : O B, hiç :-B
15(b) yatan : mişâl B

111a

Ü'deki 2.beyit B'de "Değmemiş türresine" diye başlayan ardından gelmektedir. Ü'deki 10.beyit ise B'de "O mücevher çiçek" diye başlayan beytin ardından gelmektedir. Ü'deki beyitler Y'de bulunmamaktadır.

- 2(b) Râbi 'aya : Râbi 'a-i
8(a) ol : o B
8(b) ğıbta-ı rûḥ-ı belkîs : ğıbta fezâ-yı belkîs B
9(b) insânı verir : dānâyı verir B
11(b) Tolaşur : Dolaşur B
15(a) dir āña bilmek : Aña öğrenmek

111b

Ü'deki beyitler Y'de bulunmamaktadır.

- 4(a) suḥen ile : suḥenle
6(a) Sîneden : Sînesinden B; açılun : açsun B
8(b) maḥşûr : maḥşûr
13(b) maşrûfu iki : maşrûfu da bir B

112a

Ü'deki 1. beyit Y'de bulunmamaktadır. Ü'deki 15.beytin mısraları B'de ve Y'de yer değiştirmiştir.

- 1(b) dübāh : rübāh B
- 2(a) emvāl : māl Y
- 3(b) yine : nisā b
- 4(b) Olur iki gözünden : İki gözünden olur Y
- 5(b) Dā'imā : rüz u şeb B, Y
- 8(b) ancak : ammā B
- 11(b) Görmeye : Bulmaya B, Y

112b

- 1(a) nolsun : ne olsun B
- 2(a) İomşumuz : İomşumuz B, Y
- (b) yapırdı : yapı B
- 4(b) toprāğ : toprak Y
- 5(a) araba : 'araba B, Y
- (b) Ciğerim yoksa : Çekemem yoksa B
- 8(a) bāzār : pāzār B, kār Y
- 9(b) çeşmiñ : çeşmin B
- 12(b) çeke : çeker B

113a

Ü'deki 5.beyitten sonra B'de aşağıdaki beyitler yer almaktadır:

Gerçi ol var idi bir iki zāt
Anlara dir idi* kat

Oldı ammā ki bu 'ādet metrūk
Yine keşf itdi ānı ehl-i sülūk
(*Basma nüshadaki harfler silik çıktığı için okunamadı)

Ü'deki 6.beyitten sonra B'de aşağıdaki beyit yer almaktadır :

Cümlesi vaşla hemān bir ālet
Ya 'nî taqlīd-i zükūra hālet

- 1(a) kılıklı : kulaıklı B, kılıklı Y
- 2(b) olamazsın : olamazsı B
- 3(a) şu : tek Y
- (b) Şu : Tek B
- 5(b) nisā-yı : zemān-ı B, bid'atidir : aḥvalidir B
- 6(a) birbirine : her birine B
- 7(a) taḥrīr : taqrīr B
- 11(a) fāhiş : muhiş B
- (b) ef'āle : aḥvāle B
- 14(a) 'Āşıkım : 'Āşık B, çıkar : çıkarmış B
- 15(b) kelām-ı mümtāz : kelām u mümtāz

113b

Ü'deki 2.beyit B'de bulunmamaktadır; Y'de ise "Yine nolsun" ile başlayan beytin ardından gelmektedir. Ü'deki 8.beytin ardından B'de aşağıdaki beyit gelmektedir.

Merhabâlar saña ey dürdânem
Hoş kademler seni gezerler hânım

3(a) hey : ey B

(b) a : âh Y

9(b) adım : ismim B

10(b) de : kim B

11(a) Saña gülgonca didilerse eğer : Saña dirler ise gül gonca eğer B

12(a) Böylece : Böyle Y

115a

4(b) Meyl ider hüsüne elbet cām : hırş ile ra 'şe ider her yanı B, Y

5(b) kimi gebedir : kimi de gebedir B

6(a) geçinsün : koñcasun B

8(b) Gonca-ı taze fidân-ı Meryem : Deheni gonca-i bağ-ı Meryem B, Y

9(b) hüs ile : hüsle B

11(b) o : -B

12(a) Efrenci : müste'men B

(b) renci : bir amân B

13(a) ol : o B, güzellerle : güzel ile Y

(b) Frengiye : Frengiyle B

14(b) ki : -Y

15(b) hiç olmaya müyün : olmaya hiç rüyuf Y

115b

Ü'deki 4. ve 5. beyitler sırasıyla Y'de "Anda bîçâre" ile başlayan beytin ardından gelmektedir. Ü'deki 6. ve 7. beyitler B'de "şanki ol hâleti" ile başlayan beytin ardından gelmektedir.

1(a) vardır : ancak B, Y

(b) Müydan : Müym B

3(b) iutuşı : iutuşı B

6(b) yatur : yatur Y

10(a) mǎ'lsin : mǎ'lsin Y

13(b) Nedir ol gonca-i nâzik : Söyledikçe o zenân-ı nâzik Y

14(b) temâyül : temâ'il B

15(a) bālā : ālā B

117a

Ü'deki 1.beytin mısraları B'de birbirleriyle yer değiştirmiştir.

3(a) ra 'nā : zibā B, Y

5(b) āmı eyler : ider āmı B, Y

- 9(a) bos : boşlar B
(b) Pasam 'aşk : paşam 'aşk B
13(b) Yetişür : Yaraşur B
14(b) o : -B

117b

- 1(a) hūdüs : hūtüs B, o : ol Y
2(a) göñlülñ : göñlüm B
(b) engüşt ile : engüştle Y
5(a) ğılmānı : nisvānı B
(b) nisvānı : ğılmānı B, ħubter : ħuysuz B
6(b) ider : eyler Y
9(b) nār : rāz B
10(a) bulaşığa : bulaşıka B
11(b) dillerde : ellerde B
12(a) mısın : mısıñ B
13(b) Kimleriñ uğradı top güllesine : Kimler uğrar, bu top güllesine B
14(a) Ğātıñ : dāmıñ B
15(a) Tıtalım : Tıtalım Y

119a

- 1(a) sürinür : sürilür B
3(a) Fitnesin : Fitnesiñ B, rübāsıñ B
(b) belāsiñ : belāsiñ B
4(a) Rūhsın yoksa perisin : ħūrisiñ yoħsa perisiñ B
(b) nesisin : nesisıñ B
5(a) cinsin : cinsiñ B, Y; ħūrisin : Ĥūrisiñ B
(b) cinsin : cinsiñ B, Y
9(a) Tıvrı bed cāmesi bed hey'eti bed : Tıvrı bed hey'eti bed cāmesi bed B
13(b) idicek : idecek B
14(a) ğüş eyler iken : ğüş iderek B
(b) Kendü : kendi Y

119b

- 3(a) Olalar tārık-i taqlid-i ğavī : Olamaz nāzik-eṭvār-ı kavī B, taqlid : etvār Y
4(a) ğılmānı : ğılman B
6(a) Giceler vaḳti beşekl-i zanḳoç : Gice vaḳitleri bekler zanḳoç B
8(b) zebān : zebānıñ Y
10(a) yangını : yanḳunı B
14(a) ĩanda : Fā'ide B
15(a) Çārsūya : Çārşūya B

121a

- 3(a) Göreler : Gözde B
4(a) bārūd : bārūt B
(b) ĩurda : ĩurṭa Y
9(a) Ten : Nerm B

10(a) Mūy : Rūy B

(b) Vaḥṣeti millet-i Moskovdan eşed : Vaḥṣī millet ki o Moskovdan eşed B

11(b) Dir iken : Der hemān B

12(a) diye : iken B

13(a) ehl : bezl B, Y

(b) ğilmānı : ğulāmı B, bezl : ehl B, Y

14(b) olmasdır : olmadı B

15(a) yeyemez : yiyemez B

121b

3(b) sīmin olmaz : olamaz sīmin Y

4(b) Bed : Bir B

9(b) İstanbula : İslambola B

10(a) sementen ile : sīmin tenle B

13(b) Daḥme : Raḥme B

126a

Ü'deki 11.beytin mısraları B'de birbiriyle yer değiştirmiştir.

1(a) rūy : rū B

(b) cūy : cū B

13(b) Āteş ü āhen : Āhen ü āteş B, Y

15(b) Kendüni : Kendüyi B

126b

Ü'deki 13 beyit B'de bulunmamaktadır.

6(a) erkekleri : oğlanları B

9(a) yüzli : gibi Y

(b) eflāk : eflāke B

10(a) cāzibe : cezbe B

12(b) İuvvet-i cāzibesı : Cezbe-i kâhiresi B, Y

15(a) ğilmānı : ğilmān B

130a

Ü'deki 11.beyit B'de ve Y'de "Āna dū pāy-ı" ile başlayan beytin arkasından gelmektedir.

1(a) idemezsin : idemezsiñ B

4(a) sızlayasın : sızlayasıñ B, ağlayasın : ağlayasıñ B

(b) işi : işin B, sağlayasın : sağlayasıñ B

6(a) fiğān-ı āhı : fiğān u āhı B, tır : tığ Y

7(a) bir beñizer : beñizer kes B

11(b) Dīdeleri : Dīdeler B

12(b) māh : meh B

13(a) yāḳūtī bir āteş : yāḳūt yaradılmış B

130b

4(a) vālaları : vālalar B

5(a) O şadākat o şahāvet : O şahāvet o şadākat B

13(a) nāzıkdır : pek çokdur B

(b) var müdriktir ; ašlā yokdur B

134a

Ü'deki 11.beyitte bulunan mısralar B'de birbiriyle yer değiştirmiştir.

5(a) mümtāz : nāzik B, Y

(b) mümtāz : nāzik B, Y

7(b) Neyleyim : Olmasa Y

9(b) bütgede : meygede B

10(a) zenleri : kızları B, kütusıdır B; kütusıdır : kütusıdır B, Y

11(a) nolsun : bulmuş B

12(b) Kır-i vehm : Vehm-i kır B

13(a) Bilür : 'Aceb B

14(b) bunufı rāvīsi : ānıfı vādisi B

134b

2(b) māvi : mā'i B

3(b) şoguk : şovuk B

6(b) Bākire olur idi şeyyibesi : Bākır olur şeyyibesi bile dağı B, olur idi : olurdu Y

9(a) Ol sebep cümleleri : O sebepten cümlesi B

9(b) Hey'et-i çehreleri : Hey'et ü çehreleri B

11(b) Söndürür buz ile : Buz ile söndürür B, Y

13(a) Bu : O B

137a

Ü'deki 4.beyit B'de ; 9. beyit ise Y'de bulunmamaktadır.

3(a) Anda ne 'ār u ne nāmūs u ne dīn : Anda yok 'ār ne nāmus ne dīn B

11(a) diyārın : diyārın B

13(a) ecilden : sebepten B, Y

(b) Milleti cümleden : Cümleden milleti B

15(b) düşüren küffārı : düşürsin bārī B

137b

1(b) toğnuz : doğmuz Y

5(a) al : alı B

6(a) tabī'atdırler : tabī'atlerdir B

(b) zīnetdirler : zīnetlerdir B

7(a) ārāyiş : ālāyiş B

(b) Serlerinde : Sözlerinde B

8(a) Āfīa : Dağı B

10(a) ehl : erbāb B

11(b) gāyet ile : kā'de-i B

- 12(a) hep olur : olur hep B
(b) zerrece yok : hiç olamaz B, Y
14(a) hep : kim B

141a

Ü'deki 8.beyit B'de ve Y'de "Düşme bu" ile başlayan beytin arkasından gelmektedir.

- 9(a) Saña virseler : Virseler saña B

141b

- 2(b) ola : dağı B
3(b) Dermende vire : Vire biçāreye B, Y
6(b) yıkıl git be : yıkılsun şu B
7(a) yangun : yanğun B
15(b) hey : ey B

143a

Ü'deki 5.beyit B'de "İbtidā zāhir" ile başlayan beytin arkasından gelmektedir.

- 3(b) var : varmış B
6(a) olan : ola B
7(b) başında : başıfda B
8(b) cānım : paşam B
9(b) yavrucuğum : kuzucuğum B
12(a) olsa kişi : kişi ola B
13(a) Terk : Bağş B, Y
15(b) Kimi : Biri B, Y; kimi : biri B, Y

143b

- 1(a) indi : geldi B
4(b) kendüni : kendüyi B, Y
6(a) 'Ākile : 'Ārife Y
(b) dā'im : kā'im B, Y
9(a) ki : -Y
13(b) oturur : oturur B
15(a) o : -B
(b) gezen : olan B

144a

Ü'deki 15.beyit B'de bulunmamaktadır.

- 3(b) dellāk : tellāk Y
6(a) 'aks-i ruḥı : 'aksi dağı B
9(a) şāc : mūy B, Y
(b) deycūrda : dīlcūda Y
10(a) 'ūryānı ki : 'ūryānda B
13(a) turuncu : turuncu Y

14(a) hür melek : hür u melek B

144b

2(a) bir mühiş : mühiş bir B

3(a) Otura : Oturur B, Otururlar Y

(b) Anlara sā'iri kaçmerlik ider : Eyleye sā'iri kaçmerlikler B

6(b) ol bir ānı : ānı o biri B

7(a) soğuk : sovuğ B

9(b) böyle : öyle B

10(a) birisi : biriniñ B

(b) iandasın : iandasıñ B, ianda : -Y

11(a) Bir düğün şanki o hāl-i muzhik : Bir düğün şanasın ol hālā B

(b) surna eksik : eksik zurna B

12(a) ortada : orçada Y

13(a) İder : İde B, Y

15(b) Uydurur : Uydurırmiş B, Uydururlar Y

146a

Ü'deki 9.beyit B'de ve Y'de aşağıdaki gibidir :

Cümlesi dāy-i reviş eşbehler
Hep tosin şırma bıyıklı eşbehler

5(a) be : bire Y

7(a) Yine : Seniñ B

(b) ki : -B

10(a) ki be : dir bire B; dir ki be var hey zükkām : der ki amān hey sersām Y

(b) sevdiceğim bu yordam : bu bolca tavır u endām

11(b) Be zavallı : Bire şaşkın

12(a) Senin de pābücuñ atıldı dama : Seniñ atıldı pābüsuñ tarna B

13(a) V'az : āgāz B, birbirine : her birine Y

(b) sözler söyler : söz eyler Y

146b

1(a) yatur : yatur Y

4(a) Elli cāriyye : Tuta cāriyeler B, Y

5(b) mücevherler : mücevher Y

8(a) şive-i nāz : şive ü nāz B

9(a) nolsun o : ne olsun bu B

12(b) sāde : tāze B

14(b) giderirsin : giderirsiñ B

147a

Ü'deki 14.beyit Y'de "Bir çuvala koyalım" ile başlayan beytin arkasından gelmektedir.

3(a) Görmüşüz : Görmüşiz B

- (b) düşer bîçāre : düşer ol bîçāre B
10(a) gele : gelür B, Y
11(b) Kimisi çıksaña hey fāhişe dir : halkaları birbirine çak çak ider B
13(a) işkenbe : misvāk B
15(a) Dir : Der B

147b

- 1(a) fācire : sāhire B, Y
(b) sāhire : fācire B, Y
5(b) dir : der B, Y
6(a) hey : ey B
7(a) dir : der Y
10(a) bābda : kapuda B, Y
(b) dir : ider B, Y
11(a) toğñuz : toñuz B
(b) tağınmam boyñuz : tağınmam boynuz B
13(a) şoğukluğuna : şovukluğuna B
(b) o nāzik dülebi : ānıñ gonca-lebi B
14(b) bu : ol B, Y
15(a) Dir : Der B

149a

Ü'deki 1.beyit Y'de "Fāhişe 'ārif ise" ile başlayan beytin ardından gelmektedir.

- 5(a) Görmedim : Görmediñ B
7(b) anda : bunda B
8(b) olur : ola B
12(a) iderim : ideyim B
14(b) Çelebisi ile : Çelebi ile ki B

149b

Ü'deki 7. ve 9.beyitler B'de yer değiştirmiştir. Ü'deki 9.beyit Y'de "Bir iki beyt" ile başlayan müfred beytin ardından gelmektedir.

- 1(a) mezbūrı : mecbūrı B
(b) müstevri : müstevzi B
2(b) kalmayacak : olmayacak B
7(b) eyleye ibn-i : eylemez ālā B
9(b) Bellü : Belli B
11(b) mārı : ammā B

150a

Ü'deki 8. ve 11.beyitler B'de bulunmamaktadır. Ü'deki 9.beyit Y'de bulunmamakta; B'de ise "Nuḫfedir revnağ" ile başlayan beytin ardından gelmektedir.

- 3(a) tebrik : hediye B
9(a) madde : māye B

10(a) şu 'le-i her revġan-ı cān : revġan her şu 'le-i cān B

12(a) eylerse : olursa Y

15(b) ra 'şe nezle : ra 'şe ü nezle

150b

Ü'deki 2. ve 4.beyit B'de bulunmamaktadır. Ü'deki 3.beyit ise Y'de bulunmamaktadır.

1(b) olursın : olurşun B

10(b) pīrā : peymā B

12(a) Telef it istediġiñ miġdār it : Ger telef iderseñ de it B

151a

Ü'deki 8.beyit Y'de bulunmamaktadır. Ü'deki 6.beyit B'de ve Y'de "Emdiġim sūd" ile başlayan; Ü'deki 14.beyit B'de ve Y'de "Bu tefekkür" ile başlayan beytin ardından sonra gelmektedir.

2(a) ne : ki B

3(a) Nola : Bula B

(b) kendü : kendi B

6(a) çataldır : çataldır Y

12(a) Ya 'ni : Yine B, Y

15(a) Bu : Bir B

151b

Ü'deki 3.beyit B'de ve Y'de "İ 'timād eyle" ile başlayan beytin ardından gelmektedir.

Ü'deki 4.beyit B'de bulunmamaktadır. Ü'deki 8.beyit Y'de bulunmamaktadır.

2(a) ter : -Y

6(a) suġeni : varakı B, Y

11(b) nice : daġı B, Y

14(b) bu : ki B

15(a) oldu : -B

152a

1(b) şanasın : şanasıñ B

4(a) Men : Ben B

5(a) 'Ārifim : 'Ārif B

6(b) pervāne : bir dāne B

7(a) Men : Ben B

9(a) belā-yı derdim : belā ü derdim B

10(b) kan ağlayacak : giryān olacak Y

13(b) Gede : Gūşe B

14(a) cānımla : cānım ile B

152b

1(b) düşmen : düşmān Y

2(a) āhen : āteş B

İNDEKS

[İndeks sadece “IV. Bölüm: Metin” kısmında geçen, şehir, millet, ve ülke isimlerine göre düzenlenmiştir.]

'Acem : 85, 86, 152
Anadolu : 79
Ar nabūd : 126
Bağdād : 87, 88, 98
Boğdān : 130
Boşnağ : 127
Bulgār : 130
Cezāyir : 97
Çingāne : 101, 116, 125, 132, 144
Dimişğ (Şam) : 104
Hırvat : 124, 130
Ermeni : 123
Fas : 110
Flemenk : 134
Gürci : 128, 130
Hind, 84 : 85, 134, 138
Habeş : 93, 94, 132
Hicāz : 98, 101
İngiliz : 134
İspanya : 110
İstanbul : 126
Leh : 131
Mısır : 88, 89, 90, 97, 98, 111
Nemçe : 131
Tarablus : 106
Rüm : 92, 119, 120, 123, 124, 126
Rus : 131
Sūdān : 92
Tatar : 127
Tūnus : 97
Yahūd : 125, 131, 134
Yemen : 95